

ఓమ్.

పరబ్రహ్మణేనమః.

పురుషసూక్తమ్.

అయం

మచిలీబందరు

ఆత్మారి లక్ష్మీనృసింహసోమయాజినా

విరచితాంధ్ర తాత్పర్య సహితమ్.

తత్పుత్రానుమత్యాబందరు పురవాసినా

చల్లా నాగలింగ శాస్త్రి పుత్రేణ

లక్ష్మీనృసింహ శాస్త్రిణా

బాపట్లస్థిత

శ్రీకన్యకాపరమేశ్వరీ ముద్రితం

ముద్రితంచ ప్రకటికృతమ్.

ద్వితీయముద్రణమ్

1000 ప్రతులు

1913.

యేతన్నాల్కమ్

రు 0—8—0

ఒకే.

సగలసృష్టాదైవము.

అస్మిన్మాత్రే కా సంస్కృతభాషామహాత్మ్యే - పే శానా

పు రు మ స్రా క్త

శాన్తిః.

శచ్చంయోరావృణీమ హే! గాతుంయో...
హే! దే వీప్రస్వస్తిరస్తుసః! స్వస్తిగ్నా...
జం! శిన్నో అస్తుద్విపదేశంచతుష్పదే!

(దీనియర్థము దశశాంతులలో మూడోదా -)

ప్రశమాముక్

ముష్టిః - రాయణః. ధందః. అనుష్టుప్.

సం || ౧ || సహస్రశీర్షాపురామః | సహా...

- ౨౨౦ శ్లోకములును శ్లోకములు గల

ప్రశ్నా - ప్రశ్నాముఖం పాద పాదగలగాడును, సః = ఆ భగవంతుడు
= భూమిని, విశ్వేశః = బ్రహ్మ, స్వత్వా = వ్యాపించి, దశాంజులం = నాభి
పై వెలుదలం పదియంశములు పరిమితిగల ప్రపంచమును ఆనగ సృష్టయప్రశ్న
అని అర్థము - ఆకర్షించి ముందున్నాడు||

ప్రశ్నము|| ప్రశ్నాని అర్థము నుండుటచేత భగవంతుడంత శిరస్సును,
పాద శ్లోకమును, అంశములను గలవాడయి భూమియంద్రావృతము వ్యా
ప్తముక్కు సృష్టయమునందుంచున్నాడు||

దశాంజులం అనుపదముయొక్క - అర్థమునుగూర్చి యీదిగువవ్రాయబడిన
గ్రంథమును పరిశీలించు (చూడండి)

౧. యజుర్వేద ఆరణ్యకవిద్యారణ్య భాష్యము|| “ఏతైశ్చ
శ్చాతుహోత్రీయ చయనమన్తాఃక్రైః|| అథనారాయణనామ్నా
మాచ స్యవప్రీయమాణోఽనువాక ఉచ్యతే| తస్యవినియోగంమహా
హ|పురస్తాత్ ప్రతీచీంపురుషాకృతించినోతిపురుషశిరోభనతిసహస్ర
పహితాం పురుషేణనారాయణేన యజమానఉపతిష్ఠేతేతి| బ్రహ్మ
సహస్రసంఖ్యాయాః సహస్రం జాతహ|నారాయణాభ్యాముపస్థానవి
నియోగం మహాహ| సంత్యోనారాయణాభ్యాన్తేనచిత్
తేనానామస్యనానాయాః హ్యస్య పురుషస్య ప్రతిపాదకత్వా
ద్బ్రహ్మ సమవాక్యే సమయోగమాహ| (౧) “సహస్రశీషాః-అత్యుత్తీర్ణ
ఇతి| సప్తహస్తీసహస్రేదూహాః హ్రీంకదేహో విరాడాభ్యోయః| పు
షాః సహస్రే సహస్రసంఖ్యాయోఽలక్షణత్వాత్ | అనంతైః శిరోభియు
యానామస్యసాక్షిభిః సురారితాని సర్వాణి తద్దేహాంతః పాతిత్వా
నానాత్వేన సహస్రేనానాత్వేనాదేవ్యపియోజనీయం| ‘సః’ పురుషః, శి
రోభిః సహస్రైః పరివేష్ట్య, దశాక్షులపరిమితం
సహస్రం త్రివిధ్యుక్తం మహాసత్త్వపలక్షణం బ్రహ్మాండాద్యహిరసి

గ్విధానేచ శౌనకః - ఆద్యయావాహయేద్దేవం ఋచాతం పురుష
యాసనందద్యాత్పద్యం చైతత్ప్రతీయయా | అఘోర్యంచతుర్థ్యాదా
చమనీయకం | షష్ట్యాస్నానం ప్రకుర్వీత సప్తమ్యావస్త్రమేవచ ||
మ్యానవమ్యా గంధమేవచ | దశమ్యా పుష్పదానంచ ఏక్షాధ్వశ్చాచభ
శ్యాచతథాదీసం త్రయోదశ్యాచరుంతథా| నీరాజనంచతుర్దశ్యాపంచ
షోడశ్యాద్వాసనంకుర్యాద్దేవమా రాధయేద్ధరిమితి || దద్యాత్
పుష్పాణిసమపకయేత్ || అర్చితంస్యాజ్జగదదిదంతేన సర్వంచరాచర
నూక్తార్థం ప్రసన్నశృణుయాత్సకృత్ || తతోవిరక్తస్సమునిస్సర్వభ
జుహుయాత్పరుషేణైవనూక్తేనాజ్యం శుచిర్భవేత్ || ఇహోపపుణ్య

భ్యాం ముద్యతేభయాత్ । తతోహృదంబుచాతస్థం పరమాత్మా నమమ్యతం॥ ది
 గ్దేశకాలావస్థాద్యైరననచ్ఛేద్యలక్షణం । సృష్టిక్షయవిహీనంతత్ జ్ఞానరూపం నుని
 మలం॥ పరమాణోరణీయ్యాం సమచ్ఛస్ఫటికసన్నిభం । సర్వాధార మనాద్యంతంసు
 నూక్షుమజమ్యయమ్॥ సర్వాధ్యక్షం సర్వగతంనిత్యంవ్యాపకమక్షయం॥ తస్యజ్ఞానే
 నభక్త్యాచతత్తుల్యోభవతి ధ్రువం॥ ఇత్యాదిక మనుసంధేయం భగవాన్ । శ్రీయఃపతి
 రఖిలహేయప్రత్యసీక కల్యాణైకతానః స్త్రీనైకుంత శ్రీభూమి నీలాదిదిశ్యమహిషిభిః
 అనంతగరుడ విష్ణ్వక్సేనాది నిత్యసూరిభిర్ముక్తైశ్చానంతరత పరిచరిత చరణ నలినయుగ
 లోపి-ఆశ్రితరక్షణార్థం లీలావిభూతౌ క్షీరబద్ధావంత గరుడవిష్ణ్వక్సేనాది భిన్నహృ
 నిరుద్ధరూపేణావతీణం అనిరుద్ధనారాయణం పంచభిః ప్రభావైస్తోతు కామాసతీ-
 తత్ర ఆదౌభగవతః అనిరుద్ధనారాయణస్య సర్వశేషవ్యాప్తిరూపాం విభూతిం ప్రథమ
 యా ఋచాప్రతిపాదయతి శ్రుతిః॥సహస్ర శీర్షపురుష ఇతి-సహస్రాణి అనంతాని
 సిరాంసియస్యసః-సహస్ర శీర్షః-శీర్షన్ ఛందసీతి శిరశ్శబ్దస్య శీర్షన్నాదేశః ।
 సహస్ర శీర్షందేనమితి. అనెక వక్త్రీనయన మిత్యుపబృంహితం॥ పురుషః-భగవానితి
 శబ్దోయంతథాపురుష ఇత్యపి నిరుపాధీచ వతేతే॥వాసుదేవే సనాతన ఇతి-పాద్మోక్తేః
 సఏవ వాసుదేవో సౌసాక్షాత్పురుష ఉచ్యతే॥ స్త్రీ) ప్రియమితరత్సర్వం జగద్బ్ర
 హ్మపుగస్సర మిత్యక్తం । పురుషసంజ్ఞై, శరీరస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిరిత్యుక్తం-
 పురుబహుస నోతీతిపురుషః । సకారస్య షకారాదేశః । సర్వపరిపూర్ణ త్వాత్పురుషః
 పుండరీకాక్ష ఇతిచోక్తం-సహస్రాక్షః సహస్రాణి అక్షీణి నేత్రాణియచ్యుతః । స
 హస్రాక్షః అనేకవక్త్రీనయనమిత్యాదికముక్తం. సహస్రపాత్. సహస్రాణి పాదా
 యస్యసః॥ అనంతశీషానంతనేత్రానంతపాదవాన్ శ్రీమన్నాయణ ఇత్యర్థఃసభూమిం
 విశ్వతోనృత్వాఅత్య తిష్ఠద్దశాఙ్గులమితిభూమిం-భూలోకంసః నారాయణః విశ్వతః
 సర్వతోనృత్వా వ్యాప్యభూమేరుపర్యఘోవిద్య మానచతుర్థశలోకా వ్యాప్యస్థిత
 ఇత్యర్థః । అత్యతిష్ఠద్దశాంగులం-పంచాశతోక్తి యోజనపరిమిత బ్రహ్మాండం అత్య
 తిష్ఠత్ । అతిక్రమితవాన్ । ఏతత్సర్వం ప్రపంచంతస్యనారాయణస్య దశాఙ్గుళ పరి
 మితమిత్యర్థః॥ అతిక్రమ్యస్థిత నానిత్యర్థః-పాద్యై-భువనకోశాధ్యాయే॥ భూమేశ్చ
 బ్రహ్మలోకస్య చాంతరాళంకియద్వద॥ యోజనానామనంతత్వాద్దశాఙ్గుళమిదం వి
 దురుతి॥సహస్రశీర్షత్య సహస్రాక్షత్వ సహస్రచరణత్వాది విశిష్టోభగవాన్నారయణః
 పంచాశతోక్తి యోజనపరిమితబ్రహ్మాండం సర్వమతి క్రమ్యస్థిత ఇతిగమ్యతే॥
 (పు. ౨౭౫.)

3. ఋగ్వేదవిద్యారణ్యభాష్యము॥ “సహస్ర శీషేణాతిపాదషచణం వక్ష్యం

సూక్ష్మం నారాయణో నామర్షి గంత్యా త్రిష్టవ శిష్టానుష్టాభం । అర్హత మహదాది
విలక్షణశ్చైతన్యోయః పురుషః । వె. సూ-౧-౮-౧ । పురుషాన్న సరింకిం విత్ కా-ఉ-
3-౧౧ । ఇత్యాది శ్రుతిమ సిద్ధిః । సదేవతాథాచానక్రాంతం । సహస్రశ్చ సహ
డశనారాయణః పాదుశనానుష్టాభం త్రిష్టబంతంత్యతి । గర్తో వినియోగః । సర్వప్రా
ణీసమష్టిరూపో బ్రహ్మాండదేహో నిరాదాభ్యోయః పురుషః సోఽనుంసహస్రశ్చ
సాఽ । సహస్రశబ్దస్యోపలక్షణత్వాదనంతైః శిరోభిర్యుక్త ఇత్యర్థః । యానిసర్వ
ప్రాణీనాం శిరాంసితానిసర్వాణితద్దహంతః సాతిత్వా త్తదియాన్యేవేతి సహస్ర
శ్చోపత్వం । ఏచంసహస్రాక్షత్వం సహస్రపాదత్వంచ । సపురుషాభూమిం బ్రహ్మాండ
గోలకరూపాం విశ్వంశ్చ స్వతోష్ఠత్వా గతిప్రేక్షితవాం గులంధికాంగులసరిమితం దేశమ
త్యతిష్ఠత్ । అతిత్ర స్య స్య స్థాః । దశాంగుల మిత్వ సలక్షణం బ్రహ్మాండాద్బహిరపి
ర్వతోవ్యాప్యచస్థితఇత్యర్థః ॥

౮. ఋగ్వేదవిధ్యభిష్యము ॥ అనంతరమేతద్వోత్పన్నం అఖండిత సహ
చేహి దేహస్థిత ప్రాణనామకమూర్తిప్రమాన్యరూపానాం కలతే ॥ ఋగ్వేద సూక్తి । త
త్ర బ్రహ్మణానంతరం ప్రాణానాం ఋగ్వేదం ప్రాణానాం సర్వస్య బ్రహ్మణో నియంత
జ్ఞానకర్తృ యజ్ఞాభ్యాం కృతనాగాయణ పూజాప్రకారేష మోక్షప్రాప్తి ర్విశేష శ్చ
త్యేతత్సర్వం సతిపాద్యతే । పురుషః పూర్ణస్స ధ్యణః । నాగాయణః అనంతరం ఆద్య
వయవత్వాత్సహస్రపాదః । సః । అనంతశిర ఆదిమత్వేన శ్చ సిద్ధిః పురుషః । భూ
మిం భూమ్యుపలక్షిత బ్రహ్మాండం తత్సహిత బ్రహ్మచిదేశవనగళం । విశ్వం । స
ర్వకాలేషు । పృథ్వావ్యాప్య । దశాంగుల ప్రాణశ మాత్రం బ్రహ్మచిదేవమౌ ।
అత్యతిష్ఠత్ అన్తనిక తామసికయా సర్వతిశయ స్వే-గన్తే ॥

౨౧. శుక్లయజుర్వేద మహిధర భాష్యము ॥ అనంతరం క్షిప్రత్యాక్షే
మ్బం శిమంబికాం । ఏకశ్రింతేఽనునాగ్ధారౌ వేదీనాః క్షిప్రతే ॥ ఋగ్వేద-నిఘ
క్తాఽ బ్రహ్మభిష్టాతి హోవనదనునాతేన సహస్రశ్చోదాతి । అర్హతః । నిఘాన్తాన్
బ్రహ్మణమిత్యాది సహా సహస్రశ్చోదాత్యానా వాతవయోజచేకాన బ్రహ్మభిష్టాతి ।
హోతృనితిత్ర ప్రథమాం త్రిగురుత్తమామిత్యాదుక్త సృకానిత్యర్థః ॥ ౧౧ । గా
త్రైధాతవనై సహరోహ్య త్మన్నగ్ని సూర్యముశ్చ యోగ్యః సర్వవృత్త బ్రహ్మచా
కేన నానపేక్షమాశో అగణ్యంగత్వాన పరిత్యజేయాగ్ధాగ్ధా మేవానిత్యర్థః ॥
త్రైధానవీ ఉదవసానీయస్థిః లదనై ఆయాన్తై దోనిరిత్యర్థః ॥ అత్యనిత్యాదీత్యర్థః
దుష్కలమాన్యే సప్తేత్యాద్యర్థః సర్వవృత్తిభిః । షడ్వదేనానానాశేన బ్రహ్మచాపహ్నాను
పశ్యాం విశ్వస్వనంగత్వా గ్రాహం నాగచ్ఛేద ॥ కానప్రభవభిదేహ్యుహః । యోగ్య

గ్రామేనస్తు మిచ్ఛన్ అరణ్యోరగ్నీ సమారోప్యాకోః సస్థానానన్తరం గ్రామేగ
త్వాయాజ్ఞాన్కుర్యాదితి సూత్రాథః॥ అథచున్తాధికః । నారాయణపురుషదృష్టా
జగద్బీజపురుషదేవత్యాః షాడశఋచః పంచదశానః పృథః షాడశీత్రిప్తిఫ్ । బ్రహ్మణే
బ్రాహ్మణమిత్యాద్యాః పురుష మేధరూపస్య పరమాత్మనో అవయవాః పూర్వాధ్యా
యైన్తే ప్రోక్తాన్తేషామవయవీ పురుషాత్ప్రస్తుతాయ తే । అన్యక్తమహదాదివిలక్షణ శ్చే
తనోయః పురుషః పురుషాన్న పరం కిచ్ఛేత్వాది శ్చుతిషుప్రసిద్ధః । సర్వప్రాణి సమ
ప్తిరూపో బ్రహ్మాండదేహో విరాజాభ్యోఅస్తి । కీదృశః సహస్రశీషాః సహస్ర
శబ్దో బహుశ్వచాచీ । సంఖ్యానాచకత్వే సహస్రాక్ష ఇతివిరోధస్సాన్యత్ నెత్యం
సహస్రద్వయేనభావ్యం । తతః సహస్రమ సంఖ్యానిశీషాణి శిరాంసియస్యసః శీషణం
చ్ఛన్దసీతిశిరః శబ్దస్య శీషణ్నా దేశః శిరోగ్రహణం సహావయవోపలక్షణం । యా
ని సర్వప్రాణినాం శిరాంసితాని సర్వాణి తద్దేహాన్తః పాతిత్వాత్తస్యేవేతి సహస్ర
నీర్షత్వం । ఏవమగ్రేపి । సహస్రాక్షః సహస్ర మక్షీణియస్య సః అక్షిగ్రహణం
సర్వజ్ఞానేన్ద్రియోపలక్షణమ్ । సహస్రపాత్ సహస్రింపాదాయస్య సంఖ్యానుపూ
ర్వస్యేతి పాదస్యాన్త్యలోపః పాదగ్రహణం కర్తృన్ద్రియోపలక్షణం । సః పురుషో
భూమిం బ్రహ్మాండలోకరూపాం సర్వతః తిర్యక్ ఊర్ధ్వమధశ్చస్పృత్వా వ్యాప్య
స్పృశోతి వాక్యైకమాకాయద్వా భూమిశబ్దో భూతోపలక్షకః పంచభూతాని
వ్యాప్యచశాక్తుల పరిమితం దేశమధ్యతిస్థత్ అతిక్రిమ్యావస్థితః । దశాక్తులమిక్యూపల
క్షణమ్ బ్రహ్మాండాద్బహిరపి సర్వతోవ్యాప్యవస్థిత ఇత్యధికః । యద్వానాభః స
కాశాద్దశాక్తులమతిక్రిమ్యహృదిస్థితః నాభిత ఇతిమతోలభ్య తేకతమత త్రైత్యపక్రిమ్య
సోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేశుహృద్యన్త చోక్యాతిరితి శ్చుతిఃవిజ్ఞానాత్మనో హృ
ద్యవస్థానం కర్మఫలోపభోగాయ అన్తర్యామిణోనియన్త్యత్వేన తదుక్తం ద్వాసుప
తాన్ సముజాసఖాయా సమానంప్రక్షంపరిషస్వజాతే తయోరన్యః పిష్పలంన్వాద్య
త్యనశ్చన్నోఽభిచాకశీతిఇతి॥ సపురుషోఽగ్ర దేవత తథాచక్షుః ఇషేనై
లోకాః పూరయ మెసపూరుషోయోఽయం పవతేసోఽస్యాంపురీశేతే తస్మాత్పు
రుష ఇతి॥ (30, 0)

౬. చుక్లయస ర్వేద దయానందభాష్యము॥ “(సహస్రశీషాః) అత్యమున్తేపు
రుషఇతిపదంవిశేష్యమస్తి సహస్రశీషేత్వాదీని విశేషణానిచ అత్రపురుషశబ్దార్థేప్ర
మాణాని॥ పురుషంపురుషయ ఇత్యాచక్షీరన్ । ని. అ. ౧ బం. ౧3॥(పుం)పురి సంసారే
శేతే సర్వమభివ్యాప్యవత్తే సపురుషః పర మేశ్వరః పురుషఃపురుషాదః పురిశయః
పూరయతేవా పూరయత్యన్తరిత్యన్తర పురుష మభివ్రేజ్య యస్మాత్పురం నాపర

మ స్తికించిద్యస్మాన్నాణీయోనజ్యాయో స్తికించిత్ || వృక్ష ఇవ స్తబ్ధోదివి తిష్ఠ త్యేకస్తేనే
దం పూర్ణంపురిషేణ సర్వమిత్యపినిగమోభవతి । ని. (అ. ౨. ఖం ౩.) (పురుషః)
పురిసర్వస్త్రిన్సంసారే భివ్యాస్య సీదతివత్సత ఇతి (పూరియతేర్వ) యఃస్వయం
పరమేశ్వరఇదం సర్వంజగత్స్వ స్వరూపేణపూరియతి న్యాపోతి తస్మాత్సపురుషః
యోజీవస్యాప్యస్త్రక్రధ్యే భి వ్యాస్యపూరియతి తిష్ఠతి సపురుషః తమస్తర పురు
షమస్తర్యామిణం పరమేశ్వర మభిషేత్యైయ మృక్ పశ్యతాస్తి (యస్మాత్పరం)
యస్మాత్పూర్ణత్వరమేశ్వరాత్పురుషాఖ్యాత్సగం పశ్యత్ప్రముత్తమం కించిదపి వస్తు
నాస్యైవపూర్వంవా (నాపరమస్తి) యస్మాదపరమర్వాచీనం తత్తుల్యముత్తమం వాకిం
చిదపి పివస్తునాస్యైవ । తథాయస్మాదణీయః సూక్ష్మం జ్యాయఃస్థూలం మహద్వాకిం
చిదపి ద్రిన్యంనాభూతం నభవతినైవచ భవిష్యతీత్యవధేయత । య స్తబ్ధోనిష్క్రంశః
సర్వస్యాస్థిరతాంకుర్వన్ సన్ స్థిరో స్తి । క ఇవ (వృక్ష ఇవ) యథావృక్షః శాఖాపత్రి
పుష్ప ఫలాదికంధారయన్ తిష్ఠతి । తద్దైవప్రథివీ సూర్యాదికం సర్వంజగద్ధారయన్సర
మేశ్వరోభి వ్యాప్యస్థితోఽస్తితి యశ్చైకో అద్వితీయోస్తి నాస్యక చ్చిత్సజాతీయో
విజాతీయోవా ద్వితీయ ఈశ్వరోస్తితి । తేనపురుషేణ పరమాత్మనాయత ఇదంస
ర్వంజగత్ పూర్ణంకృత మస్తితిస్తాత్పురుషః పరమేశ్వర ఏవోచ్యతే । ఇత్యయంమ
న్తోనిగమో నిగమనంపరం సమాణం భవతీతివేదితవ్యం । సర్వంవై సహస్రిగ్ం స
ర్వస్యదాతాసీత్యాది. శ. కాం. ౭. అ. ౫॥ (సర్వం) సర్వమిదం జగత్సహస్రినా
మకమస్తితి విజ్ఞేయం । (సహస్రిశి) సహస్రిణ్య సంఖ్యాతాన్యస్మదాదీనాం శిగాంసి
యస్మిన్పూర్ణే పురుషే సరమాత్మని సహస్రిషా పురుషః (సహస్రిక శస.) అస్మ
దాదీనాం సహస్రిణ్యక్షీణ్యస్తిక్ ఏవమేవసహస్రిణ్య సంఖ్యాతాఃసాదాశ్చయ
స్త్రిన్వర్తంతైస సహస్రిక్షః సహస్రిపాన్చ (భూమిగ్ంససర్వతస్సృత్వా) సపురుషః
పరమేశ్వరః సర్వతః సర్వేభ్యోబాహ్యో వైతైశ్చేభ్యోభూమిరితి) భూతానామపలక్ష
ణంభూమిమారభ్యపశ్యతిపర్యంత సర్వంజగత్స్వత్వాభి వ్యాప్య త్తతే (ఆత్మ)
దశాక్షులమితి బ్రహ్మాండచ్ఛౌరయోరుపలక్షణం । అక్షులమిత్యవయవోపలక్షణేన మి
తస్య జగతో అతగ్గ్రహణంభవతి సజ్చస్థూలభూతాని పంచసూక్ష్మశబ్దై శగుభ
యంమిలిత్వా దశావయవాఖ్యంసకలంజగదస్తి । అన్యచ్చ । సజ్చసాక్షాన్దేన్ద్రియం
చతుష్టయమంతఃకరణం దశమోజీవశ్చ ఏవమేగాన్యదసి జీవ్యహృదయం దశాక్షులగరి
మితంచ తృతీయంగృహ్యతే । ఏతత్త్రయంస్పృశ్యావ్యాప్యాప్యప్యప్యత్ ఏతస్త్వత్త్రియా
దృహిరసి వ్యాప్తస్సన్నవస్థితః । అర్థాదృహిరస్తశ్చ పూర్ణోభూత్వాపరమేశ్వరోఉ
పతిష్ఠత ఇతివేద్యం” ॥

ద్వితీయాముక్.

ఋషిః నారాయణః ఛందః ఆనుష్టుప్.

మం || ౨ || పురుష ఏవేదగ్ంసర్వమ్ | యద్భూతం యచ్ఛభవ్యమ్ |

ఉతామృతత్వస్యేశానః | యదన్నేనాతిరోహతి ||

అ|| యత్ = ఏకారణమువలన. అన్నేన = అన్నహేతుకమగు జగత్తుతో (అనగా అన్నముచేజీవించెడిజగత్తుకంటె) అతిరోహతి = అతిక్రిమించుచున్నాడో (అకారణమువలన) భూతం = అతీతమయిన, యత్ = ఏజగత్తు (కలదో) చ = ఐర్తమానకాలీనమగు, (ఏజగత్తుగలదో) ఇదంసర్వం = ఈ సమస్తమయిన జగత్తును, పురుషఏవ = భగవంతుడే (నిర్మించుచున్నాడు) ఉత = మరియు, అమృతత్వస్య = మోక్షమునకు, ఈశానః = స్వామి (యగుచున్నాడు) ||

తా|| ఏహేతువచే భగవంతుడు జగదతీతుడయ్యుండున్నాడో అహేతువచే నా భగవంతుడేసర్వజగత్సృష్టయును, మోక్షస్వామియునని దెలియందగును ||

౧. య|| అ|| విద్యా|| భా|| “అధర్వితీయమాహ,, పురుష ఏవేదగ్ం-యదన్నేనాతిరోహతి. ఇతి | ‘యద్భూతం అతీతంజగత్, ‘యచ్ఛభవ్యం, భవిష్యజగత్. యదపి ఇదం, ఐతకమానంజగత్, తత్ సర్వం, పురుషఏవ’ యథాఽస్మిన్-కల్పేవర్తిమానాః ప్రాణిదేహాః సర్వేఽపి విరాట్పురుషస్యావయవాః, తథాఏవాతీతాగావిరోరపి కల్పయోర్ధ్వస్త్వం | ‘ఉత, అపి, చ, అమృతత్వస్య, దైవత్వస్య అయం ‘ఈశానః’ స్వామియస్మాత్ కారణాత్’ అన్నేన, ప్రాణినాం భోగ్యేనాన్నేన నిమిత్తభూతేన, అతిరోహతి, ‘స్వకీయకారణానస్థామతిక్రమ్య పరిదృశ్యమానం జగదనస్థాం ప్రాప్నోతి తస్మాత్ప్రాణినాం కర్మఫలభోగాయ జగదనస్థాన్వీకారాత్ నెచన్తస్య : స్తుతత్వమిత్యర్థః, || (పు. 3-౨౦) ”

౨. య|| రామా|| భా|| “నెనసర్వేశ్వర్యాత్మత్వ మభిదాయకాలతోన్యాస్తిం ద్వితీయాముగ్ధదతి-పురుషఏవేదమితి-యనిదంసర్వమానం కార్యజాతమస్తి తత్సర్వం పురుషఏవ- సర్వస్యాపికార్య నర్హస్య క్రిమన్నారాయణ శరీరత్వాత్ శరీరశరీర బోరభేదాధ్యనసాయః కృతః దేవోమనుష్య ఇత్యాదినత్ || యద్భూతం యచ్ఛభవ్యం | భూతభవష్యద్వర్తమానకాలేషు విద్యమానం సర్వమిదంజగత్ - పురుషఏవ-నారాయణ ఏనశ్శిహరిషం శె||యదేషదేవకీపుత్రో పురస్తాదవతిష్ఠతే | సమీ భూతంభవ్యంచ

భవచ్ఛాపియగిష్ఠి రేతి॥ ఉత-కించ-అమృతత్వస్య-ఆశ్రితజన స్రదేయమోక్షస్య-ఈశా
 నః-దాతేత్యధః-అమృతంమోక్ష దేవాన్న ఇతినిఘంటుః-యత్ చిదచితార్కర్యజాతమ
 స్తి-తద్-అన్నేన అత్తుమహాణాన్నేన అతిరోహతి-తిరోహితంనభవతి యథాతథా
 కరోతి-రక్షతీత్యర్థః॥

3. ఋ॥ విద్యా॥భా॥ “యదిదంవర్తమానం జగత్తత్సర్వం పురుషవేదం । ము
 చ్చభూతమతీతం జగద్యచ్ఛభాన్యంభవిష్యజ్జగత్ తదపి పురుషవేదం । యథాస్మిన్మల్పే
 వర్తమానాః ప్రాణిదేహాః సర్వైః పి విరాట్ పురుషస్యావయవాస్తద్ధైవాతీతా గామినో
 రపి కల్పయోద్ధ్రష్టవ్యమిత్యభిప్రాయః । ఉతాపిచ । అమృతత్వస్య దేవత్వస్యా
 మీశానస్వామియద్యస్మాత్కారణా దన్నేనప్రాణినాంభోగ్యేనాన్నేననిమిత్తభూ
 తేనా తిరోహతిస్వకీయాంకారణావస్థామతిక్రమ్య పరిదృశ్యమానాం జగదవస్థాం
 ప్రాప్నోతి తస్మాత్ప్రాణినాం కర్మఫలభోగాయజగదవస్థాన్వీకారాన్నదం తస్యవ
 స్తుతత్వ మిత్యధః॥

౪. ఋ॥ మధ్య॥భా॥ “భూతమతీతంయత్-భన్యంభావియత్-చశబ్దైవదిద్యమా
 నంయత్ । తదిదంసర్వంజగత్ । పురుషవేదం-పురుషేశానకం-నకే పలంసంసారిశానకంకింత్వ
 మృతత్వస్యోత ముక్తచగ్గస్యాపిఈశానః । ముక్తచగ్గంవిశేషస్త్వయదితి-యస్మక్తజాతం
 అన్నేనఅన్నంమరణాది ధమోకపపన్నం సంసారిజాతం-అతిరోహతి-అతివశతే”॥

౫. శుక్లయ॥మహీ॥భా॥ “యత్ ఇదంవర్తమానంజగత్ తత్సర్వంపురుషవేదంయత్
 భూతమతీతం జగత్ యచ్ఛభాన్యం భవిష్యంజగత్ తదపి పురుషవేదం యథాస్మిన్మల్పే
 వర్తమానాః ప్రాణిదేహాః సర్వైః పి విరాట్ పురుషస్యావయవాస్తద్ధైవాతీతా గా
 మినోరపి కల్పయోద్ధ్రష్టవ్యమిత్యభిప్రాయః॥ ఉతాపిచ । అమృతత్వస్య దేవత్వస్య ఈశానః
 స్వామిసపురుషః యత్ యస్మాత్ అన్నేన ప్రాణినాం భోగ్యేనాన్నేన నిమి
 త్తభూతేనాతిరోహతి స్వమంకారణావస్థా మతిక్రమ్య పరిదృశ్యమానాం జగదవస్థాం
 ప్రాప్నోతి తస్మాత్పురుషవేదం । ప్రాణినాం కర్మఫలభోగాయ జగదవస్థాన్వీకారా
 న్నదం తస్య-స్తుతత్వమిత్యర్థః । యద్వాసానం పురుషశ్చైత్యేహి-పురుషామిత్యశ
 బ్దోక్త్యాహ అమృతత్వస్యానురూపధర్మశ్చేశానః ముక్తచగ్గం యోపి-మోక్షశ్చోహ
 సా మ్రియత ఇత్యర్థః॥ ఇచ్చయత్ జీవజాతమన్నేనాతిరోహతి ఉన్నేనైత తస్యపర్య
 స్య చేశానః బ్రహ్మదిస్తద్బుధర్యంతో భూతగ్రామ ఉక్తః తస్యన్నేనైవస్థితేః ఇత్యప్ర
 దానాద్ధిదేవా ఉపజీవంతి తిశ్రుతేః॥ (3౧. ౨)

౬. చుక్లయ||దయా||భా|| “(పురుషుని) ఏతద్విశేషణయోక్తః పురుషః పర
మేశ్వరః (యద్భూతం) యజ్జగదుత్పన్నమభూత్ యద్భావ్యముత్పత్త్యమానంచ కా
నాద్వర్తమానంచ తత్త్రికాలస్థం సర్వవిశ్వం పురుషుని కృతవాన్ స్తినాన్యః । నైవా
తోహిపరః కశ్చిజ్జగద్రచయితాస్తీతి నిశ్చేతన్యం । ఉతాపిసవవేశాన ఈషణశీలఃసర్వ
స్యేశ్వరోఽమృతత్వస్య మోక్షభావస్య స్వామీదాతాస్తి । నైవైతద్దానేకస్యాప్య
స్యస్య సామర్థ్యమస్తీతి । పురుషాయద్యస్మాదన్నేన పృథివ్యాదినాజగతా సహతిరో
హతి వ్యతిరిక్తస్సన్ జన్మాదిరహితోఽస్తి । తస్మాత్స్వయమజః సన్ సర్వం జనయతి
స్వసామర్థ్యాదికారణాత్కార్యం జగదుత్పదయతి । నాస్యాదికారణం కించపి స్తికించ
స్వస్యాది నిమిత్తకారణం పురుషునివాస్తీతి వేద్యమ్,,||

తృతీయాముక్

ముషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్,

మ ||౩|| ఏతావాన్ స్యమహీనా । అతోజ్యాయాగ్ శ్చపూరుషః ।
పాదోస్యవిశ్వాభూతాని । త్రిపాదస్యామృతన్తివి॥

అ|| అస్య = ఈభగవంతునియొక్క, మహీనా = సామర్థ్యము, ఏతావాన్ =
ఈపూర్వోక్తప్రకారమయినది, చ = మరియు, పురుషః = భగవంతుడు, అతః = ఈపూ
ర్వోక్తప్రకారముకంటె, జ్యాయాన్ = అధికుడు, విశ్వా = సమస్తమయిన, భూతాని =
ప్రాణులు, అస్య = ఈభగవంతునియొక్క, పాదః = తురీయాంశము ఆధారముగఁగలవి,
అస్య = ఈభగవంతునియొక్క, త్రిపాత్ = అంశత్రయము, అమృతం = నాశనరహిత
మయినది, దివి = స్వప్రకాశమునం గుందున్నది॥

తా|| ఈసర్వజగత్తు భగవంతునిలో నేక దేశమునందుంచున్నది । భగవంతుని
యొక్క మాడుభాగములు జగదతీతములయి సృజించుచున్నవి॥

య|| ఆ|| విద్యా||భా|| “అభ్యతృతీయామహా । ఏతావాన్ స్యత్ త్రిపాదస్యామృ
తన్తివి. ఇతి ! అతీతాశ్చాంత చక్త మానూషం జగద్యావదస్తి; ఏతావాన్, సర్వోఽ
పి, అస్య, పురుషస్య, మహీనా, । స్వకీయసామర్థ్యవిశేషః, నతుతస్యనాస్తనం స్వరూ
పం వాస్తవ విస్తుపురుషః అతః, మహిష్నోఽపి, జ్యాయాన్, అతిశయనాధికః,
ఏతద్చస్పష్టీక్రియతే; విశ్వాభూతాని’ కాలత్రయగ్నీనిప్రాణిజాతాని, అస్య, పురుష
స్య, పాదః, చతుర్థోఽంశః । అస్య, అనశ్చ్యం త్రిపాత్ స్వరూపం, అమృతమ్, వి
నాశరహితం సత్, ‘దివి, ద్యౌశ్చనాత్మకే స్వప్రకాశరూపే, అతిష్టతే । యద్యపి
సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మత్యామ్నాతస్య పరబ్రహ్మణ్యయత్తాయా అభావాత్ అంశ

శచతుష్టయంననిరూపయితుం శక్యంతథాపి జగదిదం బ్రహ్మస్వరూపాపేక్షయాఽత్యల్పమితి వినక్షితత్వాత్ పాదత్వోపన్యాసః, || (పు, 3-౨౭)

య|| రామా|| భా|| “పూర్వోక్తఋగ్వయోక్తమర్థం తృతీయాఋగాహ|| ఏతావానన్యేతి. అస్యక్షీరాద్ధి స్థితాని రుద్ధనారాయణస్య మహిమాపరిభావః-ఏతావాన్-పూర్వఋగ్వయోక్తఏవ. అత. ఆయం పరమపురుషః జ్యాయాన్-సర్వాధికత్యర్థః । అస్యజ్యాయస్త్వమేవాహపాదోన్యేతి. విశ్వాభూతాని అనంతకోటి బ్రహ్మాండప్రపంచః అస్య నారాయణస్యపాదః. ఏకాంశః పాదశబ్దో అంశార్థకః. అతఏవ ఏతత్సర్వ చేతనాచేతన ప్రపంచ ఏకపాద్విభూతిరితి శ్రీవైష్ణవలోక ప్రసిద్ధిః దివిస్వప్రకాశే పరమపదేతిపాతే. అమృతం-అమృతవద్భోగ్యం అంశత్రయమస్తి-నిత్యవిభూతా వితిశేషః. అతఏవ ఎనాంతిపాద్విభూతిమితి శ్రీవైష్ణ వాఃవదంతి|| ద్యుశబ్దః పరమోవ్యోమ్ని స్వర్గేవియతికథ్యత ఇతినిఘంటుః|| విష్ణుః కలామాత్రమ భూజ్జగదేతచ్ఛరాచరం । మహానంశోస్య దేవస్య పరమవ్యోమ్ని భాసత ఇతి,,||

ఋ|| విద్యా|| భా|| “అతీతా నాగతవతమానరూపం జగద్యానదస్తి ఏతావాన్సర్వోఽస్యస్య పురుషస్య మహిమా । స్వకీయసామధ్య విశేషః-నతుతస్య వాస్తవస్వరూపం । వాస్తవస్తుపురుషాఽతోమహిమోపిజ్యాయాన్ । అతిశయేనాధికః । ఏతద్భయం సృష్టిక్రియతే । అస్య పురుషస్య విశ్వాసర్వాణి భూతాని కాలత్రయవర్తీనిప్రాణిజాతానిపాదః। చతుర్థోఽంశః। అస్య పురుషస్యావ శిష్టం త్రిపాత్స్వరూపమమృతం వినాశరహితం సద్దివిద్యోతనాత్మకై స్వప్రకాశ స్వరూపే వ్యవతిష్ఠత ఇతిశేషః । యద్యపి సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మత్యామ్నతస్య పరబ్రహ్మణయత్తా భావాత్పదచతుష్టయం నిరూపయితుం మశక్యం తథాపి జగదిదం బ్రహ్మస్వరూపాపేక్షయాల్పమితి వినక్షితత్వాత్ పాదత్వోపన్యాసః,||

ఋ|| మధ్వా|| భా|| “అస్యపురుషస్య మహిమా । ఏతానానుక్తః । అతఉక్తాత్ జ్యాయాంశ్చ అధిమహిమోపే తశ్చపురుషః । తమధికమహిమానమహాపాదఇతి । విశ్వాభూతానిసర్వై బ్రహ్మదయోజీవాః । అస్య పురుషస్య పాదః సత్రిబింబాస్సంతోభిన్నాంశాః । అస్య పురుషస్య అమృతం నిత్యముక్తంత్రిపాత్ స్వరూపాంశత్రయం దివిశ్వేత ద్విపానంతాసన వైకుంఠస్థానెఘ వర్తత ఇతిశేషః ॥

శుక్లయ|| మహీ|| భా|| “అతీతానాగత వర్తమానకాలసంబద్ధం జగద్యానదస్తి ఏతావాన్సర్వోపి అస్య పురుషస్య మహిమా|స్వకీయ సామధ్య విశేషోవిభూతిః । నతువాస్తవం స్వరూపం వాస్తవ పురుషస్తు అతః అస్మాన్ మహిమోజగజ్జాలాత్ జ్యాయాన్చ । అతిశయేనాధికః । ఏతదుభయం సృష్టిక్రియతే । అస్య పురుషస్య విశ్వాసర్వాణి భూతాని కాలత్రయవర్తీని ప్రాణిజాతాని పాదః చతుర్థాంశః । అస్య

పురుషస్య అవశిష్టం త్రిపాత్ స్వరూపం అమృతం వినాశరహితం తద్దివిద్యోతనాత్మ
కే స్వప్రకాశే స్వరూపేనతిష్ఠత ఇతి శేషః । యద్యపి సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్ర
హ్మత్యామ్నా తస్య పరబ్రహ్మణ ఇయతాయా అభావాత్ పాదచతుష్టయం నిరూప
యితుమశక్యం । తథాపి జగదిదం బ్రహ్మరూపాపేక్షయా అల్పమితి వివక్షితత్వాత్
పాదత్వోపన్యాసః, || (30, 3.)

శుక్లయః || దయా || భా || (ఏతావానస్య) “అస్య పురుషస్య భూతభవిష్యద్వర్తమాన
స్థోయావాన్సం సారోస్తి తావాన్ మహివేదితవ్యః । ఏతావానస్య మహిమాస్తి చైత్ర
హితస్య మహిమ్నః పరిచ్ఛేద ఇయత్తాజాతేతి గమ్యతే । అత్ర భూతే అతోజ్యాయాం శ్చ
పురుషః । నైతావన్మాత్ర ఏవ మహిమేతి కింత హి అతో ప్యధికతమో మహిమానంతస్తస్యా
స్తీతి గమ్యతే । ఆతాహ (పాదోస్య) అస్య అనంతసామ్యర్థస్య ఈశ్వరస్య విశ్వావిశ్వానిప్ర
కృత్యాది పృథివీ పర్యంతాని సర్వాణి భూతాన్యేకః పాదో అస్తి । ఏకస్మిన్దేశాం శే
సర్వం విశ్వం వర్తతే । (త్రిపాదస్య) అస్య దివిద్యోతనాత్మకే స్వస్వరూపే అమృతం
మోక్షసుఖమస్తి తథా అస్య దివిద్యోతకే సంసారే త్రిపాజ్జగదస్తి । ప్రకాశ్యమానం జగ
దేకగుణమస్తి । ప్రకాశకంచ తస్మాత్త్రిగుణమితి స్వయంచ మోక్షస్వరూపః సర్వాధి
ష్ఠా తా సర్వోపాస్య స్సర్వానందః సర్వప్రకాశకో అస్తి, ||

చతుర్థీ ఋక్.

ఋషిః నారాయణః-ఛందః అనుష్టుప్.

మం || ౪ || త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః । పాదోన్యేహ భవాత్పునః ।
తతో విష్వజ్వక్రకామత్ । సాశనానశనైభిః ||

అ || త్రిపాత్ = అంశత్రయవిశిష్టుడగు, పురుషః = భగవంతుడు, ఉర్ధ్వః = జగ
దతిరిక్తుడయి, ఉదైత్ = వ్యాపించుచున్నాడు । అస్య = ఈ భగవంతునియొక్క,
పాదః = నాలుగవ అంశము, ఇహ = ఈ జగత్తు విషయమయి, భవాత్ = ప్రవర్తించెను,
పునః = తిరిగి, తతః = అనంతరము, విష్వక్ = అనేక ప్రకారములుగలవాడై, సాశనాన
శనైభిః = చేతనాచేతనముల నుద్దేశించి, విక్రమాన్యైః = వ్యాపించెను ||

తా || భగవత్సంబంధమగు స్వల్పాంశము సర్వజగత్తు కాధారమయి ప్రవర్తించి
యింతకంటె త్రిగుణాధికమగు, అంశము స్వప్రకాశాత్మక మయ్యుంచున్నది. గావు
న అగమ్య మహిమగలవాడని గ్రహించందగును ||

య || అ || విద్యా || భా || “అథ చతుర్థీ మాహ || త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్ పురుషః-సాశనా
శనైభిః, ఇతి । యోయం ‘త్రిపాత్’ పురుషః, సంసార స్పర్శరహిత బహులస్య

రూపః । సోఽయం 'ఉద్ధృతైర్దైత్' అస్మాదజ్ఞానకార్యాత్ సంసారాద్యహిభూత
తస్యన్ అత్రత్యైగుణదోషైరస్పృష్టః ఉత్కర్షణ స్థితవాన్ । తస్యయోఽయంపా
దః, లేశః, సోఽయం 'ఇహ' మాయాయాం, 'పునరాభవత్' సృష్టిసంహారాభ్యాం
పునః । పునరాగచ్ఛతి । ఆస్య సర్వస్య జగతః, పరమాత్మాంశత్వం భగవతాప్యుక్తం
విష్టభ్యాహ మిదంకృత్స్వమేకాంశేన స్థితోజగదితి । 'తతః, మాయయా ఆగత్యానంత
రం, 'విశ్వజ్ఞ', దేవతీర్యగాదిరూపా వివిధఃసన్, 'వ్యక్రామత్, వ్యాప్తనాన్ । కిం
కృత్వా । 'సాశనానశనె, అభి, లక్ష్యసాశనం భోజనాదివ్యవహారోపేతం చేతనంప్రా
ణిజాతం అనశనంతద్రహితమచేతనం గిరినద్యాదికం తదుభయం యథాస్యాత్ తథా
స్వయమేవంవిధోభూత్వా వ్యాప్తవానిత్యర్థః,, (పు. ౩-౨౭.)

య॥రామా॥భా॥ "త్రిపాదితి-పురుషః త్రిపాద్విభూతిలోకస్థ పరవాసుదేవః
పరమపురుషః-త్రిపాత్-సంకర్షణానిరుద్ధ ప్రద్యుమ్నరూపః. పరికృతిమండలాదు ప
రిభాగస్థస్సన్-ఉద్దైత్ ఇహ గతావితిధాతుఃయోగత్యర్థకాస్తైజ్ఞానార్థకాః-సర్వప్రపంచ
సృష్ట్యాది విషయకజ్ఞానవాన్ సన్ స్థిత ఇత్యర్థః-అనంతకోటి బ్రహ్మాండరక్షణాది విష
యక సంకల్పమకరోదితియావత్ ॥ ఆస్య పరవాసుదేవస్యపాదఃఏకాంశభూతః-అనిరుద్ధ
స్వామి-ఇహాలీలావిభూతౌ నైకుంతక్షీరాబ్ధి ద్వైతద్వీపాదిసు ఆయోధ్యాద్వారకాది
నగరేషుచఅభవాత్-అభవత్-దీఘశ్చాంచసః-ఆశ్రితరక్షణార్థమనవీర్ణఇత్యర్థః-తతః
అనంతరం. అనంతీర్యవిష్వజ్జ్యక్రామత్. సమంతాదాశ్రిత రక్షణాది విషయక వ్యా
పారమకిరోతీ-క్రముపాదవిక్షేప-సాశనానశనె అభి-సాశనః చేతనవిగతః అనశన
మచేతనజాతం సర్వమభి ఉద్దిశ్య-వ్యాపారమకరోదితయావత్ ॥,,

ఋ॥విద్యా॥భా॥ "యోఽయం త్రిపాత్పురుషః సంసారగహితో బ్రహ్మ
స్వరూపః । సోఽయమూర్ధ్వఉద్దైత్-అస్మాత్ అజ్ఞానకార్యాత్ సంసారాద్యహి
భూతోఽత్రత్యైగుణదోషైరస్పృష్టః ఉత్కర్షణ స్థితవాన్ । తస్యస్యసోఽయం
పాదోలేశః సోఽయమిహమాయాయాం పునరాభవత్ । సృష్టిసంహారాభ్యాం పునః
పునరాగచ్ఛతి । ఆస్య సర్వస్య జగతః పరమాత్మలేశత్వం భగవతాప్యుక్తం । "విష్టభ
భ్యాహమిదంకృత్స్వమేకాంశేన స్థితోజగత్", (భ. గీ - ౧౦ - ౪౨) ఇతి. తతో
మాయాయామాగత్యానంతరం విష్వజ్ఞ దేవమనుష్య తిర్యగాదిరూపేణ వివిధస్సన్వ్య
క్రామత్ । వ్యాప్తనాన్ । కింకృత్వా । నాశనానశనె అభిలక్ష్యసాశనం భోజనాది
వ్యవహారోపేతంచేతనం ప్రాణిజాతం అనశనం తద్రహితమచేతనం । గిరినద్యాదికం ।
తదుభయం యథాస్యాత్తథాస్వయమేవ వివిధోభూత్వా వ్యాప్తవానిత్యర్థః,,

ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ "ఉద్ధృతస్సర్వోత్తమః త్రిపాత్ స్వరూపాంశత్రయినాన్
పరమాత్మా పురుషః ఉద్దైత్ । మహత్తతోవస్రస్టృత్వేన సర్వజహి దేహస్థితత్వేన

శిష్యుః

ప్రాదుర్బభూనః అస్య పునః ఏకః పాదః నై శ్వానరాఖ్యః పరిశురామః గృహశః, మీజ్య త్వేన
ఇహ తద్ధృష్టేషామ అభవత్ అతిష్ఠత్ | తతః అతిమహిమో పెతతత్వాత్ పురుషః సాశ
నానశనె ముక్తాయుక్తజాతే విష్వక్ అన్తర్బహిశ్చ అభి అన్తర్యామిత్యా ధారత్వా
భ్యాం న్యక్రామత్ ఆక్రాన్తవాన్,,||

శుక్లయ || మఃప్రీ|| భా|| “యోఽయంతి త్రిపాత్పురుషః సంసారస్పృశః రహిత
బ్రహ్మరూపః అయమూర్ధ్వః-ఉదైత్-అస్మాదజ్ఞాన కార్యాత్సంసారా ద్బహిభూః
తోఽత్ర త్యైగుణదోషైరస్పృష్టః ఉత్కర్షేః స్థితవాః | తస్యాస్య పాదోలేశో జగ
ద్రూపః ఇహ మాయాయాం పునః అభవత్ సృష్టిసంసారాభ్యాం పునః పునరాగచ్ఛతి |
సర్వస్య జగతః పరమాత్మ లేశత్వం భగవతా పుష్కం | విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమే
కాంగేన స్థితో జగదితి | తతో మాయాయా మాగత్యానన్తరం విష్వజ్ విషుసర్వత్రా
ఇచ్ఛతీతి విష్వజ్ దేవతిర్యగాదిరూపేణ వివిధస్సన్ న్యక్రామత్ వ్యాప్తవాః కింక్
త్వాసాశనానశనె అభిఅభిలక్ష్య అశనెన సహవతః మానం సాశనమ్ అశనాదిన్యనహః
రోపేతం చేతనప్రాణిజాతం అనశనం తద్రహితమచేతనం గిరినద్యాదికం తే అభిలక్ష్య
స్వయమేవ వివిధౌ భూత్వాన్యాప్తవానిత్యర్థః,,|| (౩౧, ౪)

శుక్లయ|| దయా|| భా|| “ (త్రిపాదూ) అయం పురుషః పరమేశ్వరః పూర్వోక్త
స్య త్రిపాదోఽప లక్ష్మితస్య సకాశామూర్ధ్వము పరిభాగే ధాత్వధగూభతోఽస్యైవ
త్యర్థః | ఏకపాదోపలక్ష్మితం యత్పూర్వోక్తం జగదస్తి తస్మాదపాహాస్మిన్సంసారే
సపురుషః పృథగభవత్ | న్యతిరిక్త ఏవాస్తి-సచత్రి పాత్సంసారఏకపాశ్చమిలిత్వా
సర్వశ్చతుష్పాద్భవతి | అయం సర్వః సంసార ఇహాస్మిన్పరమాత్మన్యేచ ఐర్తతే పున
లయ సమయైతత్సామర్థ్యకారణే ప్రలీనశ్చభవతి | తత్తాపి సపురుషో విద్యాన్తకా
రాజ్ఞాన జన్మమరణజ్వరాది దుఃఖాదూహః పరః (ఉదైత్) ఉదితః ప్రకాశితోవర్త
తే (తతోవి) తతస్తత్సామర్థ్యా త్సర్వమిదం శ్వముత్పద్యతే | కించతతో (సాశ
నానశనె) యదేక మశనెన భోజనకరణేన సూచర్తమానం జగ్గమం జీవచేతనాది సహి
తంజగత్ | ద్వితీయమనశనమ విద్యమానమశనం భోజనాయస్మిన్ స్తత్ప్రతివ్యాధికం
చ యజ్ఞడం జీవసంబంధరహితం జగద్వర్తతే-తదుభయం తస్మాత్పురుషస్య సామర్థ్య
కారణాదెవజాయతే | యతః సపురుష ఏతద్ద్వివిధం జగత్ వివిధశయా సుష్టురీత్యా
సర్వత్రుప్తయోఽఇచ్ఛతి తస్మాత్ సర్వంద్వివిధం జగదుత్పద్య (అభిన్యక్రామత్)
సర్వతోవ్యాప్తవానస్తి,,||

సంజ్ఞామీముక్.

ముక్తిః. నారాయణః. ఇంద్రః అనుష్టుప్.

మం॥ ౫॥ తస్మాద్విరాడజాయత | విరాజోఅధిపురుషః |

సజ్జాతోఅత్యరిచ్యత | సజ్జాద్భూమి మథోపురః॥ (ము ౫)

అ॥ తస్మాత్ = ఆపర మేశ్వరునివలన, విరాట్ = బ్రహ్మాండదేహము (అనగప్రకృతి), అజాయత = కలిగెను, విరాజోఅధి = విరాడదేహముకలిగినతరువాత, పురుషః = దేహాభిమానియైన జీవుడు, (పుట్టెను), జాతః = పుట్టినటునంటి, సః = ఆజీవుడు, భూమిం = భూసంబంధమగు, పశ్చాత్ = పార్శ్వభాగమును, అధో = క్రిందుభాగమును, పురః = ఉపరిభాగమును, అతిరిచ్యత = ఆక్రమించెను॥

తా॥ ఆపరమాత్మవలన విరాడదేహముదయించె. తరువాత దేహాభిమానియైన జీవాత్మ ఉదయించి భూమియొక్క అన్ని పార్శ్వములయందు అనేక జీవులయివ్యాపించెను. ప్రథమజీవుడు బ్రహ్మయని పితామహుడని ధాతయని ఇత్యాది నామములచే విలసిల్లె॥

౧ య॥ అ॥ విద్యా॥ భా॥ సంజ్ఞామీమాహ | “తస్మాద్విరాడజాయత-పశ్చాద్భూమి మథోపురః, ఇతి | విశ్వజ్ఞో వ్యక్రామదితి యదుక్తం తదేవప్రపశ్యతే | ‘తస్మాత్, అధిపురుషాత్, విరాట్ అజాయత, బ్రహ్మాణ్మదేహ ఉత్పన్నః, వివిధం రాజస్తే వస్తూన్యత్రేతి విరాట్, విరాజోఅధి, విరాడదేహస్యోపరిస్థిత మేన దేహమధికరణం కృత్వా, ‘పురుషః’ తద్దేహాభిమానీ కశ్చిత్పుమాన్, అజాయత, యోఽయం సర్వవేదాన్త వేద్యః పరమాత్మా స ఏనస్వకీయయా మాయయా విరాడదేహం బ్రహ్మాండం సృష్ట్యా తత్ప్రజ్ఞానా అభవత్ | ఏతచ్ఛాభ్యుదయికా ఉత్తరతాపనీయే సమామనన్తి | సనాపషభూతా నీన్ద్రియాణి విరాజందేవతాః కోశాంశ్చ సృష్ట్యా ప్రవిశ్యామూఢో మూఢ ఇంద్రియహరన్నాస్తే మాయయైవేతి | ‘సజాతః’ విరాట్ పురుషః, ‘అత్యరిచ్యత, అతిరిక్తోఽభూత్, విరాడ్యతిరిక్తోదేవతిర్యక్తమప్యది రూపోఽభూత్, | ‘పశ్చాత్’ దేవాది జీవభావాదూర్ధ్వం, ‘భూమిం’ ససజ్జాతశ్చేషః | ‘అధో’ ‘భూమిస్సృష్టేరనంతరం’ తేసాం జీవానాం ‘పురః’ ‘ససజ్జాత,’ ఆపూర్వస్తే సప్త భిర్ధాతుభిరితి పురః శరీరాణి”॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “చతుర్థ్యాసామాన్య సృష్టిమభిధాయ పశ్చాన్య విశేషసృష్టిమాహ॥ తస్మాద్విరాడజాయతేతి. తస్మాదనిరుద్ధనారాయణనాభిక మూలాత్ విరాట్-విశేషేణ రాజతీతి విరాట్-ప్రకాశమానం హిరణ్మయకారం బ్రహ్మాణ్మంత

జాయత ఉత్పన్నమాసీత్ - విరాజో అధిపురుషః - తం విరాజమధి బ్రహ్మాణ్ణమధి శ్రిత్య
పురుషః చతుర్ముఖ బ్రహ్మనామకః పురుషః స్థితః తస్మిన్ బాత ఇత్యధః - సజాతో
త్యరిచ్యత ఇత్యాది సః చతుర్ముఖః జాతః బ్రహ్మాణ్ణరీరకాని రుద్ధనారాయణ నాభీకమ
లాజ్ఞాతః పశ్చాచ్ఛామి మధోపురః భూమేః పశ్చాత్పాశ్వాభాగం - ఆధో - ఆధో
భాగం - పుగః ఉపరిభాగంచ - అత్యరిచ్యత అతిరిత్తవాక్ - అతిరేక అతిస్పృన్ధిః అతిప్రవృ
ద్ధదేహవాక్ సక్ సర్వమాకృమితవా నిత్యర్థః” ||

3. ఋ|| విద్యా|| భా|| “విష్వజ్ వ్యక్రామపితి యదుక్తం తదేవా త్రప్రపంచ్య
తే । తస్మాదాదిపురుషాద్విరాడ్బ్రహ్మాణ్ణదేహోజాయత । ఉత్పన్నః । వివిధానిరాజ
నైసస్తాన్యత్రైతి విరాట్ । విరాజో ౭ధివిరాడైహస్యో సరితమేవ దేహమధికరణం కృ
త్వా పురుషస్తద్దేహాభీమానీకశ్చిత్పుమానజాయత । సో ౭యం సర్వవేదాంతవేద్యః ప
రమాత్మా స్వయమేవ స్వకీయయామాయయా విరాడైహం బ్రహ్మాణ్ణరూపం సృష్ట్యో
తత్రజీవరూపేణ ప్రవిశ్య బ్రహ్మాణ్ణాభిమానీ దేవతాత్మా జీవో ౭భవత్ । ఏతచ్ఛాధ
గ్వణికా ఉత్తరతాపనీయే. విస్పష్టమామనంతి । సవావీషభూతానీన్ద్రియాణి విరాజం
దేవతాః కోశాంశ్చసృష్ట్యో ప్రవిశ్యామూఢో మూఢ ఇవ వ్యవహరన్నాస్తి మాయయైతి ।
సజాతో విరాట్పురుషో ౭త్యరిచ్యత । అతిరిక్తో ౭భూత్ । విరాడ్వ్యతిరిక్తో దేవతిర్న్య
జ్మనుష్యాదిరూపో ౭భూత్ । పశ్చాద్దేవాది జీవభావామూర్ఖ్యం భూమింససజ్జేతిశే
షః - అథోభూమిస్పృష్టేరనంతరం తేషాంజీవానాం పురఃససజ్జ । పూర్వస్తై సప్తభి
ర్దాతుభిరితిపురః శరీరాణి” ||

౪. ఋ|| మధ్వ|| భా|| “తస్మాత్పురుషాత్ విశేషేణరాజతీతి విరాట్ బ్ర
హ్మాణ్ణం అజాయత । విరాజో ౭ధి విరాడభిమానిత్వేన పురుషః విరించ పురుషః అజా
యత । తదంతనికయామకత్వేన పరమపురుషః ప్రాదుర్బభూన । అథోఉత్పత్త్యనంత
రంస్వోత్పత్త్యనంతం పుగః గుదాదెస్సకా శాశ్చూర్వం జాతః ఉత్పన్నః సబ్రహ్మ
పశ్చాచ్ఛామిం భూమ్యుపలక్ష్మిత సర్వలోకపాల యద్రాది జగత్ అత్యరిచ్యత । అతి
క్రమ్యాత్పిష్టత్.

౫. శుక్లయ|| మహి|| భా|| “విష్వజ్ వ్యక్రామపితి యదుక్తం తదేవ స్రప్రపంచ్య
తే । తతః తస్మాదాదిపురుషాత్ విరాట్ బ్రహ్మాణ్ణదేహో ౭జాయత జాతః వివిధానిరా
జనైసస్తాన్యత్రైతి విరాట్ । విరాజః అధివిరాడైహస్యో సరితమేవ దేహమధికరణం
కృత్వాపురుషః తద్దేహాభిమానీ ఏక ఏనపు మానజాయత సర్వవేదాంతవేద్యః పరమాత్మా
స్వమాయయా విరాడైహం బ్రహ్మాణ్ణరూపం సృష్ట్యో తత్రజీవరూపేణ ప్రవిశ్య బ్రహ్మాణ్ణా
భిమానీ దేవతాత్మా జీవో ౭భవదిత్యర్థః । ఏతచ్ఛాధగ్వణోత్తర తాపనీయే స్పష్టముక్తం

సవావష భూతానీన్ద్రియాణి విరాజంచేవతాః కోశాంశ్చ సృష్ట్యైత్రప్రవిష్ట ఇవ
విహరతీతి । కింఞ్చసజాతో విరాట్పురుషోఽత్యరిచ్యత అతిరిక్తోదేచ తిర్యక్మనుష్యాది రూ
పోభూత్ । పశ్చాద్దేవాది జీనభావాదూర్ధ్వంభూమింససజ్జాతీశేషః అథోభూమిస్య
మైర నస్తరంతేసాం జీవానాం పురః ససజ్జా పూర్వైస్తేనన్తభిర్ధాతుభిరితిపురఃశరీరాణి॥

౬. శుక్లయ॥ దయా॥ భా॥ (తతోవిరాడజాయత) తతస్తస్మాత్సృష్టిహోమండశరీ
రః సూర్యచంద్రనైత్రో నాయుప్రాణః పృథివీసాద ఇత్యాద్యలంకాగి లక్షణలక్ష్మితోహి
సర్వశరీరాణాం సమష్టిదేహో । వివిధైఃపదార్థై రాజమానస్సన్ । విరాట్ అజాయ
తోత్పన్నోస్తి (విరాజో అధిపురుషః) తస్మాద్విరాజోధి ఉపరిపశ్చాద్భ్రహ్మాండ త
త్వా నయవైఃపురుషః సర్వప్రాణీనాం జీవాధికరణోదేహఃపృథక్ । అజాయతోత్ప
న్నోభూత్ (సజాతో అ.) సదేహో బ్రహ్మాండాణయవై రెవసథాతేనష్టః సంస్తస్మి
న్నేవ ప్రతీయత ఇతిపరమేశ్వరస్తు సర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽత్యరిచ్చతా తిరిక్తః । పృ
థగ్భూతోస్తి । (పశ్చాద్భూమిమథోపురః) పురఃపూర్వం భూమిముత్పాద్యధారి తవాం
స్తతః పురుషస్య సామర్థ్యాత్ జీవోపి దేహాంధారి తవానస్తి । సచపురుషః పరమా
త్మా తతస్తస్మా జీవాదప్యత్యరిచ్యత పృథగ్భూతోఽస్తి”॥

షష్ఠీఋక్.

ఋషీః నారాయణః ఛందః అనుషుప్.

మ౧॥ ౬॥ యత్పురుషేణహావిషా । దేవాయజ్ఞమతన్వత । వ
స్తనోఅస్యాస్తీదాజ్యమ్ । గ్రీష్మశ్శరద్ధృత్యరద్ధపిః॥ (ఋ. ౬)

ఆ॥ యక్త = ఏష్వడు, దేవాః = విబుధులు, పురుషేణ = జీవుడనెడి, హావిషా =
హవిస్సుచేత, యజ్ఞం = మానసయజ్ఞమును, అతన్వత = చేసిగో (అష్వడు) అస్య = ఈ
యజ్ఞమునకు, ఎసంతః = ఎసంతఋతువు, ఆజ్యం = ఆద్యము, ఆస్తీత్ = ఆయెను, గ్రీ
ష్మః = గ్రీష్మఋతువు, శరద్ధః = శరద్ధము, (ఆయెను,) శరత్ = శరద్ధృతువు, హవిః =
పురోడాశాది హవిస్సు, (ఆయెను)॥

తా॥ విబుధులు మానస యజ్ఞమును జేయునెడ జీవుడును ఎసంతఋతువు
లును యజ్ఞసాధనములయి సరిపఱచినవి॥

౧ య॥ ఆ॥ విద్యా॥ భా॥ “షష్ఠీమాహ॥ యత్పురుషేణ-గ్రీష్మశ్శరద్ధృత్యరద్ధపిః,
ఇతి । పూర్వోక్తక్రమేణ దేవశరీరేషూత్పన్నేషుతే దేవాః, ఉత్తరస్పష్ట సిద్ధ్యర్థం
తత్సాధనత్వేన యజ్ఞమతన్వత కర్షేద్యజ్ఞమన్వతిన్యన్ । శ్రువాప్యప్రవిష్టస్యా ప్యను
త్పన్నత్వేన హవిరన్తరాసమ్భవాత్ పురుష స్వరూపమేన మనసాహవిద్వేన సజ్గ-

ల్యుతేన 'పురుషాఖ్యేన' 'హవిషా,' 'యత్, యదా, మానసం 'యజ్ఞం' అకుర్వతత
దానీం 'అస్య' యజ్ఞస్య, వసంతతుకారేవ 'ఆజ్యం, అభూత్, తమేవాజ్యత్వేన సజ్క-
ల్పితవంతః! ఏవంః గీర్షతః' ఇద్రుత్వేన, సంకల్పితః! 'శరత్, పురోడాశాది హవిష్వే-
న సజ్కల్పితా! పూర్వం పురుషస్య హవిః సామాన్యరూపత్వేన సజ్కల్పః! ఏసంతా-
దీనాం త్వాజ్యాది విశేషరూపత్వేనైతి ద్రిప్తవ్యమ్'॥

౨ య॥ రామా॥ భా॥ “చతుర్ముఖ బ్రహ్మసృష్ట్యనంతరం శ్రీవైకుంఠవాసి న
స్సాధ్యాదేవాః నిత్యనూరిణః ఇన్ద్రియాణివా-యజ్ఞంధ్యాన యజ్ఞం ఆతన్వత- అకుర్వ
న్నిత్యర్థః! తథా అస్య యజ్ఞస్య వసంతః వసంతకాలః ఆజ్యమ్- ఆజ్యత్వేనధ్యాతః అ-
సీత్ శరత్ - శరద్దృతుః- హవిః-పురోడాశాఖ్యహవిరాసీత్! గీర్షతః గీర్షకాళః ఇ-
ధృ అసీత్ - పలాశసమిధః ఆసన్ ,॥

౩. ఋ॥ విద్యా॥ భా॥ “యద్యదాపూర్వోక్త క్రమేణైవ శరీరేషూత్పన్నే
షు సత్సుదేవా ఉత్తరసృష్టి సిద్ధ్యర్థం బాహ్యద్రిశ్యస్యానుత్పన్నత్వేన హవిరంతరా-
సంభవాత్పురుష స్వరూపమేవ మనసాహవిష్వేన సంకల్ప్య పురుషేణ పురుషాఖ్యేన
హవిషా మానసంయజ్ఞ మతన్వతాన్వతిష్ఠన్ తదానీమస్య యజ్ఞస్య వసంతోవసంత-
తుకారే వాజ్యమాసీత్! అభూత్! తమేవాజ్యత్వేన సజ్కల్పితవంత ఇత్యర్థః!
ఏవంగీర్షత ఇద్రుత్వేన తమేనెధ్రుత్వేన సంకల్పితవంత ఇత్యర్థః! తథాశరద్ధవిరా-
సీత్! తామేవ పురోడాశాదిహవిష్వేన సజ్కల్పితవంత ఇత్యర్థః! పూర్వం పురు-
షస్యహవిః సామాన్యరూపత్వేన సజ్కల్పః! ఆనంతరం వసంతాదీనా మాజ్యాది విశే-
షరూపత్వేన సంకల్పితైతి ద్రిప్తవ్యమ్”॥

౪. ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ “బ్రహ్మపదయోగ్య ఋషయో నారాయణం పృ-
తి యజ్ఞంచకురితి వక్తుమాదౌ తదధికం : సంతాది కాలసృష్టిం యజ్ఞసాధన భూత
సమిధాద్యాది సృష్టించ నిరూపయతి । యత్పురుషేణైతి । దేవాః । బ్రహ్మపదయో-
గ్యాః జ్ఞానప్రధానాః జీవాః పురుషేణ పురుషనామక నారాయణాధీనేనచతు-
దశభువనాత్మకహవిషా । రుద్రాఖ్యపురుష పశునావా । యత్ యం నారాయ-
ణంపృతి । యజ్ఞం ప్రసిద్ధపురుషమేధ యజ్ఞం ఆతన్వత అకుర్వన్ । అస్యపరమాత్మ-
నః సకాశాత్ । వసంతకాలః ఆజ్యం । గీర్షతః ఇధృః । శరత్కాలః హవిరాసీ-
త్ । వసంతేబ్రాహ్మణ అగ్నినాదగ్గతగీర్షే రాజన్యశ్శరదివైశ్యః । శుక్రత్యసుసారేణ
బ్రాహ్మణాదీనాం వసంతాదికాలాః యజ్ఞోచితా ఇతిద్యోతనాయవసంతాది కాలసృ-
ష్టికథనం ” ॥

౫. శుక్లయ॥ మహి॥ భా॥ “ యత్ యదా పూర్వోక్త క్రమేణ దేశశీక
 ఘనశ్చదేవాః ఉత్తరసృష్టి సిద్ధ్యర్థం బాహ్యద్రవ్యస్యా నుత్పన్న త్వేనపురుష స్వరూ
 పమేవమనసా హవిష్త్వేన సజ్కల్ప్య పురుషేణ పురుషాభ్యేన హవిసా మానసంయజ్ఞ
 మతన్వతా తనిషత తదానీమస్య యజ్ఞస్య వసంతః ఋతురేవాజ్య మాసీత్ ఆజ్యత్వేన
 సజ్కల్పితవంతః ఇత్యధికాః । ఏనంగీష్మః ఇధ్మః అసీత్ గీష్మ మేవేధ్మ త్వేన సజ్క
 ల్పితవంతః తథాశరత్ హవిః ఆసీత్ శరదమేవ పురోగాశాది హవిష్త్వేన సజ్కల్ప
 తవంతః । పూర్వం పురుషస్య హవిః సామాన్యరూపత్వేన సజ్కల్పః । అనంతరేన
 న్తాదీనామాజ్యాది నిత్యేషరూపత్వేన సజ్కల్పఇతి ద్రిష్ట్యమ్॥ అత్రకణ్డీకావ్యక్త
 మోస్తి అస్యానంత్యంతంయజ్ఞంబలః తస్మాద్యజ్ఞాదితి తిస్రః క్రమేనైవతతః సప్తాస్యా
 సన్నితి క్రమోపేక్షితః॥

౬ శుక్లయ॥ దయా॥ భా॥ “ (యత్పురుషేణ) దేవావిద్వాంసః పూర్వోక్తేన
 పురుషేణ హవిషాగృహీతేన దత్తేన చాగ్నిహోత్రాద్యశ్వ మేధాంతంశిల్పవిద్యాయా
 ఇచ్చయత్త యం యజ్ఞంప్రకాశిత మతన్వత నిస్తృతం కృతవంతః కుర్వన్తి కరిష్యన్తిచ ।
 ఇదానీం జగదుత్పత్తౌ కాలస్యానయవాఖ్యా సామగ్యోచ్యతే । (అనన్తో) అస్యయజ్ఞ
 స్యపురుషాదుత్పన్నస్యవాసావృష్ణమయస్యవసన్త ఆజ్యంస్మృతవన్తి । (గీష్మ ఇధ్మః) క్రి
 త్తతుకరిధ్మ ఇన్ధనాద్యగ్నివాన్తి । (శరద్భవః) శరదృతుః పురోగాశాదివద్ధవిహావనీ
 యమన్తి॥

సప్తమీయుక్

ఋషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మం॥ ౭ ॥ సప్తాస్యాసస్పర్ధయః । త్రిస్తప్తసమిధః కృతాః ।

దేవాయన్యజ్ఞంశిన్వానాః । అబధ్నన్పురీషమ్మశుమ్॥ (ఋ. ౧౫.)

అ॥ దేవాః = విబాధులు, యజ్ఞ = ఏ, యజ్ఞం = మానసయజ్ఞమును, తన్వా
 నాః = జేయుచున్నవారయి, పురుషం = జీవుని, పశుం = పశువుగాను, అబధ్నన్ = నియ
 మించిరో (అనగ చిరకాలము ఇతరవిషయములలో ప్రవేశింపకయ (డుః ట్లు చేయున
 ట్టి అభ్యాసముచేత) స్వాధీనపరమకొనిరో; అస్య = ఈయజ్ఞమునకు, స్తప్త = పాఠ
 పఞ్చకము అహంకారబుద్ధులనెడు ఏడును, పరిధయః = పరిధులు అనన్ = అయినవి,
 త్రిస్తప్త = భూతపఞ్చకము తన్మాత్రపఞ్చకము జ్ఞానేంద్రియపఞ్చకము కర్మేంద్రియ
 పఞ్చకము మనస్సు అనెడియరునది యొకటియు, సమిధః = సమిధలుగా, కృతా =
 చేయబడినవి॥

తా॥ దేవతులచే జేయబడిన మానస యజ్ఞమునకు పఞ్చభూతాదులుసాధ
 వములయి బ్రసిరించినవి॥

౧. య|| ఆ|| విద్యా|| భా|| “సప్తమీమాహా|| సప్తాస్యాసన్ పరిధయః అబ
గ్నన్ పురుషంపశుమ్’ ఇతి ‘అస్య’సాగ్కల్పికయజ్ఞస్య, గాయత్రాదీని ‘సప్త,’ ఛందాం
సి ‘పరిధయః,’ ‘ఆసన్,’ ఐష్టికస్యా హాసీయస్య, త్రయః పరిధయః ఔత్తరవేదికా
స్త్రీయః, ఆదిత్యశ్చ సప్తమః పరిధి ప్రితివిధిరూపః । అతఏనామ్నాయతే । నపురస్తా
త్సరిదధ్యాదిత్యాదిత్యోహ్యో వోద్యన్ పురస్తాద్రక్షాన్ స్యపహంతీతి । తతఏతాదిత్యస
హితాః సప్తపరిధయోఽత్ర సప్తచ్ఛన్తోరూపాః । తథా ‘సమిధః,’ ‘త్రీసప్త’ త్రిగు
ణిత సప్త సప్తాకావీకవింశతిః ‘కృతాః,’ ద్వాదశమాసాః, సఞ్చతుకాః, త్రయశ్చ
మేలోకాః, అసావాదిత్య ఏకవింశతిగుతాఃపదార్థావీకవింశతిదారుయక్తేధ్యత్వే
నభావితాః । యః పురుషోవైరాజోఽస్తితం ‘పురుషం,’ దేవాః, ప్రజాపతి ప్రాణేన్ద్రి
యరూపాః, యజ్ఞంతన్వానాః మానసయజ్ఞం కుర్వాణాః,’ సశుమపద్మన్ విరాట్పురు
షమేన పశుత్వేనభావితనంతః । ఏతదేవాభి సౌత్యపూర్వతః పురుషేణ హవిషే
త్యుక్తమ్,||

౨. య|| రామా|| భా|| “సాధ్యదేవకర్తృ కస్యాధ్యాయాప యజ్ఞస్యసప్తపరి
ధయః ఆసన్ అస్యసశోః - పరితః సర్వతః ధీయంతఇతిపరిధయః । పఞ్చభూతాని
అహంకారబుద్ధీచ ద్వే - సప్తప్రసిద్ధ యజ్ఞస్య పరిధయః అభూవన్ - త్రిస్సప్తసమి
ధిక్యతాః - భూతపఞ్చకం తన్మాత్రప్రపఞ్చకం జ్ఞానేన్ద్రియ పఞ్చకం కర్మేన్ద్రియ
పఞ్చకం మనః ఏకవింశతిః - ఏతే సమిధస్థానయా అభ-న్ । ఏనముపకరణానిక్య
త్వాః - దేవాః సాధ్యా దేవాః యజ్ఞంతన్వానాః కుర్వాణాస్సంతః పురుషం చతు
ర్ముఖిరూపం సశుం అబద్ధన్ యూపేచ బంధుర్యైర్థః”||

౩. యు|| విద్యా|| భా|| “అస్యసాగ్కల్పికయజ్ఞస్య గాయత్యాదీని సప్త ఛం
దాంసి పరిధయఃఆసన్ । ఐష్టికస్యా హాసీయస్యత్రీయః పరిధయః ఔత్తరవేదికాస్త్రీ
య ఆదిత్యశ్చ సప్తమః పరిధిస్త్రి విధిరూపః । అతఏనామ్నాయతే । నపురస్తాత్ప్రి
రిదధ్యాది త్యాదిత్యోహ్యో వోద్యన్ పురస్తాద్రక్షాన్ స్యపహంతీతి ! తతఏవ ఆదిత్యస
హితాః సప్తపరిధయోఽత్ర సప్తచ్ఛన్తోరూపాః । తథా సమిధస్త్రీసప్తత్రిగుణీ
కృతసప్తసంఖ్యాకావీకవింశతిః కృతాః । ద్వాదశమాసాః పఞ్చతుకాస్త్రీయ ఇమే
లోకా అసావాదిత్య ఏకవింశతిగుతాఃపదార్థావీకవింశతి దారుయక్తే ధనత్వే
నభావితాః । యద్యః పురుషోవైరాజోఽస్తితం పురుషందేవాః ప్రజాపతి ప్రాణేన్ద్రి
యరూపా యజ్ఞంతన్వానా మానసయజ్ఞం తన్వానాః కుర్వాణాః సశుమపద్మన్ ।
విరాట్పురుషమేన పశుత్వేనభావితనంతః । ఏతదేవాభి సౌత్య పూర్వతః పురుషే
ణ హవిషేత్యుక్తమ్.

౪. ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ ‘అస్యహరెస్సకాశాత్ పరిధయః సమిధః ఆసప్తేతి
వీప్సాభిప్రాయవానా హతిరితి । కృతాః యజ్ఞోపకృతాః సమిధః త్రిస్సప్త । ఏక
వింశతి సంఖ్యాకా అనురిత్యర్థః । దేవాః జ్ఞానప్రధానాః ఆతీతాసాగతనర్తమానబ్ర
హ్మణః యత్ పురుషనామక పరమాత్మానం ప్రతీ । యజ్ఞం తన్వానాఃకుర్వంతఃస్వ
జ్యేష్ఠపుత్రం । రుద్రం నారాయణాఖ్యదేవతాం ప్రతిశశుత్వేనఅబధ్నన్ భావయిత్వా
సమపకాయానానురితిభావః । భగవద్ధానెనముక్తిభాజోదేవాజ్ఞాఅభూనన్నిత్యాహ॥

౫. శుక్లయ॥ మహి॥ భా॥ ‘యత్ యదాదేవాః ప్రజాపతి ప్రాణేంద్రియ
రూపాః యజ్ఞంతన్వానాః మానసంయజ్ఞం కుర్వాణాః పురుషంపశుమబధ్నన్ యా
త్పురుషమేనపశుత్వేన భావితవంతః । ఎతదేవాభిప్రేత్యపూర్వం పురుషేణ హవిషే
త్యుక్తం తదా అస్యసంకల్పితస్య యజ్ఞస్యసప్తగాయత్ర్యాదీని ఛందాంసిపరిధయః
ఆసన్విష్టికస్యా హనీయస్యత్రయ పరిధయః జౌత్తరవేదికాః త్రియః ఆదిత్యః సప్త
మః పరిధిః ప్రతినిధిరూపః తథాచశ్రుతిః గుప్త్యైవా అభితః పరిధయోభవన్త్యధైత
త్సూర్యమేవ పురస్తద్దోష్టారంకరోతీతి తతఏతే ఆదిత్యసహితాః సప్తపరిధయోత్ర
సప్తఛన్దోరూపాః త్రిసప్తత్రిగుణాః సప్తఏకవింశతి సంఖ్యాకాః సమిధః కృతాః ద్వా
దశమాసాః పశ్చతకవః త్రయశ్శమేలోకాః అసావాదిత్యః ఏతేఏకవింశతి రెకవింశ
తిదారుయుక్తైర్ధృత్వేనభావితాః యద్వాసప్తసముదాగ్రీరోదాదయోఽస్య యజ్ఞ
స్య పరిధయః ఆసన్-భారతఖండైరూగాభవంతి సముద్రాణాం పరిధిత్వంతిః త్రి
గుణాః సప్తఛన్దోవగాః సమిధకృతాః గాయత్ర్యాదీనిసప్త అతిజగత్యాదీనిస
ప్తకృత్యాదీని సప్తైతి॥”

౬. శుక్లయ॥ దయా॥ భా॥ ‘(సప్తాస్యా)అస్యబ్రహ్మాణ్డస్య సప్తపరిధయఃసన్తి
పరిధిహిక గోలస్యోపరిభాగస్య యావతానూతేణ పరివెప్తనంభనతి సపరిధిజ్ఞై
యః । అస్యబ్రహ్మాణ్డస్య బ్రహ్మాండంతగతలోకానాం వాసప్త పరిధయోభవ
న్తి । సముద్రఏక స్తదుపరిత్రీసరేణు సహితోవాయుర్దిత్వీయః । మేఘమణ్డలం త
త్ప్రస్థోవాయు స్తృతీయః, వృష్టిజలంచతుర్థస్తదుపరివాయుః పశ్చమః । అశ్వేన్తనూ
క్షోమధసంజయష్ఠః సూత్రాత్మా సర్వత్రివ్యాప్తఃసప్తమశ్చ । ఏనమైకమస్యో ప
రిసప్తసప్తావరణానిస్థితానిసన్తి తస్మాత్తే పరిధయోవిజ్ఞేయాః । (త్రిస్సప్తసమిధః కృ
తాః) ఏకవింశతిః పదార్థాః సామగ్యస్యచాస్తి ప్రకృతిమకహత్ । ఋధ్యాద్య
ంతకరణం జీవజ్వైషైకాసామగ్గీ పరమసూక్ష్మత్వాత్ । దశేంద్రియాణిశోత్రింశ
త్వక్, చక్షుః, జిహ్వ, నాసికా, వాక్, పాద, హస్త, పాశుః ఉపస్థంచేతి
శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాః పశ్చతనాత్మాత్రాః పృథివ్యాపస్తై జోవాయురాకాశమి

తిపంచభూతాని చమిలిత్వాదశభవంతి । ఏవంసర్వామిలిత్వైకవింశతిభా వస్త్యస్య
బ్రహ్మణ్డరచనస్యసమిధః కారణానివిజ్ఞేయాని ఏతేషామవయవరూపాణి తు తత్త్వాని
బహూనిసంతి తిబోధ్యమ్ । (దేవాయ) తదిదం యేనపురుషేణ రచితం యజ్ఞపురుషం
సశుంస్వద్రష్టారం సర్వైః పూజనీయందేవావిద్వాంసః । (అపద్భక్) ధ్యానెన
బద్ధంతితంవిహాయేశ్వరత్వేన కస్యాపిధ్యానంనైవబద్ధన్తి నైవకుర్వన్తి త్యర్థః॥,

అష్టమీఋక్

ఋషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మ॥౧॥తంయజ్ఞన్పుర్హిషిప్రాక్షన్ । పురుషజ్ఞాతమగ్రతః।

తేనదైవాఅయజన్త । సాధ్యాఋషయశ్చయై॥ (ఋ. ౨.)

అ॥ తం=ఆ, యజ్ఞం=యాగసాధనమయినట్టియు, అగ్రతః=ఆరంభమందు
జాతం=ఉత్పన్నమయినట్టియు పురుషం=జీవుని, బర్హిషి=మానసయజ్ఞమునందు
ప్రాక్షన్=సంస్కరించిరి అనగతీనముచేసిరి. సాధ్యాః=జ్ఞానులును యై=ఏ ఋష
యశ్చ=ఋషులును (గలరో) దేవాః=(ఆ) విబుధులు, తేన=ఆజీవునిచే అయజ
న్త=(భగవంతుని) బూజించిరి. అనగ పరమాత్మకు జీవాత్మనుసమర్పించిరి.

తా॥ సర్వవిబుధులు మానసయజ్ఞమునందు ముందుగనుచయించి తమతమ దేహ
ములలోనుండెడి జీవాత్మనుసమర్పించి భగవంతుని బూజించిరి।

౧. య॥ ఆ॥ విద్యా॥ భా॥ ‘అష్టమీమాహ॥ తంయజ్ఞం బర్హిప్రాక్షన్-
సాధ్యాఋషయశ్చయై, ఇతిఃయజ్ఞం, యజ్ఞసాధనభూతం, తం, పురుషం, సశుత్వ
భావనాయాయాపెబద్ధం బహిఃపి, మానసయజ్ఞే, ప్రాక్షన్ప్రోక్షితవస్తః । కీదృశం
అగ్రతః సర్వసృష్ట్యాఃపూర్వం పురుషంజాతం, పురుషత్వేనోత్పన్నమ్ । ఏతశ్చపూర్వ
మేవోక్తం-తస్మాద్విరాడజాయతవిరాడో అధిపూరుషఇతి । తేన, పురుషరూపేణ
పశునా, దేవాః, అయజన్త, మానసయాగం నిష్పదితవన్తః । కేతేదేవాః ఇతితవీవో
చ్యంతే । సాధ్యాః, సృష్టిసాధనయోగ్యాః ప్రజాపతిప్రాణరూపాః తదనుకూలాః ఋ
షయాః, మన్తద్రష్టా రశ్చ, ‘యై,’ సన్తి తేనర్వేపి ‘అయజన్తః’

౨. య॥ రామా॥ భా॥ ‘అగ్రిత్యయజ్ఞశబ్దేన యజనీయహవిలక్ష్యతే
బహిఃశబ్దేన పరికృతీరుద్ర్యతే-ప్రధానం పరికృతౌ బహిఃకర్విరాడితి పరికృతీనా
మాని అగ్రితోజాతం ఉత్పన్నం యజనీయ హవిభూతం చతుర్ముఖం పురుషంబ
ర్హిషి-పరికృతౌసంయోజ్యేతితేషః-దేవాః-సాధ్యా దేవాః ప్రాక్షన్ ప్రోక్షణాదిసం

స్కారంకుర్వన్ తేనదేవా అయజంతేతి-తేనప్రోక్షిత చతుర్ముఖరూపహవిషా-దేవాః
సాధ్యాదేవాః అయజంత-యాగమకుర్వన్ యాగోనామదేవతోద్దేశ్యక ద్రవ్యత్యాగః
యాగఇత్యుక్తం-యేచఋషయః. మోక్షేచ్ఛుకాః ఋషయః జ్ఞానినశ్చ-యేవతేకం
తే-తేచయథాపూర్వం ఆత్మరూపహ వీంషి పరబ్రహ్మరూపాగ్నౌ సమర్పితనంతః-
తథాశ్రీనైకుంతవాసి నస్సాధ్యాః దేవాః అనిరుద్ధపరమాత్మాగ్నౌ సమరూప చతుర్ము
ఖ హవిస్సమర్పణ రూపయజ్ఞ మకుర్వన్నిత్యధః॥ ప్రాజాపత్యోహరుణి స్సుపతేక
యః ఇత్యనువాకేబ్రహ్మణైత్వామహస ఓమిత్యాత్మానం యుజ్ఞేతేతి శ్రుతౌ అయ
మధః । పరిపంచితః॥

3. ఋ॥ విద్యా॥ భా॥ “యజ్ఞం యజ్ఞసాధనభూతం తంపురుషం పశుత్వభావ
నయా యూపేబద్ధం బహిఃపిమానసే యజ్ఞప్రాక్షన్ । ప్రోక్షితనంతః । కీదృశమిత్య
త్రాహ । అగ్నితః సర్వసృష్టేః పూర్వం పురుషంజాతం పురుషత్వేనోత్పన్నం । ఏతచ్ఛ్ర
ప్రాగేవోక్తం తస్మాద్విరాడ జాయత విరాజో అధిపూరుష ఇతి । తేన పురుషరూ
పేణ పశునాదేవా అయజంత । మానసయాగం నిష్పాదితనంత ఇత్యర్థః । కేతేదేవా
ఇత్యత్రాహ । సాధ్యాః సృష్టిసాధనయోగ్యాః ప్రజాపతి పరిధృతయః । తదనుకూలా
ఋషయోమన్త్రద్రష్టారశ్చ యోసంతి తేనవేకైష్యయ జంతేత్యర్థః॥

౪. ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ “తంయజ్ఞనామక పరమాత్మాన ముద్దిశ్య । అగ్నిత-
ఇన్ద్రాదేవగ్నితః ఇన్ద్రాదేస్సకాశాదగ్రజాతంపురుషం రుద్రమ్ । బహిఃపిమానసయజ్ఞే
ప్రాక్షన్ పోక్షణాది సంస్కారయుక్త మకుర్వన్ । దేవాః సాధ్యాఋషయః యే ।
తేనవ్యేతేన పరమాత్మనా ప్రేరితాస్సంతోయజంత । శ్రీహరిముద్దిశ్య స్వస్వయోగ్య
తాను సారణమానసయజ్ఞం చక్రరిత్యర్థః॥

౫. శుక్లయ॥ మహీ॥ భా॥ “యజ్ఞసాధనై యజ్ఞశబ్దః యజ్ఞంయజ్ఞసాధనభూ
తంపురుషం పశుత్వమాభావ్య యూపేబద్ధం బహిఃపిమానసే యజ్ఞప్రాక్షన్ పోక్షిత
వన్తః ప్రాక్షణాదిభిః సంస్కారైః సంస్కృతవన్తః । కీదృశం అగ్నితః సృష్టేః పూర్వం
జాతం పురుషత్వేనోత్పన్నం ఏతచ్ఛ్రప్రాగేవోక్తం తస్మాత్ విరాడజాయత విరాజో
అధిపూరుష ఇతి । పురుషరూపేణ పశునాదేవా అయజంత మానసయాగం నిష్పాదితనంతః
కేతేదేవాఇత్యత్రాహ యోసాధ్యాః సృష్టిసాధన యోగ్యాః పరిభాపతి పరిధృతయః
యేచతదనుకూలా ఋషయః మన్తద్రష్టారః తేనర్వేష్యయజన్త”॥

౬. శుక్లయ॥ దయా॥ భా॥ (“తంయజ్ఞంబ.) యమగ్నితోజారం ప్రాచర్య
తం జగత్కర్తారం పురుషంపూర్ణం యజ్ఞం సర్వపూజ్యం పరవేశ్యగం బహిఃపిమాన
యాన్తరిక్షేప్రాక్షన్పరికృష్టతయా యవ్యైవాభిషేకం కృణోస్తః కుర్వన్తి కరిష్యన్తి తే

త్యుపదిశ్యత ఈశ్వరేణ (తేనదేవా) తేనపరమేశ్వరేణ పురుషేణ వేదద్వారోప
 ష్టాస్తే సర్వేదేవావిద్వాంసః సాధ్యాజ్ఞానిన ఋషయోమన్త్రీ ద్రష్టారశ్చ యేచాన్యై
 మనుష్యాస్తం పరమేశ్వర మయజన్తపూజయన్త । అనెన కింసిద్ధం సర్వమనుష్యాః పర
 మేశ్వరస్య స్తుతిప్రార్థనోపాసనా పురస్సరమేవ సర్వకర్మానుష్ఠానం కుర్యురిత్యర్థః॥

నవమీఋక్.

ఋషిః నారాయణః. ఛందః అనుష్టుప్

మ॥౯॥తస్మాద్ద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః । సమ్భృతమ్ప్రషద్రాజ్యమ్।

ప్రశూగ్ంస్తాగ్ంశ్చక్రేవాయవ్యాన్।ఆరణ్యాన్గ్రామ్యాశ్చయే (ఋ.౧)

అ॥ సర్వహుతః = సర్వము హోమము చేయంబడుచుండెడి, తస్మాత్ = ఆ
 యజ్ఞాత్ = మానసయజ్ఞమువలన పృథుదాజ్యం = జగత్కారణమగువీర్యముసంభృతం =
 సంపాదించబడినది. తాన్ = ఆ ఆరణ్యాన్ = అరణ్యమునందు సంచరించునట్టియు
 వాయవ్యాన్ = అన్తరిక్షమునందు సంచరించునట్టియు ప్రశూన్ = ప్రాణులను చక్రే =
 చేసెను, యే = ఏ గ్రామ్యాశ్చ = గ్రామములయందు సంచరించెడి గవాశ్వాదులు; (గ
 లవో వానినిగూడ సృజించెను.

తా॥ సర్వమును హోమము చేయంబడుచుండెడి ఆమానస యజ్ఞమువలన ప్రే
 తుడయిన భగవంతుడు గవాశ్వాప్రాసక్త్యాది సృష్టిని బ్రవర్తింపజేసెను॥

౧. య॥ ఆ॥ విద్యా॥ భా॥ “నవమీఋక్” తస్మాద్ద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః - గ్రా
 మ్యాశ్చయే”॥ ఇతి । ‘సర్వహుతః, సర్వాత్మకః పురుషాయస్మిన్ యజ్ఞేహ్వయతే
 సోఽయంసర్వహుతః తాదృశాత్, పూర్వోక్తాన్ మానసాత్, ‘యజ్ఞాత్,’ ‘పృథ
 దాజ్యం,’ ‘సమ్భృతం, సమ్పాదితం, దధిచాజ్యం చేత్సేవమాది భోగ్యభాతం సమ్పాది
 త మిశ్యర్థః । తథా ‘వాయవ్యాన్, వాయుజేవతాకాన్, లోకక్షగ్నిధాన్, ‘ఆరణ్యా
 న్,’ ‘ప్రశూన్,’ ‘చక్రే, ఉత్పాదితవాన్, ఆరణ్యాః గ్విఖురాదయః తథాయే ।
 గ్రామ్యాః, గవాశ్వాదయః, తానప్యత్పాదితవాన్ । ప్రశూనానన్తరిక్షద్వారా వా
 యుదేవత్యశ్వం మన్తాన్తరవ్యాఖ్యానే సమాన్మనం । వాయవస్థేత్వాహ వాయు
 వాఅన్తరిక్షస్సోధ్యతాః । అన్తరిక్షగే త్యాః గ్విఖురైవశనః॥ వాయనవీవై నాన్ ఋ
 దదాతీతి॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “తస్మాదితి-సర్వహుతః - సర్వంశరీరం భగవత్య ని
 ర్దుష్టనారాయణాగ్నౌ హుతః ప్రణవానుసంధానేన హోమంకుర్వంతః - సమ

ర్పితవస్త్రః- యజ్ఞాత్ - యజ్ఞయపశురూపాత్, తస్మాచ్ఛతుమౌఖబ్రహ్మణః కృష
దాజ్యం దధిమిశ్రితాజ్యం పృషదాజ్యమితి యజ్ఞికాః ఐదన్తి - జగత్కారణభూ
తం శుక్లశోణితస్థానం వీర్యంసంభృతం సంజాతం - అత్రోమహదహంకారాది జనన
హేతుక ప్రకృతి సంయోజనాయ జగత్కారణ భూతం వీర్యం పృషదాజ్యమిత్య
చ్యతే-సః చతుర్ముఖః తాన్ యజ్ఞహవిషః ఉత్పాదకాన్ పశూన్ గవాదీన్ చక్రేస
సజ-తతః వాయువ్యాన్ వాయుమాగ్ గామినఃసక్షి సంఘాన్ ఆరణ్యాన్ వ్యాఘ్రా
దీన్ చక్రేససజ- గ్రామ్యాశ్చ యెగ్రామసంచారణః మాజాల్లాదయస్సంతి - తా
న్ చక్రేససజ- భగవత్కృపాలబ్ధః చతుర్ముఖః పృషదాజ్యది సూక్ష్మస్పష్టిచ
కృతవానితిభావః” ||

3. ఋ! విద్యా || భా || “సంజాతః సర్వాత్మకః పురుషోయస్మిన్మతే
హూయతేసోఽయం సర్వహుతీ తద్భూతాత్తస్మాత్పూర్వోక్తాస్మానసాద్యజ్ఞాత్పృ
షదాజ్యం దధిమిశ్రితాజ్యం సంభృతం । సంపాదితం । దధిచాజ్యంచై త్యేవమాది భో
గ్యజాతం సర్వం సంపాదిత మిత్యర్థః । తథా వాయువ్యాన్వాయు దేవతాకాంక్షాక
ప్రసిద్ధానారణ్యాన్పశూంశ్చక్రే । ఉత్పాదితవాన్ । ఆరణ్యా హరిణాదయః । తథా
యెచగ్రామ్యాగవాశ్వాదయస్తానపిచక్రే । పశూనామన్తరిక్షద్వారా వాయుదేవత్య
త్వం యజుర్బ్రాహ్మణేసమామ్నాయతే । వాయునః స్థేత్యాహ వాయువా అన్తరి
క్షస్యాధ్యక్షాః । అన్తరిక్ష దేవత్యాః ఖలునైషశవః । వాయునైవానన్తరిషదాతి । తై
త్తిరీయ బ్రాహ్మణం॥ (3.౨.౧.3.)ఇతి॥

౪. ఋ! మధ్య॥ భా॥ “తస్మాద్ద్యజ్ఞాత్ యజ్ఞనామక పరమాత్మనస్స కాశా
త్ - సర్వహుతుః సర్వప్రాయణీయోదయ నీయాద్యంగ హోమః । సంభృతం । య
జ్ఞసంభారజాతం । యజ్ఞశాల కృతసర్వాదికం । పృషదాజ్యం । దధిమిశ్రితాజ్యం చైత్య
తత్సర్వం జాతం । సక్లిపారిః స్వేతర సర్వదేవానుదిశ్య తాన్ సర్వాన్ ప్రసిద్ధాన్
వాయువ్యాన్ వాయుదేవతాకాన్ ఆరణ్యాన్ ఆరణ్యేభవాన్ ఏరాహదీన్ యెగ్రా
మ్యాః గ్రామేభవాః । ఆజాదయః తాంశ్చచక్రేజనయామాస”॥

౫. శుక్లయ॥ మహీ॥ భా॥ “సర్వంహుయతేయస్మిన్సర్వహుత్ । తస్మా
త్పురుషమేధాభ్యాత్ యజ్ఞాత్ పృషదాజ్యం దధిమిశ్రమాజ్యం సంభృతంసమ్పాది
తం దధ్యాజ్యది భౌగ్యజాతం సమ్పాదిత మిత్యర్థః పురుషైదైతిశేషః । తథాసపురు
షఃవాయువ్యాన్వాయు దేవతాకాన్ తాన్ ప్రసిద్ధాన్ పశూన్చక్రే ఉత్పాదిత
వాన్ । అన్తరిక్ష దేవత్యాః ఖలునైషశసశ్రుతేః । అన్తరిక్షస్యచ వాయుదేవత్య త్వ
త్పశూనాంవాయుదేవత్వమ్ । తాన్ కాన్ యెచారణ్యాః । ఆరణ్యేభవాః హరిణా
దయః యెచగ్రామ భవాగవాశ్వాదయస్తాన్ పశూన్ చక్రే”॥

౬॥ శుక్లయ దయా॥ భా॥ “(తస్మాద్య) అస్యాద్ధోవేదోత్పత్తి ప్రకరణకల్పితుక్తః
 (“తస్మాద్యజ్ఞాత్సచ్చిదానందాది లక్షణాత్పూర్ణాత్ పురుషాత్ సర్వహుతాత్సర్వ
 పూజ్యాత్సర్వోపాస్యా త్సర్వశక్తిమతః పరబ్రహ్మణః పు. ౯) తస్మాత్ పరమేశ్వ
 రాత్ (సంభృతః పృషదాజ్యం) పృషసేచనెధాతుః పషన్తిసంభన్తితున్నివృత్త్యా
 దికారకమన్నాది వస్తుయస్మిన్ స్తత్పుషత్ । ఆజ్యంఘృతం మధుదుగ్ధాదికంచ పృష
 దితి భక్ష్యాన్నోపలక్షణమ్ । ఆజ్యమితివ్యం జనోపలక్షణం, యావద్వస్తు జగతివత్
 తే తావత్సర్వం పురుషాత్పరమేశ్వర సామర్థ్యా దేవజాతమితిబోధ్యం । తత్సర్వమి
 శ్వరేణస్వల్పం ॥౨॥ జీవైశ్చ సమ్యగ్ధారితమస్తి । అతః సర్వైర నన్యచిత్తేనాయం పర
 మేశ్వర ఏవోపాశ్యో నాన్యశ్చేతి । (పశూగ్ంస్తాంశ్చక్ర) యఆరణ్యా వనస్తాః ప
 శవోయేచ గ్రామ్యాస్తాన్సంవాన్స ఏవచక్రకృతవానస్తి । సచపరమేశ్వరో వాయ
 వ్యాన్ తాయుసహచరితా నృక్షిణశ్చక్రే చకాతాదన్యా న్సూక్ష్మదేహధారిణః కీటప
 తంగాదీనపి కృతవానస్తి”॥

దశమీముక్తః

ముషీనారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మం॥౧౦॥ తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః । ఋచస్సామానిజ్ఞైరే ।

ఛన్దాగ్ంసిజ్ఞై రేతస్మాత్ । యజుస్తస్మాదజాయత॥ (ము.౯.)

అ॥ సర్వహుతః = సర్వముహోమము జేయబడుచుండెడి, తస్మాత్ = ఆ, య
 జ్ఞాత్ = యజ్ఞమునలన, ఋచః = ఋక్కులును, సామాని = సామలున్ను, జ్ఞైరే = అ
 యినవి । తస్మాత్ = ఆయజ్ఞమునలన, ఛన్దాగ్ంసి = గాయత్ర్యాది ఛందస్సులు, జ్ఞై
 రే = అయినవి, తస్మాత్ = ఆయజ్ఞమునలన, యజః = యజుస్సు, అజాయత = అయినది॥

తా॥ మానసయజ్ఞముచే ప్రితుడయిన భగవంతునిచే ఋగ్యజుస్సామ వేదము
 లును గాయత్ర్యాది ఛందస్సులును ఉపదేశింపబడినవి॥

౧. య॥ ఆ॥ విద్యా॥ భా॥ “దశమీమాహ॥ ‘తస్మాత్ యజ్ఞాత్ - యజు
 స్తస్మాదజాయత’ ఇతి॥ ‘ఛన్దాగ్ంసి’ గాయత్ర్యాదీని స్పష్టచున్యత్”॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “తస్మాదితి । సర్వహుతః సర్వం అనిరుద్ధాగ్నా
 హోమంకుర్వతః యజ్ఞేపశురూపం ప్రాప్తవతః తస్మాచ్ఛతుర్ముఖరూప బ్రహ్మణః ఋ
 చః - ఋగ్వేదాః సామాని - సామవేదాశ్చ జ్ఞైరే - యోబ్రహ్మణం విధాతిపూ
 ర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మాదితి భగవతా ఉపదిష్టాః వేదాః త్రిష్టు

బనుష్టు బాది ఛన్దాంసిచ జజ్ఞిరే - ఏతస్తాత్ బ్రహ్మసో జాతా ఇత్యర్థః । యజుస్త
స్మాద జాయత తస్మాద్బ్రహ్మణః యజుః అపాదబద్ధః యజుః యజుర్వేదశ్చ పాదబ
ద్ధశ్చ యజుర్వేదశ్చ జాయత - భగవత్కృపాలబ్ధ చతుర్ముఖ బ్రహ్మణః తదాసన్వే
వేదానిగతా ఇత్యర్థః పూర్వం విద్యమానా ఏవలననభగవత్సన్నిధౌ లభ్యాఇత్యర్థః”

3. ఋ॥ విద్యా॥ భా॥ “సర్వహుతస్తస్మా త్పూర్వోక్తాద్యజ్ఞాదృచః సా
మానిజజ్ఞిరే । ఉత్పన్నాః । తస్తాద్యజ్ఞాచ్ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని జజ్ఞిరే । తస్మా
ద్యజ్ఞాద్యజురప్య జాయత”॥

౪. ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ “కించసర్వహుతః హోమితాత్ । యజ్ఞాత్ సగ్
యజ్ఞభోక్తుః । తస్మాద్ధరః ఋచః ఋగ్వేదాభి మానిదేవాః దేవాశ్చ జజ్ఞిరే ఉత్
పన్నాః । ప్రాదుభూతాశ్చేతి సర్వతార్థః । ఏవంసామాని గాయత్ర్యాదీని ఛ
దాంసి యజుర్వేదాభిమాని దేవతా సమూహః ఆజాయత”॥

౫. శుక్లయ॥ మహీ॥ భా॥ “సర్వహుతః తస్తాత్ యజ్ఞాత్ ఋచః సావ
నిచ జజ్ఞిరే ఉత్పన్నాని । ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని జజ్ఞిరే । తస్మాద్య జురప్యజ
యతః ఋగ్యజుస్సామభిశ్చద్దోభిశ్చ వినాయజ్ఞాన సిద్ధ్యన్తి”॥

౬ శుక్లయ॥ దయా॥ భా॥ “అస్యార్థ ఉక్తోవేదోత్పత్తి పరికరణే” ।

ఏకాదశీఋక్.

ఋషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మం ॥౧౧॥ తస్మాదశ్వాలజాయస్త । యెకేచోభయాదతః ।

గావోహజజ్జిరేతస్మాత్ । తస్మాజ్జాతాలజావయః॥ఋ. ౧౦

అ॥ తస్మాత్ = ఆమానసయజ్ఞమువలన, అశ్వాః = అశ్వములు, అజాయస్త =
పుట్టినవి, ఉభయాదతః = ఉర్ధ్వాధౌ భాగములయందు దస్తములుగల, యెకేచ = ఏప్రా
ణులుగలవో, (అవియును పుట్టినవి) తస్మాత్ = ఆమానసయజ్ఞమువలన, గావః = గో
వులు, జజ్జిరే = అయినవి, తస్మాత్ = ఆమానసయజ్ఞమువలన, అజావయః = మీకలు
ను, గొట్టెలును, జాతాః = పుట్టినవి.

తా॥ భగవత్ప్రీతికరమగు సామానసయజ్ఞమువలన గవాశ్వాది సృష్టి ప్రవర్తిం
చినది॥

౧. య॥ ఆ॥ విద్యా॥ భా॥ “అధై కాదశీమాహ॥ తస్మాదశ్వా అజాయంత-త
స్మాజ్జాతా అజానయః” । ఇతి । ‘అశ్వవ్యతిరిక్తా గర్దభా అశ్వతరాశ్చయై కెచిదూ
ర్ధ్వఽఢోభాగ యోరుభయోర్దం తయుక్తాః సంతితేష్యశ్వనత్ అజాయన్త । తథా
గావః అజాశ్చాన యశ్చ తే సర్వప్యత్సన్నాః”॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “తస్మాచ్ఛతుర్ముఖ బ్రహ్మణః అవ్యః మహావేగ
శాలిన్య స్తుదంగజాతాః॥ చకారోకించె త్యర్థబోధకః । కించఏక. ఏకభాగదంతాః-ప
శ్వానయః ఉభయాదతః ఉభయతోదంతాః గర్దభాదయః గావః- యజ్ఞీయాజ్యాది హ
విః ప్రదాః । ఏతస్మాచ్ఛతుర్ముఖ బ్రహ్మణః అజాశ్చానయచ్ఛజాతాః”॥

౩. ఋ॥ విద్యా॥ భా॥ “తస్మార్పూర్వోక్తాద్యజ్ఞాదశ్వా అజాయన్త ఉత్ప
న్నాః- తథాయైకేచాశ్వ వ్యతిరిక్తాగర్దభా అశ్వతరాశ్చో భయాదత ఉర్ధ్వఽఢో
భాగయోరుభ యోర్దం తయుక్తాః సంతితేష్య జాయన్త । తథా తస్మాద్యజ్ఞాదావ
శ్చ జజ్ఞిరె । కించతస్మాద్యజ్ఞాద జావయశ్చ జాతాః”॥

౪. ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ “తస్మాత్ పురుషాత్ అశ్వాః అజాయంత । యైక
చ ఉభయాదతః । ఉపర్యథోదంతాః మనుష్యాద్యాః । గావోహ ధేనవోపి తస్మాద
వ జజ్ఞిరెఅజాయంత॥ అజాః ఛాగాః అవయఃకంబళ్యుపయుక్తపశవః । తస్మాజ్జాతాః”॥

౫. శుక్లయ॥ మహి॥ భా॥ తస్మాత్ యజ్ఞాత్ అశ్వాః అజాయన్త ఉత్పనా
తథా యైకేచా శ్వాతిరిక్తా గదభాదయోఽశ్వతరాశ్చ ఉభయాదతః ఉభయో
భాగయోదంతా యేషాంతే ఉభయాదతః ఛాన్దసమ్ దీఘమ్ ఉర్ధ్వఽఢోభాగ
యోదన్తయుక్తాః సంతితేష్య జాయన్త । తథాహస్సుటం తస్మాత్ యజ్ఞాత్ గావః
చజజ్ఞిరె । కించతస్మాద్యజ్ఞాత్ అజావయః అజాః అవయశ్చజాతాః । నహిపశుభిర్వి
నాయజ్ఞస్సిధ్యేత్”॥

౬. శుక్లయ॥ దయా॥ భా॥ “(తస్మాదశ్వా) తస్మాత్పరమేశ్వర సామర్థ్యా దె
వాశ్వాస్తురంగా అజాయన్త గ్రామ్యరణ్యపశూనాం మధ్యేఽశ్వాదీనా మన్తర్భావా
దేషా ముత్తమగుణ వత్స్వ ప్రకాశనార్థోయమారభ్యః (యైకేవోభయాదతః) ఉభ
యతోదన్తా ఏషాన్త ఉభయాదతో యైకేచిదుభయా దతఉప్ప్రగదభాద యస్తేఽ
ష్యజాయన్త- (గావోహజ) తథాతస్మాత్పురుష సామర్థ్యా దేవగావోధేనవః కిరణా
శ్చెన్ద్రియాణిచ జజ్ఞిరె జాతాని (తస్మాజ్జాతాఅజా,) ఏషమేవచాజాశ్చగా అవయ
శ్చ జాతాఉత్పన్నా ఇతి విజ్ఞీయమ్”॥

ద్వారశీఘ్రమ్.

ఋషిః నారాయణః. ఛందః అనుష్టుప్.

మం॥ ౧౨॥ యత్పుగుష్పంవ్యదధుః । కతిధావ్యకల్పయన్ ॥

ముఖంకిమస్యకౌబాహూ - కాపూరూపాదాపుచ్యతే॥ (ఋ॥ ౧౧.)

అర్థము. యత్ = ఎప్పుడు, పుగుష్పం = పుగుషుని వ్యదధుః = భావించిరో (అప్పుడు), కతిధా = ఎన్ని ప్రకారములచేత, వికల్పయన్ = భావించిరి, అస్య = ఈ పుగుషునికి, ముఖం = ముఖము, కిం = ఏది, బాహూ = బాహువులు, కా = ఏవి, ఊరూ = ఊరువులు, కౌ = ఏవి, పాదౌ = పాదములు, ఉచ్యతే = (భావింపబడినటులు) జెప్పబడుచున్నవి.

తా॥ మానసయజ్ఞమునందు భావింపబడిన పుగుషుని కయ్యవి ఏయే యనయవములుగ భావింపబడినవని ప్రశ్న చేయుబడుచున్నది.

ఈ ఋక్కు మొదలగు నాలుగు ఋక్కులును సృష్టి విషయములగు ప్రశ్నోత్తరములుగ దిగువను వ్రాయబడిన భాష్యకతలు వ్యాఖ్యానమును జేసియున్నారు. మూడు నాలుగు ఋక్కులు వారి వ్యాఖ్యానమునకు సరిగానున్నట్లు గనుపించినను ఒకటి రెండు ఋక్కులలో క్లేశమున్నయది. ఎట్లనిన - భగవంతుని ధ్యానించిన సమయము వందు ఏయే ప్రకారముగ ధ్యానించిరి. ఏది ఏయే అవయవమయినవో అని ప్రశ్నార్థకముగ ఈ ఋక్కు తాత్పర్యమును యున్నది. ఉత్తరాధికముగ రెండవ ఋక్కు తాత్పర్యముగూడ ఇందుకనుగుణముగ నుండవలయును. మిగిలిన రెండు ఋక్కులయందు పంచమ్యంత బలముచే నీ రెండు ఋక్కులును సృష్టి విషయముగ యోజించువారి పక్షముగనున్నను ప్రశ్నార్థకముగ మొదటి ఋక్కు యొక్కయు, అందుకు ఉత్తరాధికముగ రెండవ ఋక్కు యొక్కయు, తాత్పర్యముననుసరించి మూడు నాలుగు ఋక్కులయొక్క తాత్పర్యముగూడ అవయవత్వభావనయని మాచేవ్రాయబడినది. ఇట్టి తాత్పర్యమునె గుంటూరుపురమునందు శ్రీమత్పరమహంస బాలసుబ్రహ్మణ్య బ్రహ్మస్వాములవారు బ్రకటించియున్నారు. ఈ పక్షమునను మూడు నాలుగు ఋక్కులయందలి పంచమ్యంతములకు ప్రథమాంతార్థయోజనముకటియు ఈయుదాహరింపబడిన భాష్యపట్కములో నీయభిప్రాయము లేదనునదియొకటియు శ్లేశమని ఎంచవచ్చును. ఇందునుగూర్చి పీఠికయందు వ్రాయబడు అంశములనాలోచించి యదార్థము మాన్యులచే గ్రహింపదగును.

౧|| య|| ఆ|| విద్యా|| భా|| అధర్వాదశీమాహ “యత్పురుషం-కావూరూపా
దాశ్చయేతే” ఇతి । ప, శ్లోత్తరరూపేణ బ్రాహ్మణాదిసృష్టిం వస్తుమత్ర బ్రహ్మవాది
నాం ప్రశ్నా ఉచ్యతే । ప్రజాపతేః ప్రాణరూపాదేవాః ‘యత్’ యదా, ‘పురుషం
విరాడ్రూపం, ‘వ్యదధుః’ సంకల్పేనోత్పాదితవంతః । తదానీం ‘కతిధా’ కతిభిః ప్ర
కారైః ‘వ్యకల్పయన్’ వివిధంకల్పితవంతః । ఏషసామాన్యరూపః ప్రశ్నః । ముఖం
కిమిత్యాద యోవిశేష ప్రశ్నః”

౨|| య|| రామా|| భా|| “అధయజ్ఞాది కర్మానుష్ఠాతృభూత బ్రాహ్మణాదిసృ
ష్టిచూహః యత్పురుషం వ్యదధురితి - యత్ - యదాసాధ్యాదేవాః పురుషం చతురు
ఖంవ్యదధుః - వశుత్వేనకల్పితవంతః - కతిధావ్యకల్పయన్ - తస్య అవయవాః కతిధా
కతిప్రకారాః అకల్పయన్ - కల్పితవంతః - అస్యబ్రహ్మణః ముఖంకిం బాహూకా -
ఊరూకాపాదౌ కావీతి ప్రశ్నఃకృతః”

౩|| యు|| విద్యా|| భా|| “ప్రశ్లోత్తరరూపేణ బ్రాహ్మణాది సృష్టింవ
స్తుం బ్రహ్మవాదినాం ప్రశ్నా ఉచ్యతే । ప్రజాపతేః ప్రాణరూపాదేవా యద్యదాపు
రుషంవిరాడ్ రూపంవ్యదధుః సంకల్పేనోత్పాదితవంతస్త దానీంకతిధాకతిభిః ప్ర
కారైర్వ్యకల్పయన్ । వివిధంకల్పితవంతః । అస్యపురుషస్య ముఖంకిమాసీత్ । కా
బాహూ అధాతామ్ । కావూరూ । కాచపాదావృచ్యతే । ప్రధమంసామాన్యరూ
పః ప్రశ్నః వశ్చానుష్ఠానం కిమిత్యాదినా విశేషవిషయాః ప్రశ్నాః”

౪|| యు|| మధ్య|| భా|| “యత్పురుషం యంపురుషం వ్యదధుః । ఇద్యైత్వై-
స్థాపితవంతః తంకతిధాయత్సంఖ్యాక బ్రాహ్మణాద్యుత్పాదికీయ దవయవత్వేనవ్య
కల్పయన్ వ్యచింతయత్ । తదేవప్రస్తావ్య విస్మయోతి । ముఖమితి । అస్య శ్రీ నా
రాయణస్య ముఖంకింకస్యోత్పాదక మిత్యుచ్యతే । ఇత్యాది ద్రవ్యస్యమ్ । గురురత్ర
శిష్యం సమాధత్తై బ్రాహ్మణైతి”

౫|| శుక్లయ|| మహీ|| భా|| “ప్రశ్లోత్తరరూపేణ బ్రాహ్మణాదిసృష్టింక
ర్తుంబ్రహ్మవాదినాం ప్రశ్నా ఉచ్యతే । ప్రజాపతేః । ప్రాణరూపాదేవాయత్
యదాపురుషంవ్యదధుశ్చాలేనోదపాదయత్తథాకతిధాకతిభిః ప్రకారైర్వ్యకల్పయత్
వివిధంకల్పితవంతః అస్య పురుషస్య ముఖంకిమాసీత్ కింబాహూ ఊరూచాస్తామ్
కించపాదౌ ఉచ్యతేపాదావపి కిమాస్తామిత్యధికాః”

౬|| శుక్లయ|| దయా|| భా|| “(యత్పురుషం) యద్యస్మాదేతం పూర్వో

క్తులక్షణం పురుషం పరమేశ్వరం కతిథాకియత్ప్రకారైః (వ్యకల్పయన్) తస్య సామ
ర్థ్యగుణకల్పనం కుర్వంతీ త్యర్థః (వ్యదధుః) తం సర్వశక్తిమంత మిశ్వరం వివిధసామ
ర్థ్య కథననాదధు రధాదనకవిధం తస్య వ్యాఖ్యానం కృతవంతః కుర్వంతి కరిష్యంతి చ |
(ముఖంకిం) అస్య పురుషస్య ముఖ్యం ముఖ్యగుణైర్వ్యః కిముత్పన్నమాసీత్ (కింబా
హూ) జలవీర్యాది గుణైర్వ్యః కిముత్పన్నమాసీత్ (కిమూహూ) వ్యాపారాదిమధ్య
మైగుణైః కిముత్పన్నమాసీత్ (పాదాపుచ్యైతే) పాదానధాన్యాశ్చిత్యైదినీ
చగుణైః కిముత్పన్నంవర్తతే || అస్యోత్తరమాహ ||

త్రయోదశీ ఋక్.

ఋషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మం॥ ౧౩॥ బ్రాహ్మణోప్యముఖమాసీత్ | బాహూరాజన్యః కృతః |
ఊరూతదప్యైద్యైశ్యః | పద్భ్యగ్ంశూద్రోఅజాయత || (ఋ. ౧౨.)

అ॥ అస్య = ఈ, పురుషునకు బ్రాహ్మణః = విద్యాదిగుణము, ముఖం = ముఖము
గ, ఆసీత్ = (భావింపబడినది) ఆయెను, రాజన్యః = వీర్యాదిగుణము, బాహూ =
బాహువులుగ, కృతః = (భావింపబడినవిగా) జేయబడిను. దైశ్యః + యత్ =
వ్యాపారాది ధర్మముపది (గలనో) తత్ = అది, అస్య = ఈ పురుషునకు, ఊరూ =
ఊరువులుగ, (భావింపబడినవి ఆయెను) శూద్రః = నేవ్యాదిగుణము, పద్భ్యం = పా
దములుగ, అజాయత = (భావింపబడినది) ఆయెను.

తా॥ మానసయజ్ఞమునందు భావింపబడిన ఈ పురుషునకు విద్యాదిగుణముముఖ
ముగను, వీర్యాదిగుణము బాహువులుగను, వ్యాపారాది ధర్మము ఊరువులుగను, నే
వ్యాదిగుణము పాదములుగను, భావింపబడినవని శూద్రప్రశ్నకు ఉత్తరము ఈఋ
క్కుయొక్క భావము.

ఈయంశమును గూర్చి కాషీతకీబ్రాహ్మణోప నిషత్తునందు జెప్పబడినయంశ
మును ఆలోచించదగినది. (కాషీతకోపనిషత్తు. ౨, ౯) 'అథ సోమస్యాం పుర
స్తాచ్చన్ద్రమసందృశ్యమాన ముపతిష్ఠేతైతయైవా నృతాసోమోరాజాసి విచక్షణః ప
శ్చముఖోఽసి ప్రజాపతిర్బ్రాహ్మణస్త ఏకంముఖం తేనముఖేన రాజ్ఞోఽత్సితేన
ముఖేనమామన్నాదంకురు రాజాతఏకం ముఖం తేన ముఖేన విశోఽత్సితేన ముఖేనమా
మన్నాదంకురు శ్యేనస్త ఏతం ముఖమ్ ౧౬౦, || (పు. ౫౪.)

౧. య॥ అ॥ విద్యా॥ భా॥ “అథత్రయోదశీమహా॥ బ్రాహ్మణోస్య-అహి
యతి, ఇతి॥ యోఽయంబ్రాహ్మణజాతి విశిష్టః పురుషః సోఽయం ఆస్య, ప్రజాప
తేః, ముఖమాసీత్, ముఖామత్పన్న ఇత్యర్థః॥ యోఽయం రాజన్యః, క్షత్రియజా
తిః సభాహుత్వేన నిష్పాదితః, బాహుభ్యాముత్పాదిత ఇత్యర్థః । తతః, తదానీం,
యాత్రజాపతేః, ఊహ, తమాసః ‘వైశ్యః’ సమ్పన్నః ఊరుభ్యాముత్పన్న ఇత్యర్థః
తథా । ‘పద్భ్యంశూద్రః, ఉత్పన్నః॥ ఇయంచముఖానిభ్యో బ్రాహ్మణాదీనా ముత్ప
త్తిః సప్తమకాండే సముఖతస్త్రివృతం నిరమమితేత్యాదౌ విస్పష్టమామూతా । అ
తః ప్రశ్నోత్తరే ఉభేఽపి తత్పరత్వేనైవ యోజనీయే,,॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “అస్య చతుర్ముఖబ్రహ్మణః బ్రాహ్మణః ముఖమాసీత్ ముఖ
స్థానీయోభవత్ బ్రాహ్మణః అస్యముఖాజ్ఞాత ఇత్యర్థః - బాహూ రాజన్యః కృతః
అస్యబాహుస్థానీయః రాజన్యః క్షత్రియః కృతః అస్య బాహ్వోః క్షత్రియోజాత ఇ
త్యర్థః । ఊహతదస్య యద్వైశ్యః-తత్ తథా అస్య ఊహస్థానీయోవైశ్యః అ
ర్చ్యకృతః-అస్య ఊర్వోః వైశ్యోజాత ఇత్యర్థః-పద్భ్యం శూద్రోఅజాయత-అస్య
పాదాభ్యాం శూద్రోఅజాయత ఉత్పన్నః చతుర్ముఖ శరీరకాని రుద్ధనారాయణ ము
ఖచాహూరుపాదభ్యః యజ్ఞనిర్వర్తకాః చత్వరోవర్ణాః ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః”॥

౩. ఋ॥ విద్యా॥ భా॥ “ఇదానీంపూర్వోక్తానాం ప్రశ్నానామన్తరాణి ద
శయతి । అస్యప్రజాపతేః బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణత్వజాతి విశిష్టః పురుషోముఖ
మాసీత్ । ముఖామత్పన్న ఇత్యర్థః । యోఽయం రాజన్యః క్షత్రియత్వజాతిమాన్పు
రుషః సభాహుకృతః॥ బాహుత్వేన నిష్పాదితః బాహుభ్యాముత్పాదిత ఇత్యర్థః తత్త
దానీమస్య ప్రజాపతేర్యహూ తద్రూపోవైశ్యః సంపన్నః । ఊరుభ్యాముత్పన్న
ఇత్యర్థః॥ తథాస్య పద్భ్యం పాదాభ్యాం శూద్రః శూద్రత్వ జాతిమాన్పురుషోఽ
జాయత । ఇయంచముఖానిభ్యో బ్రాహ్మణాదీనాముత్పత్తిర్యజః సంహితాయాంస
ప్తమకాండే సముఖస్త్రివృతం నిరమమితే త్యాదౌ విస్పష్టమామూతా । అతః ప్ర
శ్నోత్తరే ఉభేఽపి తత్పరతయైవ యోజనీయే,,॥

౪. ఋ॥ మధ్య॥ భా॥ “అస్య పురుషనామ్నోహరేర్ముఖం ముఖాన్ ముఖ
మిత్యాదిప్రథమాపదిచమ్యుద్ధై బ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణజాత్యుత్తమాభిమానీ బ్రహ్మబ్రాహ్మణ
జాతిశ్చ ఆసీత్ - బాహూబాహుభ్యాం రాజన్యః క్షత్రియః క్షత్రియ జాత్యుత్తమా
భిమానీ వాయంరుద్రాదీని అవాంతరాభిమాని స్వామంభునమనుః॥ క్షత్రియజాతిశ్చకృ
తః జాతః॥ ఊహఊరుభ్యాం వైశ్యః వైశ్యజాత్యుత్తమాభిమానీ వస్తుః అవాంతరాభిమానీ
వాస్తుదేవతా॥ వైశ్యజాతిశ్చ అజాయతః పద్భ్యం శూద్రః శూద్రజాత్యుత్తమాభిమానీ

అశ్వినీదేవతా సమూహశ్చ । అవాంతరాభిమానినీ కృత్యాఖ్యదేవతాశూద్రా జాతి
శ్చ, అజాయత,,||

౫|| శుక్లయః|| మహి|| భా|| “పూర్వోక్త ప్రశ్నోత్తరాణ్యాహ । బ్రాహ్మణః
బ్రాహ్మత్వజాతి విశిష్టః పురుషోఽస్య ప్రజాపతేముఖమాసీత్ ముఖాదుత్పన్న ఇ
త్యర్థః । రాజన్యః క్షత్రియత్వజాతి విశిష్టోబాహూకృతః బాహుత్వేన నిష్పాదితః,
తత్తదాసీమస్య ప్రజాపతేః యత్యావూరూ తమ్రాపోనైశ్యః । సమ్పన్నః ఊ
రూభ్యా ముత్పాదిత ఇత్యర్థః తథాస్య పద్యాన్ శూద్రత్వజాతిమాన్ పురుషోజా
యత ఉత్పన్నః”||

౬. శుక్లయః|| దయా|| భా|| “(బ్రాహ్మణోఽస్య.) అస్య పురుషస్య ముఖం
యేవిద్యాదయోముఖ్యగుణాః సత్య భాషణోపదేశాదీని కమాణిచ సంతితేభ్యో
బ్రాహ్మణ అసీదుత్పన్నో భవతీతి । (బాహూరాజన్యః కృతః.) బలవీర్యాది లక్ష
ణాన్వితోరాజన్యః క్షత్రియస్తైన కృత లక్షణైః అసీదుత్పన్నో భవతి । (ఊరూతద
స్య.) కృషివ్యాపారా దయోగుణా మధ్యమాప్యేభ్యోనైశ్యోనణిష్టనోఽస్య పురుష
స్యో పదేశాదుత్పన్నో భవతీతివేద్యమ్ । (పద్యాన్ శూద్రాన్) పద్యాన్ పాద
న్ద్రియ నీచత్వమర్థజ్ఞబుద్ధిత్వానిగుణైభ్యః శూద్రా సేవాగుణవిశిష్టః పరాధీనత
యా ప్రవతకమానోఽజాయత జాతఇతివేద్యమ్ । అస్యోపరిప్రమాణాని వర్ణాశ్ర
మ ప్రకరణేవక్ష్యంతే । ఛందః లక్షణాః విటః ౧ । అష్టాధ్యా-అ-౩-పా ౪-ఇతిసూ
తేరిణ సామాన్యకాలే త్రియోలకారావి ధీయంతే”||

చతుర్దశీముక్.

ముషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మం|| ౧౪|| చంద్రమామనసోజాతః । చక్షోస్సూర్యోఅజాయత|

ముఖాదిన్ద్రాగ్నిశ్చప్రాణాద్వాయురజాయత|| (ము-౧౩.)

అ|| చంద్రమాః=చంద్రుడు, మనసః=మనస్సుగా, జాతః=ఆయెను. సూర్యః=
సూర్యుడు, చక్షోః=చక్షుస్సుగా, అజాయత=ఆయెను. ఇన్ద్రశ్చ=ఇన్ద్రుడున్న,
అగ్నిశ్చ=అగ్నియు. ముఖాత్=ముఖముగా, (ఆయెను) వాయుః వాయువు, ప్రా
ణాత్=ప్రాణముగా, అజాయత=ఆయెను,

తా|| ఈ మానసయన్తమునందుభావింపబడినపురుషునకుచంద్రుడుమనస్సుగా

సూర్యుడు చక్షుస్సుగా ఇంద్రాగ్నులు ముఖముగా, వాయువు ప్రాణముగా భావింపబడినవి||

౧| య|| ఆ|| విద్యా|| భా|| “అధచతుర్దశీమాహ|| ‘చన్ద్రమామనసోజాతః ప్రాణాద్వాయుర జాయత’ ఇతి | యథాదధ్యాదిద్రవ్యాణిగ వాదిపశవః ఋగాదివేదాః బ్రాహ్మణాది మనుష్యాశ్చతస్మాదుత్పన్నాః, ఏవంచన్ద్రాదయోదేవా అపితస్మాదేవోత్పన్నాః | చక్షోఃచక్షుషః”||

౨| య|| రామా|| భా|| అధసర్వలోకోపకార సృష్టిమాహ | చన్ద్రమామనసోజాతఇతి | అస్యచతుర్ముఖ బ్రహ్మణః మనసః చన్ద్రమాః సర్వజనాహ్లాదకశ్చన్ద్రోః | జాతః-చక్షోరితిరూపంచాందసం- చక్షుషః నెత్రయోః- సూర్యః సర్వసన్తుప్రకాశక ఆదిత్యః- జాతః-ముఖాదిన్ద్రా శ్చాగ్నిశ్చజాతః సృష్టోర్ధః-ప్రాణాద్వాయురజాయత- సర్వప్రాణిప్రాణనహేతుర్వాయురుత్పన్నః”||

౩| ఋ|| విద్యా|| భా|| “యథాదధ్యాది ద్రవ్యాణిగ వాదయః పశవః ఋగాదివేదాః బ్రాహ్మణాదయో మనుష్యాశ్చతస్మాదుత్పన్నా ఏవంచన్ద్రాదయోదేవా అపితస్మాదేవోత్పన్నా ఇత్యాహ | ప్రజాపతేర్మనస సకాశాచ్ఛన్ద్రమాజాతః | చక్షోశ్చచక్షుషః సూర్యోఽప్యజాయత | అస్యముఖాత్ ఇన్ద్రాగ్నిశ్చ దేవావుత్పన్నా అస్యప్రాణాద్వాయురజాయత”||

౪| ఋ|| మధ్వ|| భా|| “చన్ద్రమాః మనసః సకాశాజ్జాతః | చక్షోచక్షుషఃవివస్వాన్నామక సూర్యః | అగ్నిః వైశ్వానరాఖ్యాగ్నిశ్చ | వాయుః ప్రధానవాయుచ్ఛ అజాయతేతి సర్వత్రసంబంధః | కించలోకా అప్యనేన సృష్టే ఇత్యాహ”||

౫ శుక్లయ|| మహీ|| భా|| యథాదధ్యాది ద్రవ్యాణిగ వాదయః పశవః ఋగాదివేదాః బ్రాహ్మణాదయో మనుష్యాశ్చతస్మా దుత్పన్నాః | ఏవంచన్ద్రాదయోదేవా అపితస్మాదేవోత్పన్నా ఇత్యాహ | మనస్సకాశాచ్ఛన్ద్రమాః జాతః చక్షోః చక్షుషః సకాశాత్సూర్యః అజాయత వాయుః ప్రాణశ్చశోత్రాత్కణాకాద జాయత ముఖాదగ్నిరజాయత”||

౬| శుక్లయ|| దయా|| భా|| “(చన్ద్రమామనసో.) తస్మాస్యపురుషస్య మనసోమన నశీలాత్సమర్థ్యాచ్ఛన్ద్రమాజాత ఉత్పన్నోస్తి | తథాచక్షో జ్యోతిరత్రియాత్సూర్యో అజాయత | ఉత్పన్నోస్తి | (శ్రోతా)ద్వా. (శ్రోతా)కాశమయా

దాకాశో నభ ఉత్పన్నమస్తి । వాయుమయాద్వాయురుత్పన్నోస్తి । పాణిశ్చసర్వే
నిగ్నియాణి చోత్పన్నానిసన్తి । ముఖానుక్రియాజ్జ్యోతిర్మయా దగ్నిర జాయతోత్ప
న్నోఽస్తి”

పంచదశీముక్.

ముషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మ॥౧౫॥ నాభ్యాఅసీద్దన్తరిక్షమ్ । శీష్ణోఽద్యాస్సమవర్తత । ప్రద్యా
మ్నాబ్ధిర్దిశశ్రోత్రాత్ । తథాలోకాగ్ంలకల్పయన్ ॥ (ము.౧౪.)

అ॥ అన్తరిక్షం = అన్తరిక్షలోకము, నాభ్యాః = నాభిగా, అసీక్త్ = ఆయను,
ద్యాః = ద్యులోకము, శీష్ణోః = శిరస్సుగా, సమ్ + అవతత = ప్రవతించెను, భూ
మిః = భూలోకము, ప్రద్యాం = పాదములుగా, (ప్రవర్తించెను,) దిశః = దిక్కులు,
శ్రోత్రాత్ = కర్ణములుగా (ప్రవర్తించెను), తథా = ఆప్రకారముగ, లోకాన్ =
లోకములను, అకల్పయన్ = భావించిరి॥

తా॥ ఈమానసయజ్ఞమునందు పురుషున కాయాలోకములాయా అవయవము
లుగ భావింపబడినవి॥

౧. య॥ అ॥ విద్యా॥ భా॥ “అథపంచదశీమావా॥ నాభ్యా అసీద్దన్తరిక్షం
అకల్పయన్’ । ఇతియథాదివాస్తస్మాదుత్పన్నాః । తథాలోకానప్యన్తరిక్షాదీన్
ప్రదావతే నాభ్యాద్యవయవాత్ అకల్పయన్’ ఉత్పాదితవస్తాః”॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “అనిరుద్ధసారాయణ శరీరభూతచతుర్ముఖ బ్రహ్మణః
భూమ్యన్తరిక్ష చతుర్దశలోకాః కల్పితాః - ఇత్యాదినాభ్యా అసీదితి - భగవచ్ఛరీర
భూత చతుర్ముఖ బ్రహ్మణః నాభ్యాః నాభేరన్తరిక్షం ఆకాశం ఉత్పన్నమాసీత్.
శీష్ణోఃశిరోభ్య ఇత్యర్థః ద్యాః స్వర్గం ఊర్ధ్వభాగస్థ సప్తలోకాః సమవతత.
ఉత్పన్నా అభూవన్ - ప్రద్యాంభూమిః భూరాద్యభోభాగస్థ సప్తలోకాః కా
తాః శ్రోత్రాత్ శ్రోత్రేభ్యః - దిశః అష్టదిశః విదిశశ్చజాతాః ॥ తథాలోకా
గ్ం అకల్పయన్ సప్తధ్వపాదివిభక్తలోకాన్ కల్పితవానిత్యర్థః ॥ సప్తావరణయ
క్తానంతకోటి బ్రహ్మాండసృష్టిః పరవాసుదేవాజ్జాతాఅండాంత వతిక సర్వసృష్టిస్త
అనిరుద్ధసారాయణ శరీరచతుర్ముఖాజ్జాతా, ఇతిభావః”॥

3. ఋ|| విద్యా|| భా|| “యథాచన్ధాదీప్వజాపతైర్మనః పరిభృతిభ్యోఽకల్పయం స్తథాంతరిక్షాదీన్ లోకాన్ప్రజాపతేర్నాభ్యాదిభ్యో దేవా అకల్పయన్ ఉత్పాదితఃసంతః ఏతజ్జేనదర్శయతి । నాభ్యాః పరిజాపతేర్నా భేరంతరిక్షమాసీత్ శిష్టకః శిరసోద్యౌః సమవతకత ఉత్పన్నా అస్యపద్యాభ్యంపాదాభ్యాం భూమిరుత్పన్నా । అస్యశ్రోత్రాద్దిశ ఉత్పన్నాః”||

౪. ఋ|| మధ్య || భా || “నాభేస్సకాకాదంతరిక్షం । శిష్టకఃశిరసః త్రిలోకనివక్షయాలోకాణా భగవదంగసృష్టృత్వ ముక్తం చతుర్దశలోఖవీక్షయాలోకానాం భగవదంగసృష్టృత్వ మాచతధేతి । పద్యాభ్యంభూమిరిత్యాదిలోకాణా పాతానాది చతుర్దశలోకాణా భగవత్పాద మూలాద్యంగజాతత్వేన అకల్పయణ వ్యచింతయణాః”||

౫. శుక్లయ|| మహీ|| భా|| “యథాచన్ధాదీప్వజాపతైర్మనః పరిభృతయశ్చన్ద్రా దీనల్పయణ-తథాన్తరిక్షాదిలోకా నిత్యాహనాభ్యేతి పరిజాపతేః నాభేః సకాకాత్ తంతరిక్షమాసీత్ । శిష్టకః శిరసః ద్యౌః స్వర్గః సమవతకతోత్పన్నా అస్య పద్యాభ్యం పాదాభ్యాం భూమిరుత్పన్నా శ్రోత్రాద్దిశః ఉత్పన్నా తథాతేనోక్తేన ధివాలోకాన్ భూరాదీన్ ప్రజాపతేః సకాకాదకల్పయన్ కల్పితఃసంతః ఫలదానోత్సుకః కాలాంతి శేవః”||

౬. శుక్లయ|| దయా|| భా|| “(నాభ్యా) అస్యపురుషస్యనాభ్యా అవకాశ మయాత్సామర్థ్యా దన్తరిక్షముత్పన్నమాసీత్ । ఏవంశిష్టకః శిరోవదుత్తమ సామర్థ్యాత్ప్రక శమయాత్ (ద్యౌః) నూర్యాదిలోకః పరికాకాత్మకః సమనర్తతసమ్యక్ ఉత్పన్నస్సకాకతకతే । (పద్యాభ్యంభూమిః) పృథివీకారణమయాత్సామర్థ్యా త్వరమేశ్వరేణ భూమిర్ధరణిరుత్పాదితాస్తి జలంచ । (దిశఃశ్రో) శబ్దాకాశ కారణమయతైనదిశ ఉత్పాదితాఃసన్తి । (తథాలోకాం. ౨. అకల్పయణ) తథాతేనైవ పరికారేణ సర్వలోకకారణమయాత్సామర్థ్యాదన్యాన్నర్వాణా లోకాన్స్త త్రిష్టా యజ్ఞమాన్పదాధాకవ కల్పయత్పరమేశ్వర ఉత్పాదితవానస్తి”||

షోడశీఋక్.

ఋషిః. నారాయణః. ఛందః. అనుష్టుప్.

ఋ|| ౧౬|| వేదాహమైతమ్మృషమ్మహాన్తమ్ | ఆదిత్యవర్ణన్తమనస్తుపా
రె | సర్వాణిరూపాణివిచిత్రధీరః | నామానిక్రత్వాభివదన్యదాస్తే||

అ|| సర్వాణి = సమస్తమున్నయినటువంటి, రూపాణి = రూపములను, విచిత్ర =

రచించి, నామాని = నామములను, కృత్వా = చేసి, అభినవన్ = ప్రకటనజేయుచు, ధీరః = స్థిరుడయి, యత్ = ఏవరమేశ్వరుడు, ఆస్తై = ఉంచున్నాడో, మహాంతం = సర్వోత్కృష్టమైనట్టియు, అదిత్యనాథం = అదిత్యునియొక్క కాంతివంటికాంతి గలిగినట్టియు, తమసః = ప్రకృతిమండలముకంటె, పారె = అంతమందున్నటువంటి, ఏతం ప్రభువం = ఈపరమేశ్వరుని, అహం = నేను, వెవ = (ధ్యానముచే) చెబును కొనుచున్నాను॥

తా॥ ఏవరమేశ్వరుడు నామరూపములను సృజించి స్థిరుడయియుంచున్నాడో అట్టిసర్వోత్కృష్టుడును జ్ఞానగోచరుడునగునీ పరమేశ్వరుని ధ్యానముచే చెలిసికొనుచున్నాను॥

౧. య॥ అ॥ విద్యా॥ భా॥ “అథ హోడశీమాహ । వెదాహ మేతం-యదాస్తై, ఇతి॥ యథోక్త విరాడ్ పురుషధ్యానమత్ర ప్రతిపాద్యతే । తత్ర మన్తగ్రస్తాస్వకీయం ధ్యానానుభవం ప్రకటయతి ‘యత్’ యః పురుషః ‘సర్వాణిరూపాణి’ దేవమనుష్య శరీరాణి, ‘దివి స్త్య’ విశేషేణిష్వాద్య, ‘నామాని’ చ దేవో 2 యం పశురయమిత్యాదీని, ‘కృత్వా’, ‘అభినవన్’ తైర్నామభిరభితో వ్యవహరన్, ‘ఆస్తై’ ఏతం, ‘పురుషం’ విరాజం, మహాంతం’ సర్వగుణైరధికం, ‘అదిత్యనగ్లం’ అదిత్యవత్ ప్రకాశమానం, ‘వెద’ ‘అహం, జానామిధ్యానై సర్వదా అనుభవామిత్యర్థః । సచ పురుషః తమసః పారె, అజ్ఞానాత్పరస్తాద్వర్తతే ! అతో గురుశాస్త్రోపదేశ రహితై మూఢైరనుభవితమశక్య ఇత్యర్థః॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ “అహం అహం శబ్దవాచ్యః ప్రత్యేగాత్మాయః ఏతం యత్యనిత్యన్-ః యత్యనిత్యన్ ఇత్యధ్యంతర్యామి బాహ్యజాదిషు ప్రసిద్ధం-మహాంతం అధికం సర్వదేవభోగ్య అధికం పురుషం పరమపురుషం ఇరియః పతిమ్. తమసస్తపారె ప్రకృతిమణ్డలస్య పారభూతే ఆపభూతే । పరమపదే విద్యమానం ఆదిత్యవగ్లం ఆదిత్యస్య సూర్యస్య వగ్లః - కాంతిరవకాంతిర్యస్య అదిత్యనగ్లం - దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్యుగపదుత్థితా । యదిభాస దృశీసాస్యాద్భాసస్తస్య మహాత్మన । ఇతియుగ పదుదిత సహస్రసూర్యకాంతి తుల్య దివ్యమంగళ విగ్రహ యుక్తం పరమపదస్యామివం - ధీరః ధియాజ్ఞానై పరమాత్మనిగమతీతి ధీరః ప్రత్యేగాత్మ శబ్దవాచ్యః - యః జ్ఞానీకరణశ్చైవై ఘటములుం దయమానమనా ఇతి - యత్-యస్మాత్ సృష్టభూత విషయకదయా హేతోః సర్వాణిరూపాణి, సృష్టైరుపకారభూతసర్వభూతానాం రూపాణి విచిత్ర తత్తత్కర్మానుజ్ఞాన దేవమనుష్యాదిరూపై స్సందోజ్యవామానికృత్వా-ధాతాయథా పూర్వ ముక్త్యయద్విసంపత్ కృషీం

చాంతరిక్షమథోనుపః-ఇతి పూర్వబ్రహ్మకల్పానుసారేణ-నామరూపంచ భూతానాం
కృతానాంచ ప్రపంచనం| వెదశబైభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాంచ కారస ఇతి|| తాదృశా
ధికారయోగ్యఇన్ద్రాదిజీవాన్ దృష్ట్యైవైవచన్ద్రాది-నామస్యకరోత్ - పూర్వకల్పా
నుసారేణ సర్వభూతానాం నామరూపకరణాదికం కృత్వా అభినవన్ - యతో -
యస్మాత్ - లోకవ్యవహారార్థం తత్తన్నామభి స్తాంస్తాస్పదార్థాన్ స్వయముచ్చర
స్యః పరమాత్మా ఆస్తైతం పూర్వోక్తయుగపదుదిత సహస్రాదిత్యకాంతి విశిష్ట
శ్రియః పరియోజీనః - వెదజానాతి సాక్షాత్కరోతి - సఃసాధనానుష్ఠానకాల ఏ
నమోక్షయోగ్యోభవతీత్యుత్త రణాస్వయః”||

ఈమంత్రము ఋగ్వేదములోను శుక్లయజుర్వేదములోను లేదు.

స ప్రదశీఋక్.

ఋషిః నారాయణః. ఛందః. అనుష్టుప్.

మం॥౧౭॥ ధాతా పురస్తాద్యముదాజహర| శక్రః ప్రవిద్వాన్ప్రదిశశ్చ తత్త్వః
తమైవంప్రవిద్వాన్ప్రమృతభిసాభవతి | నాన్యః పథానాయనాయవిద్యతే॥

అ|| పురస్తాత్ = పూర్వకాలమునందు, ధాతా = ప్రథమపురుషుడు, యం =
ఏపరమేశ్వరుని, ఉదాజహర = ప్రకటిం చెనో, చతస్రః = నాలుగయినటువంటి,
ప్రదిశః = దిక్కులయందుండెడి ప్రాణులను, ప్రవిద్వాన్ = తెస్సగదెలిసినటువంటి,
శక్రః = ఇంద్రుడు, (ఏపరమేశ్వరుని బ్రకాశింపజేసెనో), తం = ఆపరమేశ్వరుని,
ఏనం = ఈప్రకారముగ, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడు, ఇహ = ఈజన్మమందు, అ
మృతః = మరణరహితుడు, భవతి = అగుచున్నాడు, అయనాయ = మోక్షప్రాప్తికొ
రకు, అన్యః = ఇతరమయినటువంటి, పథాః = మార్గము, నవిద్యతే = లేదు॥

తా|| ప్రథమపురుషుడగు ధాత ఇంద్రుడు మొదలగు జ్ఞానులు పూర్వ కాలము
నందు ఏపరమేశ్వరుని ధ్యానముచే దెలిసికొనినో ఆపరమేశ్వరుని దెలిసికొనిన పురు
షుడు మోక్షమునుబొందుననియు మోక్షప్రాప్తికిపరమేశ్వరునిధ్యానముకంటె ఇతర
సాధనములేదనియు భావము॥

౧. య|| అ|| విద్వాన్ భా|| “అథ సప్తదశిమాహ | ‘ధాతా. అయనాయవి

ద్యతే' ఇతి॥ 'ధాతా' ప్రజాపతిః, 'యం' విరాడ్ పురుషం, 'ఉదాజహర' ధ్యా
తూణాముపకారార్థం ప్రఖ్యాపితవాన్ - 'చశస్స' సగ్దిశః 'చతుర్దిక్షునతికానః' స
ర్వాన్ప్రాణీనః, 'ప్రవిద్వాన్' ప్రకర్షణజానన్, 'శక్రః' ఇన్ద్రః, 'తదనుగ్రహేణం
ప్రఖ్యాపితవాన్' । ధాతుర్దిన్ద్రస్యోపదేశాత్ । 'తం' విరాట్పురుషం, 'ఏవం, ఉక్తపరీ
కారేణ, 'విద్వాన్, సాక్షాత్కుర్వన్' ఇహ, అస్మిన్నేనజన్మని, 'అమృతః' మరణరహి
తః, భనతి యదా విరాట్పురుషోహమితి సాక్షాత్ కరోతి తదానీంవర్తమానదేహ
స్య తత్స్వరూపత్వాభావాత్ తస్మరణేన ఆయముపాసకోనమ్రియతే 'ఆయనాయ, అ
మృతత్వప్రాప్తయే, ఆన్యఃపన్థాః, యథోక్తవిరాట్పురుష సాక్షాత్కార మంతరణా
శ్చోచ్యుర్హః, 'నవిద్యతే, । నహికర్మసహనైరప్యమృతత్వం సమ్పదయితుంశక్యతే । న
కర్మణాన ప్రజయాధననెత్వాది శాస్త్రాత్,,॥

౨. య॥ రామా॥భా॥ "ఏతాదృశచరీభావః చరమపురుషః ఇతః పూర్వం
కషా ముపాసోఽభూదితి జిజ్ఞాసాయాం ఆహ ధాతాపురస్తానితి । పురస్తాత్ - సృ
ష్టేః పూర్వం ఆదౌప్రథమం ధాతాచతుర్ముఖః యంశ్చిమన్నారాయణం ఉదాజహ
ర - ఉదాహృతవాన్ - ధ్యానంకృతవానిత్యర్థః - శక్రః, శశశ్చితుయుక్తం - ప్రవిద్వాన్
కర్షణ చరబ్రహ్మవిషయక జ్ఞానవానిన్ద్రః స్వగాఢాభివతిః - యంశ్చియఃపతిం చరన్
హ్మత్వేనారాధ్యభవిష్యత్కాలేంద్రిత్వ ప్రిప్తియోగ్యః బలిచక్రవర్తికానత్ - ఇన్ద్ర
త్వం ప్రిప్తిః ఉదాజహర పతకమావకాలేన్ద్రాధి కారీపురందరః యంశ్చియఃపతి
ముదాజహర - చరబ్రహ్మత్వేన ధ్యానం కృతవాన్ - పగ్దిశశ్చత్రసః ప్రిచ్ఛాది చత
స్గిదిశః పగ్దిశః ఆస్మయాదివిదిశశ్చ - లక్షణయా అతగ్నిత్యాదిగధిపాః ఋషయో
లక్ష్యంతే - దిగధిపా ఇన్ద్రాగ్న్యదయః తత్త్రిస్థాః భృగుమరీచి కర్ణమదక్ష నసిష్ఠనారద
వాల్మీకి పరాశరసారాశర్య కుకశౌనకయాజ్ఞ పల్క్యచస్త్రమృపరీభృతయః యేన
తంలెతేయం శ్చియఃపతిం చరమాత్మతయా ఉదాజహర - ఉపాసితవంతః - తంపర
మాత్మావం య ఏవంవిద్వాన్ పూర్వోక్తాన విధికాతిశయా సంఖ్యేయ కల్యాణగుణ
యుక్తః శ్చియః పతిరితివిద్వాన్ జానాతిసః - సాధనాసంస్థానదశాయామేన యద్వా
లీలావిభూతావేవ ఆమృతోభవతి - జననమరణాదిరహిత ముక్తి తుల్యోభవతీత్యర్థః॥
నాన్యః పన్థామయనాయ విద్యతే - ఆయనాయమోక్షాయ - ఆయనంచాశ్రమేమార్గై ము
క్తాచాపి ప్రకథ్యతే ఇతి నిఘంటుః. ఆన్యః పన్థాః మాగళః శ్చియఃపతి రెవరక్షక ఇ
తిజ్ఞానాదన్యః పన్థాః నిర్విశేష చిన్మాత్ర్రింబ్రహ్మాతి - యద్విషయజ్ఞానాల్సహమ
స్తీత్యైక్యభావరూపమార్గోనా స్తీత్యర్థోగమ్యతే॥

ఈ మంత్రము ఋగ్వేదమునందును శుక్ల యజుర్వేదమునందును లేదు.

అష్టాదశీఋక్.

ఋషిః నారాయణః ఛందః ఆనుష్టుప్.

మ॥౧౮॥ యజ్ఞేన॑ యజ్ఞమ॑యజ న॒దైవాః॑ | తాని॑ధర్మాణి॑ప్రథమాన్యాసన్
తేహా॑నాకమ్మహీమా॑నస్సచ॒న్తే | యత్ర॑పూర్వేసాధ్యాస్సన్తి॑దైవాః॥ఋ౧౯

అ॥ దైవాః=విబుధులు, యజ్ఞేన=మానసయజ్ఞముచేత, యజ్ఞం=పరమేశ్వరుని, అయజన్త=పూజించిరి, తాని=ఆ, ధర్మాణి=జగద్ధారకములగు ధర్మములు, ప్రథమాని=ముఖ్యములు, ఆసన్=అయినవి యతః=ఏస్వర్గలోకమునందు, పూర్వే=ప్రాచీనులగు, సాధ్యాః=జ్ఞానులయిన, దైవాః=విబుధులు, సన్తి=ఉంచున్నారో, నాకం=(అ) స్వర్గమును, తే=(ఆ) భగవదుపాసకులగు, మహీమాన్యః=మహాత్ములు, సచన్తే=పోంచుచున్నారు.

తా॥ విబుధులు. మానసయజ్ఞముచే భగవంతుని పీఠినిొందించిరి. ఆభగవంతుని ఉపాసనజేయుజనులును ఆవిబుధులచే నొందంబడిన స్వర్గమునొందెదరని భావము॥

౧ య॥ ఆ॥ విద్యా॥ భా॥ “అథాష్టాదశీమాహ । ‘యజ్ఞేన-సన్తిదైవాః’ ఇతి ఆత్మకృత్స్నానువాకతాత్పర్యం సంక్షిప్త్యోపన్యస్యతి । ‘దైవాః, ప్రజాపతిప్రాణరూపాః, ‘యజ్ఞేన’ యథోక్తనమానసేనసంకల్పేన, ‘యజ్ఞం’ యథోక్తయజ్ఞస్వరూపం ప్రజాపతిం, ‘అయజన్త’ పూజితవంతః, తస్మాత్ పూజనాత్ ‘తాని’ ప్రసిద్ధాని, ‘ధర్మాణి’ జగద్రూప వికారాణాంధారకాణి, ‘ప్రథమాని’ ముఖ్యానిభూతాని, ఆసన్; ఏతానతాస్యస్త్వి ప్రతిపాదకోనువాకభాగార్థః సజ్ఞప్రీతః । ఆధోపాసనతత్ఫల రూపోనువాకభాగార్థః సజ్ఞప్రీత్యై, ‘యతః’ యస్మిన్విరాట్ప్రతిరూపే, నాక, ‘పూర్వేసాధ్యాః’ పురాతనావిరాడుపాన్తిసాధకాః ‘దైవాః’సన్తి, తిష్ఠన్తి | తం ‘నాకం’ విరాట్ప్రతిరూపం స్వర్గం ‘తేమహీమాన్యః’ తదుపాసకామహాత్మానః, ‘సచన్తే’సమయన్తిప్రాప్నువన్తి॥ఇతిసాయనాచార్య విరచితే మాధవీయే వెదార్థ ప్రకాశే యజురారణ్యకే తృతీయప్రపాఠకద్వాదశోఽనువాకః”॥

౨ య॥ రామా॥ భా॥ “సాద్య దనతానామక నిత్యసూరిక ర్తృక సృష్టివిషయకయజ్ఞం నిగమయతిశ్రుతిః॥యజ్ఞేనైతి-దైవాః-సాధ్యాశ్చిదైవాః - యజ్ఞేన-పశుభూ

తచతుర్ముఖైనహవిషాయజ్ఞం-సృష్టియజ్ఞం-అయజన్తకృతనంతః-అభూనన్-తానిధర్మా
ణి ప్రధమాన్యాసన్-సాధ్యదేవకృతాని పూర్వోక్తాని యజ్ఞాది కర్మాణీత్యర్థః ప్ర
థమాన్యాసన్-సర్వేషాంప్రధానాన్యాసన్ మోక్షస్యాపి కారణభూతత్వాదిత్యర్థః-
తేహేతి-తేహేతి ప్రసిద్ధా-ఏతద్యజ్ఞకర్తారః మహిమానః-విశేషమహిమాయుక్తాస్సం
తః నాకంసచంతే-నవిద్యతే అకందుఃఖంయస్మిన్నితినాకంపరమపదం సాకోఽంబ
రరవౌస్వగౌ పరమవ్యోమ్నిహస్తిని । జగత్స్వామినివిష్టౌచేతి నిఘంటుః । సచంతే
ప్రాప్నువంతి-యత్రాపూర్వేసాధ్యాస్సంతిదేవాఇతి. యత్రయస్మిన్పరమపదేసాధ్యాః
దేవాస్సంతి- శ్రీ అనంతగరుడవిష్వక్సేనాది నిత్యసూరయస్సంతి-తంలోకంసచంతే. ప
చసమనాయ ఇతిధాతుః-తంలోకం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః”॥

3. ఋగ్వేదాధ్యాయాభిధానం “పూర్వంప్రపంచేనోక్తమథాం సంక్షిప్తాత్రదర్శయ
తి । దేవాః ప్రజాపతి ప్రాణరూపాయజ్ఞేన యథోక్తనమావశనసంకల్పేన యజ్ఞంయథో
క్తయజ్ఞస్వరూపం ప్రజాపతిమయజంత । పూజితవంతః । తస్మాత్పూజనాత్తాని ప్రసి
ద్ధానిధర్మాణి జగద్రూపవికారాణాం ధారకాణిప్రధమాని ముఖ్యాన్యాసన్ । ఏతా
వతాసృష్టిప్రతిపాదకనూక్తభాగార్థః సంగృహీతః । అథౌపాసన తత్ఫలమవాదకభా
గార్థఃసంగృహ్యతేయత్రయస్మిన్విరాట్ప్రతిరూపేనాకేపూర్వేసాధ్యాఃపురాతనావి
రాడుపాస్తిసాధకాదేవాః సంతితివృత్తంతి తస్మాకం విరాట్ప్రతిరూపం స్వగళంతే
మహిమానస్తగుపాసకామహాత్మానః సచంత సమవయంతి । ప్రాప్నువంతి ॥ ఇత్యప్త
మస్య చతుర్థ ఏకోనవింశోపగళః ॥ ఇతి దశమే మండలే సప్తమోఽనువాకః ॥
(నూ. ౯౦)

౪. ఋగ్వేదాధ్యాయాభిధానం “యజ్ఞేన భగవత్పూజాత్మక పూర్వోక్తయాగేన యజ్ఞం
భగవంతం ఆయజంత । తేన భగవద్యజనకారణేనతానిదేవాః ప్రధమానిధర్మాణి ముఖ్య
జగద్ధారకాః ఆసన్ తేదేవాః మహిమానః మహాసన్మానోపేతాః నాకంనుభైకానుభ
వాత్మకం । మోక్షం సచంత ప్రాప్నుః యత్రైకగుంథాదౌలోకేపూర్వేసాధ్యాః పూర్వక
ల్పేషుముక్తాః దేవాః సంతి తత్రైత్యర్థః హిత్వేనన బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యాది
శుక్తిక్తసయతిః సూచితా ॥”

౫. శుక్లయజుర్మహిధానం “పూర్వంప్రపంచేనోక్తమథాం సంక్షిప్తాహ । దేవాః
ప్రజాపతి ప్రాణరూపాయజ్ఞేన యథోక్తనమావశనసంకల్పేనయజ్ఞేనయజ్ఞం యజ్ఞ
స్వరూపం ప్రజాపతిమయజన్త పూజితవంతః । తస్మాత్ పూజనాత్ తానిప్రసి
ద్ధానిధర్మాణి జగద్రూపవికారాణాంధారకాణి ప్రధమాని ముఖ్యాని భూతాని ఆసన్

వీతావతాస్పష్టి ప్రతిపాదకనూక్తభాగాద్ధః ఉక్తః ఆధోపాసనతత్ఫలానువాదక భాగా
ద్ధః సంగృహ్యతే యత్ర యస్మిన్ విరాట్పూర్వికాపేనాకే పూర్వే సాధ్యాః పురాతనాః
విరాడుపాధిసాధకాః దేవాః సన్తి తిష్ఠన్తి శంకాకం విరాట్పూర్వికాయావం స్వర్గం హవీవ
తే మహిమానః తదుపాసకామహాత్మానః సచన్త సచన్తే సమవయన్తి పౌర్నుమతి నడ
భావః ఆషకః । సృష్టేః ప్రవాహనిత్యతాండర్యయతి తడక్తమ్ నూర్యాచన్ద్రమసాధా
తా యథాపూర్వమకల్పయదితి ॥

౬. శుక్లయః || దయా || భా || “(యజ్ఞేన యజ్ఞమ) యే విద్వాంసో యజ్ఞం యజనీయం
పూజనీయం పరమేశ్వరం యజ్ఞేన తత్సృతిప్రాధానోపాసన రీత్యా పూజనీయం తమేవా
యజన్తయజన్తే యక్షన్తి చ తాన్యేషధర్మాణి ప్రథమాని సర్వకర్మభ్య ఆదౌ సర్వకర్మ
సుష్టేః కర్తవ్యాన్యాసన్ నచ తైః పూర్వం కృతైర్వి నాకేనాపి కించిత్కర్మకర్తవ్యమి
తి (తేహనా.) త ఈశ్వరోపాసకా హేతి ప్రసిద్ధం నాకం సర్వదుఃఖగహితం పరమే
శ్వరం మోక్షంచమహిమానః పూజ్యాస్సన్తః సచన్త సమవతా భవంతి కీ దృశంతత్
(యత్ర పూర్వే సాధ్యాః.) సాధ్యాః సాధనవంతః కృతసాధనాశ్చ దేవా విద్వాంసః
పూర్వే అతీతాయ త్రైమాక్ష్యాభ్యో పరమేషదే సుఖినః సన్తి నతస్మాత్ బ్రహ్మణశ్శతప
షక సంఖ్యాతాత్కాలాత్ కదా చిత్పునరావతకాంత ఇతి కింతు తమేవ సమసేవన్తః । ఆ
త్రాహునిక రుక్తకారాయ సాకాచార్యాః । యజ్ఞేన యజ్ఞమయజంత దేవా అగ్ని నాగ్నిమ
యజన్త దేవా అగ్నిః పశురాసీత్తమాలభన్త తేనా యజన్తే తిచ బ్రాహ్మణమ్ తానిధర్మా
ణి ప్రథమాన్యాసన్ తేహనాకం మహిమానః సమసేవన్త యత్ర పూర్వే సాధ్యాః స
న్తి దేవాః సాధనాద్యుస్తానోదేవ గణ ఇతి నైరుక్తాః ని-అ. ౧౨-ఖం ౪౧॥ అగ్ని నా జీ
వేనాన్తః కరణేన వాగ్నిం పరమేశ్వర మయజన్త అగ్నిః పశురాసీత్త మేవ దేవా అలాభ
న్త సర్వోపకారకమగ్నిహోత్రాద్యస్వమేధాన్తం భౌతికాగ్ని నాపి యజ్ఞం దేవా సమ
సేవన్తే తివా సాధ్యాః సాధనవన్తో యత్ర పూర్వే పూర్వభూతా మోక్షాభ్యానన్తే ప
దేసన్తి తమభి ప్రేత్యాత ఏవద్యుష్టానోదేవగణ ఇతి నిరుక్తకారావదన్తి । ద్యుష్టానః ప్ర
కాశమయః పరమేశ్వరః స్థానం స్థిత్యర్థం యస్య సః । యద్వానూర్య పౌణస్థానాః
విజ్ఞాన కిరణా స్తత్త్రివిధవగణో దేవ సమూహో వర్తత ఇతి ॥

ఇతి నారాయణ నామ్నా పురుషనూక్త నామ్నా చ వ్యవహీర్య మాణో ౭ నువాక

ఓమ్.

అథత్రయోదశోఽను వాకః.

ఋషిః. నారాయణః ఛందః. ఉపాన్యైవ్యాయమృతా. శైవాస్త్రీమృతః.

౧॥ అద్యస్సమూతః పృథివ్యైరసాశ్చ | నిశ్వకమణ
 స్సమనతకతాః | తస్యత్వష్టావిధద్రూపమేతి | తత్పురుషస్యవిశ్వ
 మాజానమగ్రే ౨॥ వెదాహమైతమ్పురుషమ్మహాంతమ్ | అదిత్యవర్ణ
 న్మమతః పరస్తాత్ | తమేవం విద్వానమృత ఇహభవతి | నాన్యః ప
 థావిద్యతేఽయనాయ॥ ౩॥ స్రజాపతిశ్చరతిగభేఽంతః | అజాయ
 మానోబహుధావిజాయతే | తస్యధీరాః పరిజానంతియోనిమ్ | మనీ
 చీనామ్మదమిచ్ఛంతివైధనః॥ ౪॥ యోదైవేభ్యఃతపతియోదైవానామ్ము
 రోహితః | పూర్వోయోదైవేభ్యోజాతః | నమోద్రుచాయబ్రాహ్మయే
 ౫॥ రుచంబ్రాహ్మంజనయంతః | దైవాఅక్షతద్రువన్ | యస్యైవంబా
 హ్మణోవిద్యాత్ | తస్యదేవాలసన్వశే॥ ౬॥ హీశ్చతైశ్చీశ్చపత్నౌ
 అహూరాత్రేషాశ్చైవ | నక్షత్రాణిరూపమ్ | అశ్వినౌవ్యాతమ్
 ఇష్టమ్మనిషాణ | అముమ్మనిషాణ | సర్వమ్మనిషాణ ఓంశాంతిశ్చాం
 తిశ్చాంతిః॥

అ॥ ౧॥ (పూర్వానువాకమునందు శైవ్యంబడినభాతయనుపురుషుడు) అద్యః =
 ఉదకములనలనను, పృథివ్యే = భూమియొక్క. రసాశ్చ = సారమునలనను, సమూ
 తః = పుట్టినవాడు, నిశ్వకర్మణః = జగన్నిరాత్రయగు పరమేశ్వరునివలన, అధిసమ
 చతకత = అధిక్యముచే బుట్టెను. తస్య = ఆ పురుషునియొక్క, రూపం = రూపమును

త్వష్టా = పరమేశ్వరుడు, విదిధత్ = చెయ్యచున్నవాడై, ఏతి = పరిశ్రమించుచున్నాడు. పురుషస్య = ఆ ధాత్యసంబంధముగ, తత్ = పరిశ్రమయిన, విశ్వం = జగత్తు అగ్రే = సృష్ట్యాదియందు, అజానం = అంతటనుబుట్టినది || ౨ || ఆహం = నేను, మహన్తం = సర్వోత్కృష్టమైనట్టియు, అదిత్యః కణం = అదిత్యునియొక్క తేజస్సునంటి తేజస్సుగలిగినట్టియు. తమసః = పరిశ్రమకంటె, పరస్తాత్ = బాహ్యమునఁ బున్నట్టియు ఏతమ్ పురుషం = ఈ పరమేశ్వరుని. దేవ = తెలిసికొనుచున్నాను. తం = ఆ పరమేశ్వరుని, ఏనం = ఈప్రకారముగా, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడు, ఇహ = ఈజన్మమందు, అవృతః = మరణరహితుడు భనతి = అగుచున్నాడు, ఆయనా య = మోక్షప్రాప్తికొఱకు, అన్యః = ఇతరమయినటువంటి, పథాః = మార్గము, నవి ద్యతే = లేదు || ౩ || ప్రజాపతిః = పరమేశ్వరుడు, గభేశ = బ్రహ్మాండమునందు, అంతః = లోపలను, చరతి = సంచరించుచున్నాడు. అజాయమానః = జన్మరహితుడయినను, బహుధా = అనేకవిధములుగా, విజాయతే = అగుచున్నాడు. తస్య = ఆపరమేశ్వరుని సంబంధమయినటువంటి యోనిం = జగత్కారణముగ స్వరూపమును, ధీరాః = జ్ఞానులు, పరిజానన్తి = తెలిసికొనుచున్నారు, వెధసః = విధాతలు, మరీచీనాం = మరీచీమొదలగు మహర్షులయొక్క, పదం = స్థామును ఇచ్ఛంతి = కోరుచున్నారు. యః = ఏపరమేశ్వరుడు, దేవెభ్యః = దేవతలకొఱకు, ఆతపతి = ప్రకాశించుచున్నాడో, యః = ఏపరమేశ్వరుడు, దేవానాం = దేవతలకు, పురోహితః = పూర్వము నుంచి హితకరుడగుచున్నాడో, యః = ఏపరమేశ్వరుడు, దేవెభ్యః = దేవతలకొఱకు, పూర్వః = మొదటివాడు, జాతః = అయినాడో, ఋచాయ = ప్రకాశమానుడగు, శాహ్మయే = వేదప్రతిపాద్యుడగు భగవంతునికొఱకు, నమః = నమస్కారము || ౪ || దేవాః = విబుధులు, అగ్రే = సృష్ట్యాదియందు, బ్రాహ్మం = పరబ్రహ్మ సంబంధమయినటువంటి, ఋచం = చైతన్యమును, జనయన్తః = గోచరముగజేసికొనుచున్నవారయి, తత్ = ఆబ్రహ్మతత్వమునుగూర్చి, అబ్రివన్ = బలికిరి, (ఓభగవంతుడా) యః బ్రాహ్మణః = ఏజనుడు, ఏనం = ఈప్రకారముగా, త్వా = నిన్ను, విద్యాన్ = తెలిసికొనునో, తస్య = ఆపురుషునియొక్క, నతే = స్వాధీనమునందు, దేవాః = సర్వవిబుధులు ఆసన్ = ఉంచున్నారు || ౫ || హిశ్చ = లజ్జయును, లక్ష్మీశ్చ = లక్ష్మీయును తె = నీకు, పత్నో = భార్యలు. అహోరాత్రే = అహోరాత్రములు, పార్శ్వే = పక్షభాగములు నక్షత్రాణి = తారలు, రూపం = శరీరము, అశ్వినౌ = అశ్వినీదేవతలు, వ్యాత్తం = వివృతముగు ముఖము, ఇప్సం = ఇప్సముగు ఆత్మబోధమును, మనిషాణ = అంగీకరించుము. అముం = గవాశ్వాది సంపత్తును, మనిషాణ = కలుగజేయుము సర్వం =

ఐహికామస్మిక రూపమగునమస్తమున, మనిషాం = ౨.సంగుము||

తా|| భగవంతుడు శృణి పృథక్మూలయొక్క సోమవలన భాతయను పుర
మని సృష్ట్యదియందు సృజించుచు బ్రహ్మతాం చెను. ఆ భాత సంబంధమయిన ఈ ౨
గతులంతటను బ్రహ్మర్తించెను. మహద్బ్రాహ్మణుడు స్వప్రకాశుడును బ్రహ్మతాంపై ఆ
తిరిక్తుడునగు ఆ పరమేశ్వరుని దెలిసికొనుచున్నాను. ఏ జనుడీబ్రహ్మకారము తెలిసికొ
నుచున్నాడో ఆ జనుడు మోక్షమునుబొందును. మోక్షప్రాప్తికి ఇంతకంటె వేలు
మార్గములేదు. బ్రహ్మజ్ఞానులలో సంచరించుచు జన్మరహితుడయినను నానావిధముగ
బ్రహ్మకాశించుచున్నాడు. మరీచ్యాది మహర్షులయొక్క స్థానమును గోరుచుండెడి జ్ఞా
నులు ఆ పరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపమును దెలిసికొనుచున్నారు. విబుధులకొఱకు
బ్రహ్మకాశించుచున్నట్టియు, విబుధులకు హితమును జేయుచున్నట్టియు అది రహితుడ
ఆ పరమేశ్వరునికొఱకు నమస్కరించెదను. ఏ జనుడు ఈ ప్రకారముగ దెలిసికొన
చున్నాడో ఆ జనునకు సర్వవిబుధులు అజ్ఞావర్తులయ్యందురని బ్రహ్మజ్ఞానులు చె
ప్పుచున్నారు. ఓభగవంతుడా నీకు లజ్ఞా లక్షుక్తులు పత్నులుగను అహోరాత్రములు
పార్శ్వములుగను నక్షత్రములు స్వరూపముగను అశ్వినలు మఖముగను నుంచ
న్నారు. అట్టి నీవుమాకు ఇష్టమును ఐహికామస్మిక నుఖము నిమిత్త||

౧. య|| ఆ|| విద్యా|| భా|| “అథత్రయోదశోఽనువాకః | అధోత్తర నా
రాయణాఖ్యః కల్పితను వాక్ సస్యచ వినియోగం పురుషమేధే ఆపస్తవ్య అహ| ఉ
త్తరనారాయణే నాదిత్య ముపస్థాయేతి | తత్ర ప్రథమామృతమాహ| (౧) “అద్యః
సమ్భూతః-విశ్వ మాజానమగే” (౧)ఇతి | యోఽయం విరాడూహో నారాయ
ణాఖ్యః పురుషః సోఽయం ‘అద్యః సమ్భూతః’ సర్వత్ర * వ్యాప్తైష జలైష క్షీ
రమధ్యే మణ్డవత్ బ్రహ్మణ్డగోలక ముత్పన్నమ్ | నకేవల మద్యస్య ఏవకిన్తు ‘పృథి
వ్యై రసాచ్చ’ భూమ్యాః సమ్బన్ధీ యోఽయంరసః సారః తస్మాదప్యత్పన్నః |
మణ్డస్య యోయం ఘనీభావః సపాథిశః, సచ, తస్మధ్య ద్రవ్యాంశాః+తే అప్యా,
యత్కృతినం సాపృథివీ, యద్భ్రీవం తదాప ఇత్యాది శుక్రైః | ‘విశ్వకర్మణః’ జగ
త్కర్తుః పరమేశ్వరాత్, ‘అథి సమవర్తత’ అధిక్యేన నిష్పన్నః, యోయం బ్రహ్మ
ణ్డాభిమానీచేతనః ప్రమాన్ సోయ మీశ్వరాంశః ‘తస్య’ విరాట్పురుషస్య, రూపం
చతుర్దశ లోక రూపావయవ సంస్థానం విదధత్, నిష్పాదయన్ | ‘త్విష్టో’ విశ్వ
కర్మా జగదీశ్వరః, ‘ఏతి. పవర్తతే, ‘పురుషస్య’ విరాడాఖ్యస్య, సమ్బన్ధి ‘తతో’
విశ్వం, ప్రసిద్ధం * దేవమనుష్యాదిరూపం సర్వం, జగత్ ‘ఆగ్రే’ సృష్ట్యదో, ‘ఆ
జానం’ సర్వత్ర ఉత్పన్నమ్ || అథ ద్వితీయామాహ | (౨) “దేదాహమేతం. విద్య

తేనునాయ" (౨) ఇతి | పూర్వం త్ వ్యాఖ్యేయమ్ || అథ తృతీయామాహ | (౩) "పరి
 జాపతిశ్చరతి. పదమిచ్చన్తివేదసః" (౩) ఇతి | బ్రహ్మణ్డూపే 'గభేః, అన్తః,
 మధ్యే, పరిహసతిః, విగ్రహానాన్ భూత్వా 'చరతి' సచవాస్తవేన యాపే
 ణసత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ త్యేతాదృశత్వాత్ 'అజాయమాన ఏవ, తథాపిమా
 యికేన యాపేణ 'బహుధా' స్థానగజభూమిబహుప్రకారః, విశేషేణ 'జాయతే'
 'తస్యప్రజాపతేః, 'యోనిం' జగత్కారణరూపంవాస్తవం స్వరూపం, 'ధీరాః, పై
 ర్యవన్తోయోగేన నిరుద్ధన్ద్రియాః' బహుతాత్రసః, 'జానన్తి.' 'వేదసః' విధాతారః, సృ
 ష్టి కర్తారః * | తమేవోపాస్యం 'మరీచీనాం' మరీచ్యతీ ప్రముఖానాం మహాషికా
 ణాం, 'పదం' జగదుత్పాదకత్వలక్షణం, 'ఇచ్చన్తి' || అథ చతుర్థమాహ |
 (౪) "యో దేవేభ్యః, రుచాయ బ్రాహ్మయే" (౪) ఇతి |
 యః' పరమేశ్వరః, 'దేవేభ్యః' దేవార్థం, 'ఆతపతి' సర్వశ్రీప్రకాశతే, దేవా
 నాం దేవత్వ సిద్ధయే తత్తద్బుద్ధయేషు చైతన్య రూపేణ ప్రవిశ్యావిభక్తవతి | 'యః,'
 చదేవానాం పురోహితః, బృహస్పతిః, బభూవ | బృహస్పతి దేవానాం 'పురో
 హిత ఇతి శ్రుతేః | 'యః' చ 'దేవేభ్యః, 'పూర్వోజాతః' ప్రథమభావీ హిరణ్య
 గభకరూపేహోత్పన్నః, హిరణ్యగభః సమవతతాగ్రే ఇతి శ్రుతేః | తాదృశా
 య 'రుచాయ, రోచమానాయ స్వయంప్రకాశాయ, 'బ్రాహ్మయే, పరబ్రహ్మస్వ
 రూపాయ, బ్రహ్మణావేదేన ప్రతిపాద్యాయవా, 'నమః, నమస్కారోఽఅస్తు || అ
 థపంచమిమాహ | (౫) "రుచంబ్రాహ్మం-దేవా అసన్వశే" (౫) ఇతి | 'దేవాః,, స
 ర్వే ఆగ్రే, సృష్ట్యాదౌ, బ్రహ్మవిద్యాసమ్ప్రదాయ పరివర్తనకాలే, 'బ్రాహ్మంరు
 చం, పరబ్రహ్మసమ్బుద్ధిచైతన్యం, 'జనయన్తః, విద్యయాప్రాదుర్భావయన్తః, 'తత్
 బ్రహ్మతత్త్వమ్, సమ్భాద్య 'అబువన్, వక్ష్యమాణం వాక్యముక్తవంతః | కింతద్యాక్య
 మితి తదుచ్యతే | హేపరమాత్మన్ 'యః,, కశ్చిత్ బ్రాహ్మణః,, పుమాన్ 'త్వాం,
 ఏవం, యథోక్తప్రకారేణ, 'విద్యాత్,, 'తస్య, బ్రహ్మవిదః, 'సర్వేదేవాః,, 'వ
 శేఆసన్,, అధీనాభవన్తి, స్వయంహితేషాం దేవానామన్తర్యామీ పరమాత్మా? భ
 పతి, తస్మాద్దేవా ఏతదధీనానత్వస్య దేవాఈశ్వరాః | ఏతమేవార్థం వాజసనెయినో
 విస్పష్టమామనన్తి | యఏవంవేదాహం బ్రహ్మసీమితీస ఇదగ్ సర్వంభవతి తస్యదే
 వాశ్చనాభూత్యాఈశతే | ఆత్మా హ్యేషాంస భవతీతి || అథయజురాత్మానంక
 శ్చిన్మున్త్రమాహ | (౬) "హీశ్చతే-సర్వమృనిషాణ,, (౬) ఇతి | 'హీ, లజ్జాభి
 మానినీదేవతా | 'లక్ష్మీః, ఐశ్వరాభిమానినీదేవతా | 'హేపరమాత్మన్. | 'హీశ్చ,' ల
 క్ష్మీశ్చ, 'తే, తవ, 'సత్త్వో, భార్యాస్థానీయే | యేచ 'అహోరాత్రే,' తే 'పా
 ర్శ్వ,' పార్శ్వస్వయస్థానీయే | 'నక్షత్రాణి, ఆకాశదృశ్యమానాని, 'యాపం,' తవ

శరీరస్థానీయం * । అభ్యసా,, యాదేవౌతౌతన వ్యాత్తం, విన్మతముఖస్థానీయం ।
తథావిధహే విరాట్పురుష ఇష్టం, అస్మదపేక్షితం ఆత్మభోధం, మనిషాణా, అనుమ
స్యస్య, దేహీత్యర్థః । అముం, లోకేదృశ్యమానంగ వాశ్వానికం. 'మనిషాణా' ప్రియ
శ్చ, కింబహునా సర్వంమనిషాణా, ఐహికమాముష్మికంవాసర్వం ఇష్టందేహి॥ఇతిసా
యానాచార్యవిరచితే మాధవీయేవేదార్థప్రకాశే యజురారణ్యక తృతీయప్రపాఠకథ్య
యోదశోఽనువాకః ॥

౨. య॥ రామా॥ భా॥ "అభ్యసస్సంభూత ఇతి-అభ్యసఃభూతాంతరసంస్పృష్టాభ్యః ఉ
దకేభ్యః యఇతి శేషఃసర్వప్రపంచకారణభూతః బ్రహ్మాండః-సంభూతఃఉత్పన్నఇత్య
ర్థః-పుధివ్యై రసాశ్చపుధివ్యైపుధివ్యాఇత్యర్థః-రసాత్-అన్నయాపాత్-బ్రహ్మాణ్డాం
తవతకర్తృ దేవతిర్యజ్మనుష్యాది స్థావరాదిసర్వప్రపంచశ్చ సంభూతః-సఃద్వివిధః-ప్ర
పంచః-విశ్వకర్మణః-అధిసమవతకత-విశ్వంప్రపంచంకర్తృ యస్యసః-విశ్వకర్మా-పురు
షాత్తమః-విశ్వకర్మామనుస్త్వప్యైతి సహస్రీనామనూక్తం-తస్మాదధీశ్వరాత్-లోక
తః-లోకేశ్వరాది విభాగవత్త్వేన సంవృత్తః-ఏవం తస్య ప్రపంచస్వరూపం విదధత్-
త్వష్టా-సర్వప్రపంచకతా-ఏతి - ప్రపంచధారణ మోషణాద్యధికంతదంతరాత్మ
త్వేనవ్యాప్నోతీత్యర్థః-తత్పురుషస్యేతి-తత్ తస్మాత్ శృష్ట్యాది విధానాత్-విశ్వం-చే
తనాచేతనాత్మకం జగత్-పురుషస్య నిరుపాధిక పురుష శబ్దవాచ్యస్య శ్రియఃపతేః -
శేషభూతోహమితిచ యావత్ - ఏవమగ్ని పూర్వమెవాహం-అజానం జ్ఞాతవానస్మి
తి వేదపురుషః ప్రాహ-వయంపురుష ఇత్యత్ర ఆహ॥ వేదాహమేతమితి-ఏతంపూర్వో
క్త సమప్తిసృష్టి ప్రపంచకతా-రం అత ఏవ మహాంతం-పురుషం శ్రీమన్నారాయణం
అదిత్యవర్ణం యుగపదుదితానైక సూర్యతుల్య కాంతి సదృశదివ్యశరీరంతమసః పర
స్తాత్-సక్యతేః పరభాగ విద్యమాన పరమషదేవిద్యమానం శ్రీమన్నారాయణం అ
హంవేద-వెద్మిఇత్యాహ వేదపురుషః స్వయంసమ్యగ్విదిత్వా-హితపరణాచార్యేణ ప్ర
సన్నాయ శిష్యాయవక్తవ్యమితి-జ్ఞాపనాయ వేదనంకార్యం ముముక్షుభిరితిసిద్ధం-వేద
సఫలమాహ॥ తమేవంవిద్వానితి-తంపూర్వోక్తం మహాపురుషమేతం శ్రియఃపతింనిరు
పాధిక సర్వశేషిత్వేన విద్వాన్-జానన్-ఇహఅమృతోభిషతి-క్రమముక్తివ్యావృత్త్యర్థ
మిహ శబ్దః-ఇహజన్మని ఇతోన్యముపాయాంతరం నిషేధతి-నాన్యఇతి-అయనాయ అ
మృతత్వప్రాప్తయే ఉక్తాస్మహా పురుషాత్-అన్యః పంథాఃమాగః-ఉపాయ ఇతి
యావత్ - నవిద్యతే నాస్తీత్యర్థః - అన్యః-పంథానాస్తీత్యనెన-సిద్ధోపాయభూత ప
రమపురుషాదన్యన్నిర్విశేష చిన్మాత్రబ్రహ్మజ్ఞానాదేవ మోక్షఇతి వాదో భ్రాంతి
పూర్వక ఇతి గమ్యతే-సిద్ధోపాయభూత శ్రీమన్నారాయణః కింకరోతీత్యాహ॥ ప్ర

జాపతశ్చగతిగభేఁ అన్త ఇతి-ప్రజాపతిః పరమేష్ఠీ-శ్రియః పతిః-చేతనస్యా జ్యేషాభిము
ఖ్యజ్ఞానోత్పత్త్యర్థం - చేతనెనావివాదాకాంక్షీ సకా - గభేఁ అంతశ్చరతి-అంతర్యామి
సకావర్తతే-అంతర్యామిత్యేష్యనుభవితుమయోగ్యోహ మితమత్వా-అజాయమానోఽ
పి-నకారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదినా స్వస్య జననాది శూన్యత్వేపి బహుధావిజా
యతే-అభిలమనుజనయన విషయతాంగతః - ఆశ్రితోపాసవార్థం అజవత్స్వ స్వభావ
యుక్తరామకృష్ణ సృసింహాదిరూపేణ విశేషేణ చ్ఛ్రియగం జాయతే-ఏతిస్య జగజ్జ
న్తాదికారణత్వం అపాకృతత్వం జ్ఞానినోజానంతీత్యాహ-తస్యధీరాః పరిజానన్తి యో
నిమిత్యాహ॥ ధీరాః బ్రహ్మవిద్వాంసః సారదాదయః ఆచార్యౌపలబ్ధ జ్ఞానినం తస్యశ్రి
యఃపతేః యోనిం అనతారకారణం పరి జానంతి-ఆశ్రితరక్షణార్థ మవతారాన్ ప్రా
ప్నోతీతి జానంతి-కివర్థం పరిజానం తీత్యాహ-మరీచీనాం పదమిచ్ఛంతివేధస ఇతి ,
వేధసః సర్వప్రప్యః శ్రియఃపతేః సంబంధినాం మరీచీనాం-మరీచివద్విమల సూర్యకిరణ
వన్నిత్యవిమల జ్ఞానవతాం॥ నిత్యసూరిణాం పదంస్థానం పరమపదం ఇచ్ఛన్తి-గురు
ముఖాత్స్వగ్దేశేషిణం భగవంతం పరమప్రాప్య మిత్యవగమ్యతే-తేనభగవతావివాదేని
శ్చ త్తేసతి-తేనైవసాధనేన పరమపదం ప్రాప్తుమిచ్ఛం తీత్యర్థః-అథ పరిపన్నస్యకైం
కర్య ప్రార్థనందర్శయతి శ్ఛ్రియః॥ యోదేవేభ్య ఆతపతీత్యాదినా-యః శ్రియఃపతిః-
దేవేభ్యః విష్ణుభక్తిపరదేవః విపరీతస్తధానుర ఇత్యుక్త శ్రీమహాభాగవతాః - నిత్య
సూర్యాదయః కైంకర్యపరేభ్యః ఆతపతి-కైంకర్యవిరోధి బాహ్యంతరశత్రోః-ఆత
పతి-దహతినాశయ తీత్యర్థః-యః శ్రియఃపతిః-దేవానాం నిత్యసూరిణాం పురోహితః-
పురః అగ్రేభావిస్వాత్మ భోగప్రదః ఆసీత్-యః శ్రియఃపతిః దేవేభ్యః నిత్యసూరి
భ్యః పూర్వః-తత్సమపిత కైంకర్య గ్రహణార్థం జాతః - కృపయాస్వయమేవా వి
భూతః నమోరుచాయ బ్రాహ్మయోరుచాయ రోచనశీలాయ-భాసమాన దివ్యమంగ
ళ విగ్రహాయ బ్రాహ్మయే పరబ్రహ్మణే-బ్రహ్మైవబ్రాహ్మః-స్వాధేః ఇహోనమః ని
త్యకైంకర్యమస్తు ఉక్తార్థే పూర్వానుష్ఠానం దర్శయతి-రుచమితి-బ్రాహ్మం-రుచం-బ్ర
హ్మసంబంధినీం-రుచం ప్రీతింజనయంతః-దేవాః విష్ణుభక్తిపరాః-నిత్యసూర్యాదయః-
అగ్రే శ్రీమన్నారాయణస్యఅగ్రే పురతః తిత్ నమఃఅబ్రువన్ - భగవత్ప్రీత్యైక పరి
యోజన కైంకర్యం సమసా అభ్యర్తయంత ఇత్యర్థః-ఏవం-భగవత్కైంకర్య ప్రార్థ
నేన వినాతేషాం ప్రాప్యంతరాభావాత్-ఇదమేన ప్రార్థయంతే-ఏతాదృశ కైంక
ర్యం కుర్వతః ఫలమాహ॥ యత్త్వేనంబ్రాహ్మణ ఇతి-యః కశ్చిద్బ్రాహ్మణః బ్రహ్మ
జ్ఞానీ ఏసంవిద్యాత్-భగవత్కైంకర్యమేన పరమ ప్రాప్యమితి-పరమపురుషార్థమితి
మన్వేత-తుశ్చిద్విజ్ఞాని బ్రహ్మణ్యంద్యోతయతి-తస్యేతి తస్య పూర్వోక్తశ్రియః
పతి కైంకర్యకాలినః దేవాః బ్రహ్మదయః ఇద్విరియాణివా-పతే-స్వాధీనా ఆసన్భ

వంతి-స్వాధీనా భవంతీత్యర్థః-స్మరంతిచ-పరమాత్మనియోగంతో విరక్తో పరమాత్మనీతి
 పూర్వోక్త పార్థిత భగవత్కైంకర్యం లక్ష్మీవశిష్ట భగవత్కైంకర్యమేన ముఖ్యమి
 త్యాహ-హీశ్చ తే ఇత్యాది-హీః భూమిః-లక్ష్మీశబ్దసాహచర్యాత్. అహోరాత్రేత
 హోరాత్రంహీశ్చభూమిశ్చ తేతవనారాయణస్యపత్న్యైభార్యై-సర్వకాలంపాశ్వ
 భాగైస్థ ఇతి శేషః-ఉభయపాశ్వయోరుభేనతే-శ ఇత్యర్థః॥ తేనూపం నక్షత్రాణి
 నక్షత్రనిత్యాంతి విశిష్ట-అశ్వినావ్యాత్తం-తేతనముఖ మిత్యభ్యాహారః-అశ్వినీ దేవ
 తాముఖ వదతి సౌందర్యం-ఏవం నిత్యానపాయ శ్రీదేవీ భూదేవీ సహితనుంబర ది
 వ్యవిగ్రహస్త్వం-ఇష్టం-తవేష్టంనిత్యసూరీణా మిష్టవిషయం కైంకర్యం మనిషాణ-దే
 హి పునరపి అముంపూర్వోక్తవిషయం కైంకర్యం మనిషాణదేహి,-సర్వంమనిషాణ-
 పునరపి సర్వవిధకైంకర్యం మనిషాణ-దేహి-అయంచాందసోధాతుః బానాధాః - అ
 ద్భ్యసంభూత ఇత్యాదిపంచభిః ఋగ్భిః బ్రహ్మణ్డ-స్రష్టృత్వంతదంతగతస్థావరజం
 గమాత్మక సర్వజగత్సృష్టృత్వం-చిదచిదంతర్యామిత్వం తన్నియామకత్వంచ భగవతః
 ఆదిత్యవర్ణతుల్యత్వం-తిపాద్విభూతిమత్వం సర్వశేషిత్వం బహుధాజాయమానత్వం
 ధీరపరిజ్ఞాయమానత్వం నిత్యసూరిప్రప్యత్వం స్వభక్తవిరోధి నిరాసకత్వం- నిత్యాన-
 పాయ విశిష్ట శ్రీభూదేవీవిశిష్ట నుందరదివ్యమంగళ విగ్రహకత్వం-ఆశ్రితానాంభక్తా
 నాంతాదృశభక్త పార్థితలక్ష్మీవశిష్ట భగవద్విషయక కైంకర్య ప్రదత్వంచో
 క్తం॥ ఇతిశ్రీమచ్ఛ్రీభాష్యం జగన్నాథాచార్య నూనరామానుజాచార్య కృతిషుతై
 త్తిరీయాంతర్గత ప్రథమ ప్రశ్నగత పురుషసూక్త ప్రతిపదార్థదీపికా నామక వ్యా
 ఖ్యాసమాప్తా॥

౫. శుక్లయ॥ మహీ భా॥ “ఇతిపురుషసూక్తానువాకః । అద్భ్యః సమ్భృత ఇ
 త్యుత్తర నారాయణే నాదిత్యముపస్థాయేతి (౧౩, ౬, ౨, ౨౦) షట్కండికాఉ
 త్తరనారాయణమ్ । ఉపాన్యైద్వ ఆనుష్టుభా శేషాస్త్రీష్టుభః ఆదిత్యదేవత్యాః ।
 పూర్వకల్పపురుషమేధయాజీ ఆదిత్యరూపం పార్థివః స్తూయతే । అద్భ్యః జలాత్ పృ
 థివ్యాఃసకాశాచ్ఛపృథివ్యపాంగ్రహణంభూతపఞ్చకోపలక్షకంభూతపంచకాత్ యోర
 సః సంభృతః పుష్టతథావిశ్వంకర్మయస్యవిశ్వకర్మణకాలస్యరసాత్ పీఠేయోరసోఽ
 గ్రేవగ్రధమం సమవతేత-సమభవత్-భూత పఞ్చకస్య కాలస్యచ సర్వం ప్రతికారణ
 త్యాత్. పురుషమేధయాజినో లిఙ్గశరీరే పఞ్చభూతాని తుష్టానీకాలశ్చత తస్తుష్టే
 భ్యః కశ్చిద్రస విశేష ఫలరూప ఉత్తమ జన్మప్రద ఉత్పన్న ఇత్యర్థః । తస్య ర
 సస్యరూపం విదధత్ ధారయన్ త్వష్టా ఆదిత్యః ఏతి ప్రత్యహముదయం కరోతి ।
 అగ్రే ప్రధమం మత్యస్య మనుష్యస్యసత స్తస్యపురుషమేధయాజినఃఆజానందవత్వం

ముఖ్యం దేవత్వం సూర్యరూపేణ । ద్వివిధా దేవాః కర్మదేవా ఆజానదేవాశ్చ కర్మణా
 త్కృప్తేన దేవత్వం పాశ్చాత్యే కర్మదేవాః సృష్ట్యాదా వుత్పన్నా ఆజాన దేవాః తేకామ
 దేవభ్యః శ్రేష్ఠ్యాయైశతం కర్మదేవానా మానన్తాః స ఏక ఆజాన దేవానా మానన్త ఇతి
 (౧) శ్రుతేః సూర్యాదయ ఆ జానదేవాః॥ ౨౭॥ ౧-బృహదార. మా-౪, ౧, 3౫॥ ఏ
 తం మహాంతం సర్వోత్కృష్టం పురుషం సూర్యమండలస్థ మహం దేదజానామి ఇతి
 ఋషేర్వచనమ్ కీదృశ మాదిత్యవర్ణ మాదిత్యస్యేన వశోకాయస్యతమ్ । ఉపమాన్త
 రాభావాత్స్వోపమమ్ తథా తమసః పరస్తాత్ దూరతరమ్ తమోరహిత మిత్యర్థః ।
 తదుశ్చ దైనా విద్యోచ్యతే । తమేవాదిత్యం విదిత్వా జ్ఞాత్వా మృత్యుమత్యేతి అతి
 కామతి పరంబ్రహ్మగచ్ఛతి । అయనా యాశ్రియాయాన్యః పథా మాగః నవి
 ద్యతే సూర్యమణ్డలాంతః పురుషమాత్మరూపం జ్ఞాత్వేవముక్తిః॥ ౨౮॥ యః స
 ర్వాశ్చ పరిజాపతిః ఆస్తహక్నోతి స్థితస్సన్ గభేః చరతి గభామధ్యేఽవీరితియ
 శ్చా జాయమానో నిత్యస్సన్ బహుధా కార్యకారణ రూపేణ విజాయతే । మాయ
 యా పరిపఞ్చయాపేషోన్విచ్యతే- । ధీరాః బ్రహ్మవిదస్తస్య పరిజాపతేః యోనిం
 స్థానం స్వరూపం పరిపశ్యన్తి అహంబ్రహ్మస్మీతిజానన్తీ । విశ్వావిశ్వాని సర్వా
 ణి భువనాని భూతజాతాని తస్మిన్ తస్మిన్నేవ కారణాత్త్వే బ్రహ్మణి తస్యః స్థితా
 ని । సర్వం తదాత్మక మేవైత్యర్థః॥ ౨౯॥ యః పరిజాపతి రాదిత్యరూపో దేవభ్యా
 ఒధాకాయాత పతివ్యోతతేయశ్చ దేవానాం పురోహితః సర్వకార్యవ్యగ్రీ నీతః
 యశ్చ దేవభ్యః సకాశాత్పూర్వః జాతః పరిధమముత్పన్నః తస్మై ఆదిత్యానమః ।
 గీదృశాయ గోచతేఽసౌరుచ స్తస్మై దీప్యమానాయ ఇనుపధతిక ప్రత్యయః తథా
 బ్రాహ్మయే బ్రహ్మహోఽపత్యం బ్రాహ్మిఇఇహోటిహోపః బ్రహ్మచయవభూతాయవా
 ౩౦॥ దేవాః దీప్యమానాః ప్రాణాః రుచంశోభనం బ్రాహ్మబ్రహ్మహోఽపత్యమాదిత్యం
 జనయన్తః ఉత్పాదయన్తః అశ్రిపరిధమంతత్ సవోఽబ్రువన్తః ఊమః - బ్రా
 హ్మజాతాపతినిసాతః । తత్కిమనాహయోబ్రాహ్మణః మో ఆదిత్యత్వాత్వామే
 వ ముక్తవిధినా ఉత్పన్నం విద్యాత్ జానయాత్ తస్య గ్రాహ్యత్యా దేవాచతేఆరణ
 వాశ్యాభవన్తి ఆదిత్యోపాసితా విత్వాజ్యో భవంత్యర్హః॥ ౩౧॥ ఋషిరాదిత్యం
 స్తుత్వా ప్రాధ- యతే॥ సూర్యాదిత్య శ్రీశంకరక్షీత్యతేపత్వోనాయాస్తా నీయోత్వద్వ
 త్యే ఇత్యర్థః । యయాసర్వజనాశ్రయణీయోధామసాశ్రీః ప్రయతేఽనయాక్రిసమ్ను
 దిత్యర్థః । యయాసశ్చ తే చ్యుతే జన్మే సాలక్షిత్వ సోస్థ్య మిత్యర్థః । అకాశ
 రాతేతన పాశ్వేపాశ్వే స్థానీయే । నక్షత్రాణిగ గనగాస్తాం చనమశం
 తవైవతేజసా భాసమానత్వాత్ తేజసాంగోలకః సూర్యో నక్షత్రాణమ్ను
 గోలకా ఇతివ్యోతిశ్చాస్త్యర్థః । అగ్నిరాద్యావా పృథివ్యోలవవ్యర్హం వికాశీత

ముఖాస్థానీయే అశ్నువాతే వ్యాఘ్నతరా అశ్వినాద్యావా పృథివ్యా ఇమహీదగ్ం
సర్వమశ్నేవాతా మితిశ్రుతేః । యతఃపృథ్వీసంత్వాంత్యాచ ఇన్ద్రన్ కర్మఫలమిచ్ఛన్
శుక్ ఇషాణ ఇచ్ఛఇషుఇచ్ఛాయామ్ వికరణవ్యత్యయః ॥ ౨౭ ॥ ద్వా ఇష ఆభిశ్చ్యక్ర్యాదిః
అన్నేచ్ఛార్థః కిమిషణీయం తత్త్రాహ ఆముంపరలోకం మేమమ ఇషాణమ మప
రలోకః సమీ చీనోఽస్త్వితీచ్ఛా అమోఘేచ్ఛత్వాదిప్తం భవతీత్యర్థః । సర్వంమే
మమ ఇషాణసర్వలోకాత్మకోఽహం భవేయ మితిచ్ఛత్వర్థః ముక్తోభవేయ మిత్యర్థః
సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మైతి సానుశ్రేతేః ॥ ౨౮ ॥ శ్రీమన్మహీధరకృతే వెదవేద మ
నోహరే సరమేధోఽధ్యాయ ఏషఏకతిర్నిశోఽయ మిరితేః ॥ ౩౦ ॥

౬ । శుక్లయోదయాభాః (అద్యుః సంభృతః) తేనపురుషేణ పృథివ్యైశ్చ
వ్యుత్పత్త్యర్థ మవోభ్యురసః సంభృతః సంగృహ్యతేన పృథివీరచితా । ఏవమగ్నిరసేనా
గ్నేః సకాశాదాప ఉత్పాదితాః । అగ్నిశ్చ వాయోః సకాశాద్వాయురాకాశా దు
త్పాదితఆకాశః పరికృతేః పరికృతిస్స్వసామర్థ్యాచ్చ । విశ్వంసర్వం కర్మక్రియమాణ
మస్య సవిశ్వకర్మాతస్య పరమేశ్వరస్య సామర్థ్యమధ్యే కారణాభ్యేఽగ్రే సృష్టేః
ప్రాగ్జగత్సమవర్తతవర్తమాన మాసీత్ । తదానీం సర్వమిదం జగత్కారణ భూత
మేవనే దృశమితి । తస్యసామర్థ్యస్యాంశాన్ గృహీత్వాశ్చోష్టారచన కతేదం సక
లం జగద్విదధత్ పునశ్చేదం విశ్వంరూపవత్త్వమేతి తదేవమతశ్చాస్య మరణ ధర్మక
స్య విశ్వస్య మనుష్యస్యాపిచ రూపవత్త్వం భవతి (ఆజానమగ్నే) వెదాజ్ఞాపనసమ
యే పరమాత్మాజ్ఞప్తవాన్ వెదరూపామాజ్ఞాం ఉత్తవాన్మనుష్యాం ధర్మయక్తేనై
వ సకామేన కర్మణా కర్మదేవత్వయుక్తం శరీరంధృత్వా విషయేంద్రియ సంయోగ
ః స్మరిప్తం నుఖం భవతు తథా నిష్కామేన విజ్ఞానచరమం మోక్షాఖ్యంచేతి ॥ ౧౦ ॥
(వేదాహమేతంపు.) కింవిదిత్వాత్వంజ్ఞానీభవసీతి పృచ్ఛయతే తదుత్తరమాహ । యతః
పూర్వోక్తలక్షణ విశిష్టం సర్వభ్యోమహాంతం వృద్ధతమమాదిత్యవర్ణం స్వపరికాశ వి
జ్ఞాన స్వరూపంతమసోఽజ్ఞానాఽవిద్యాన్తకారాత్పరస్తాశ్చైవ గ్వర్తమానంపరమేశ్వ
రం పురుషమహంవేదజానామ్యతోఽహంజ్ఞాన్యస్తీతి నిశ్చయః నైవతమవిదిత్వా కశ్చి
జ్ఞానీభవతు మహాతీతి । కుతః (తమేనవిదిత్వా.) మనుష్యస్తమేన పురుషం పరమా
త్మానం విదిత్వాఽతిమృత్యుం మృత్యుమతికారిదిన్తమ్మత్తోః పృథగ్భూతం మోక్షా
ఖ్యమానందమేతి పారిపోతి । నైవాతోఽన్యథేతి । ఏవకారాత్త మిశ్వరంవిహాయ
నైవకస్య చిదన్యస్య తేశమాత్రాప్యపాసనా కేనచిత్కదా చిత్కార్యేతి గమ్యతే
కథమిదం విజ్ఞాయతేఽన్య సోపాసనానైవకార్యేతి (నాన్యఃపన్థావిద్యతేఽయనా
య.) ఇతివచనాత్ । అయనాయవ్యా పోరిక పారిమార్గిక ముఖాయాఽన్యోద్వితీ

యోగోన్మామాగోక నవిద్యతే | కింతుత్త సైనోపాసన మేచనుఖిన్యమాగోక ౭ తోభిన్న స్యై
 స్వగణనోపాసనాభ్యాంనునుష్యస్యదుఃఖ మేచభవతీ తనిశ్చయః అతః కారణాదేష ఏవ
 పురుషః స ర్వైరుపాసనీయ ఇతి సిద్ధాంతః || ౧౦ || (ప్రజాపతి.) స ఏవ ప్రజాపతిః సర్వస్య
 స్వామీ డీవస్యాన్యస్య చ జడస్య జగతో ౭ కర్తృభేద మధ్యేన్త ర్యామియాపేణా ౭ జాయ
 మానో ౭ చుత్పన్నో ౭ జః సన్నిత్యంచరతి తత్సమర్థ్యా దేవేదం సకలం జగద్భవ ముగాబ ము
 ప్రకారం విజాయతే విశిష్టతయోత్పద్యతే (తస్యయోనిం.) తస్య షరబ్రహ్మణోయోనిం
 సత్య ధర్మానుస్థానం వేదవిజ్ఞానమేవ ప్రాప్తికారణం ధీరాధ్యానవంతః (పరివ.)
 పరితః సర్వతః ప్రేక్షంతే (తస్మిన్తస్య తస్యభువ.) యస్మిన్భవనాని విశ్వాని సర్వాణి
 సర్వేలోకాస్తస్యస్థితిం చక్రిరే | హరినిశ్చయాన్తస్మిన్నేవ పరమే పురుషే ధీరా జ్ఞా
 నినోమనుష్యా మోక్షానంతం ప్రాప్యతన్థః స్థిరాభవన్తి త్యర్థః || ౧౧ || (యోదేవేభ్యః.)
 యః పూర్ణః పురుషోదేవేభ్యో విద్యద్భ్యస్త త్ప్రకాశాఢక మాతపతి ఆసమంతాత్త
 దంతః కరణే ప్రకాశయతి నాన్యోభ్యశ్చ | యశ్చ దేవానాం విదుషాం పురోహితః స
 ర్వైః నుఖైః సహమాత్మే విదుషోదభాతి | (పూర్వోయోదేవేభ్యోజాతో.) దేవేభ్యో
 విద్యద్భ్యోయః పూర్వ మేదసనాతనత్వేన వర్తమానస్సకాజాతః ప్రసిద్ధో ౭ స్తి (నమో
 రుచాయ.) తస్మై త్రురచాయ రుచికారాయ బ్రహ్మణేనమో ౭న్తు | యశ్చ దేవేభ్యోవి
 ద్యద్భ్యో బ్రహ్మోపదేశం ప్రాప్య బ్రహ్మరుచిర్బ్రాహ్మిసోమ బ్రహ్మణో ౭ పత్యమివ వ
 ర్తమానో ౭ స్తి తస్మా ఆపి బ్రాహ్మయే బ్రహ్మ సేవకాయనమో ౭న్తు || ౧౦ || (రుచం
 బ్రాహ్మం.) రుచంప్రీతికరం బ్రాహ్మం బ్రహ్మణో ౭ పత్యమివ బ్రహ్మణః సకాశా
 జ్ఞాతం జ్ఞానంజనయంత ఉత్పాదయన్తో దేవా విద్వాంసో ౭ క్యేషా మగ్రతద్ జ్ఞానం
 తద్ జ్ఞానసాధనంవా ౭ బ్రువన్క బృహన్తూపదిశంతుచ (యస్మైవం.) యస్మైవమము
 నా ప్రకారేణ తద్బ్రహ్మబ్రాహ్మణోవిద్యాత్ (తు) పశ్చాత్తస్మైవ బ్రహ్మవిదో
 బ్రాహ్మణస్య దేవా ఇన్ద్రయాణి వశే ఆసన్ భవన్తి నాన్యస్యేతి || ౧౧ || (శ్రీశ్చతే.)
 హేపరమేశ్వర తేతవ (శ్రీః) సర్వాశోభా (లక్ష్మీతః) శుభలక్షణ సతీధనాదిశ్చ ద్వే
 ప్రియేషత్స్వ పత్నీని త్వయా నేస్తః | తదాహో రాత్ర్యే తేతవ (పార్శ్వే) పా
 ర్శ్వత్స్వ | యకాలవక్రిస్య కారణ భూరస్యాపి కత్వావయవవత్స్వతే తే సూర్యా
 చన్ద్రమసౌ నేత్రేవా రుద్రదానక్షత్రాణి తస్మిన్ననావర్షస్యాని కారణస్యావయవాః
 సన్తి తత్త్వయీరంపవన్తి | అశ్వినోద్యావంపుషస్యేతవేవ (వ్యాతమ్) వికాశితం
 ముఖమిరు తత్త్వ | అనః సుత్కించ ర్సోన్యగుణయుక్తం వస్తుజగతినతే తే తద్వి
 రూపం తత్త్వ | సోమగ్న్యజ్ఞాంబురీ హసీహః | హేవిరాదిధి కరణేశ్వర మేమమాముం
 పరలోకం మోక్షభ్యంపమం కృసోమటా శ్శూ (భృగౌ) ఇన్చకానక (ఇషాన) స్వి

చ్చయా నిష్పదయ తథా సర్వలోకం సర్వలోక సుఖం సర్వలోకరాజ్యం వాసు
దధేం కృపయాత్వమిషాణేచ్ఛస్వాగాజ్యం సిద్ధంకురు । ఏవమేవసర్వః శోభాలక్ష్మీ
శ్చ శుభలక్షణవతీః సర్వాః క్రియామేమదధేమిషాణ హేభగవత్ పురుషపూర్ణ ప
రమేశ్వరసర్వశక్తిమాణా కృపయా సర్వాన్ శుభాన్ గుణాన్మహ్యం డేహి । దుష్టాశు
భదోషాంశ్చ వినాశయసద్యఃస్వానుగ్రహేణ సర్వోత్తమగుణభాజనం మాంభవాన్మ
రోత్పితి॥ ఆత్రిప్రమాణాని॥ శ్రీహింసశవః॥ శ. కాం. ౧. ఆ. ౮॥ శ్రీర్వేదోమాః॥ శ.
కాం ౪. ఆ. ౧. శ్రీర్వేదాప్త్యం శ్రీర్వేదాప్త్యస్యభారః॥ శ. కాం. ౧౩. ఆ. ౧.
లక్ష్మీలాభా ద్వాదశా ద్వాదశస్యనా ద్వాదశతేవాన్స్యాత్ప్రేక్షాకర్మణా
లజ్జితేర్వాస్యాత్క్షామా కర్మణః శిష్యేష్య పరిష్టాద్వాద్యాస్యామః॥ ని. ఆ. ౪॥
ఖం. ౧౦ ॥ శ్రీలక్ష్మ్యః పూర్వోక్త యోగ్య సంగతిరస్తీతిభోధ్యమ్ ॥ ౨౨॥

ఇత్యుత్తర నారాయణాను వాకస్సమాప్తః.

య॥ ఆ॥ ప॥ ౩॥ ఆ॥ ౧౩॥

పురుషసూక్తముతోగూడ నీయను వాకము బరింపబడు చున్నందున అంత
కుపయోగముగ నిచ్చట నిది వ్రాయబడినది.

ఇత్యుత్తర నారాయణానువాక సహితంపురుష సూక్తం సమాప్తం.

ఈపురుషసూక్తము యజుర్వేద అరణ్యకమునందున్న పాఠముకంటె
ఋక్సంహితా వాజసనేయ సంహితలయందున్న అధర్వ వేదమునం
దును కొన్ని భేదములతో బరింబంబడుచున్నందున ఆయాపాఠాను
సారముగ నీదిగువను వ్రాయుచున్నారము.

ఋగ్వేదము.

మం. ౧౦. ఆ. ౭, సూ. ౯౦.

ఋషిః నారాయణః ఛందః అనుష్టుప్.

మం॥ ౧॥ ప్రహస్రీశీర్షాపురుషః సహస్ర్రీక్షప్రహస్రీశాత్ ।

సభూమింవిశ్వతోన్మత్వా తృప్తిస్తద్దశాన్ముమ్॥ (ఆ. ౧.)

పదం॥ సహస్ర-శీమాః పురుషః । సహస్ర-అక్షిః । సహస్ర-పాత్ ।
 నః । భూమిమ్ । విశ్వతః । వృత్వా । అతి । అక్షిషత్ ।
 వశ-అజ్ఞుమ్॥

మం॥ ౨॥ పురుషవ వేదంసర్వం యద్యాతంయచ్ఛభవ్యమ్ ।
 ఉతామృత్యోస్యశాన్తో యనన్మనాఽగోహతి॥ (ఆ. ౨.)

పదం॥ పురుషః । వేద । ఇనమ్ । సర్వమ్ । యత్ । భూతమ్ ।
 యత్ । చ । భవ్యమ్ । ఉత । అమృత-త్వస్య । శా-
 నః । యత్ । అన్నేన । అగ్ని-రోహతి॥

మం॥ ౩॥ ఏతావానన్యమహినాత్తో జ్యాయాంశ్చపూరుషః ।
 పాదోఽస్యవిశ్వాభూతాని త్రిపాదప్యామృతన్దివి॥ (ఆ. ౩.)

పదం॥ ఏతావాన్ । అన్య । మహిమా । అతః । జ్యాయాన్ ।
 చ॥ పురుషః । పాదః । అన్య । విశ్వా భూతాని । త్రి-పా-
 త్ । అన్య । అమృతమ్ ॥ దివి॥

మం॥ ౪॥ త్రిపాదూర్ధ్వఉదైత్పురుషః పాదోఽస్యేహాభవత్పునః ।
 తతోఽష్ట్యజ్వ్యక్రామ త్సానానశ్శనెఅభి॥ (ఆ. ౪.)

పదం॥ త్రి-పాత్ । ఊర్ధ్వః । ఉత్ । ఐత్ । పురుషః । పాదః ।
 అన్య । ఇహ । అభవత్ । పునరితి । తతః । విష్వజ్ ।
 వి । అక్రామత్ । నాశనానశ్శనె ఇతి । అభి॥

మం॥ ౫॥ తస్మాద్విరాశనాయత విరాతోఅధిపూరుషః ।
 నజాతోఅత్యరిచ్యత పశ్చాద్భూమిమథోపురః॥ (ఆ. ౫.)

పదం॥ తస్మాత్ | ని-రాత్ | అ-చాయత్ | ని-రాజః | అభి-పురుషః |
 సః | జాతః | అతి-ప్ర-చ్యుతః | శ్చాన్ | భూమిమ్ | అగ్నో-న్యతః | పురః॥

మం॥ ౬॥ యత్పు-షేణ-హవిషా దై-వా-యజ్ఞ-నుత-న్వితః |
 వసన్తో-అన్యా-స్తీ-దా-ద్యం గ్రీ-ష్మ-ఇ-శ్చ-త్వ-ర్థ-వే॥ (ఆ. ౬)
 పదం॥ యత్ | పు-షేణ | హ-విషా | దై-వాః | యజ్ఞ-మ్ | అ-త-న్వ-
 త | వ-స-న్తః | అ-ప్ర- | అ-స్తీత్ | ఆ-ద్యమ్ | గ్రీ-ష్మః | ఇ-
 థ్శ్చః | శ్చ-త్ | హ-విః॥

మం॥ ౭॥ తం-యజ్ఞ-చ్ఛ్చ-హి-షి-ప్రా-క్ష-న్పు-రు-ష-శ్చ-త-మ-గ్ర-తః |
 తే-స-దై-వా-అ-య-జ-న్త-సా-ధ్యా-ఋ-ష-య-శ్చ-యే॥ (ఆ. ౭)

పదం॥ తమ్ | యజ్ఞ-మ్ | బ-క్-హి-షి | ప్ర- | ఔ-క్ష-న్ | పు-రు-
 ష-మ్ | హ-త-మ్ | అ-గ్ర-తః | తే-స- | దే-వాః | అ-య-జ-న్త-
 సా-ధ్యాః | ఋ-ష-యః | చ | యే॥

మం॥ ౮॥ త-స్మా-ద్య-జ్ఞ-త-స్స-ర్వ-హు-తః స-మ-భ-వ-త-మ-ప్ర-హ-దా-ద్యం | ప్ర-శూ-
 న్తా-ం-శ్చ-కే-వా-య-వ్యా-నా-ర-ణ్యా-న్తా-మ్యా-శ్చ-యే॥ (ఆ. ౮)

పదం॥ త-స్మాత్ | య-జ్ఞ-త్ || స-ర్వ-హు-తః | స-మ-భ-వ-త-మ్ |
 ప్ర-హ-దా-త్ | అ-ద్యమ్ | ప్ర-శూ-న్ | తా-న్ | చ-క్ర- | వా-య-
 వ్యా-న్ || అ-ర-ణ్యా-న్ | వ్యా-మ్యాః | చ | యే॥

మం॥ ౯॥ త-స్మా-ద్య-జ్ఞ-త-స్స-ర్వ-హు-త-ఋ-చ-సా-మా-ని-జ-న్త-రే |
 శ-న్దా-ం-సి-జ-న్త-రే-త-స్మా-ద్య-జ్ఞ-స-న్త-గ-ద-య-త॥ (ఆ. ౯)

పదం॥ త-స్మాత్ | య-జ్ఞ-త్ | స-ర్వ-హు-తః | ఋ-చః | సా-

మాని । జ్ఞైరై । శన్తాంసి । జ్ఞైరై । తన్మాత్ । య
జః । తన్మాత్ । అజాయత॥

మం॥౧౦॥ తస్మానశ్వాఅజాయన్త యెకేచోభయందతః ।
గావోహజ్జైరెతస్మా త్తస్మాజ్జాతాః జన్యః (ఆ. ౧౧)

పదం॥ తన్మాత్ । అశ్వాః । అజాయన్త । యె । కే । చ । ఉభయా
దతః । గావః । హ । జ్ఞైరై । తన్మాత్ తన్మాత్ । జాతాః ।
అజాయయః॥

మం॥౧౧॥ యత్పురుషంవ్యదధుః కలిధావ్యకల్పయన్ ।
ముఖజ్జీమస్యకౌబ్రాహ్మణాకా ఊహాపదాఉచ్యతే॥ (ఆ. ౧౨)

పదం॥ యత్ । పురుషమ్ । వి । అదధుః । కలిధా । వి । అకల్పయన్॥
ముఖమ్ । కిమ్ । అస్య । కౌ । బ్రాహ్మణితి । కౌ । ఊహా
ఇతి । పదా । ఉచ్యతేఇతి॥

మం॥ ౧౨॥ బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీ ద్బ్రాహ్మణాజన్యః కృతః ।
ఊహాతదస్యయద్వైశ్యః సద్భ్యాంశూద్రోఽజాయత॥ (ఆ. ౧౩.)

పదం॥ బ్రాహ్మణః । అస్య । ముఖమ్ ఆసీత్ । బ్రాహ్మణితి ।
గ్రామ్యః । కృతః । ఊహాఇతి । తత్ । అస్య । యత్ ।
వైశ్యః । సత్-భ్యామ్ । శూద్రః । అజాయత॥

మం॥ ౧౩॥ చన్ద్రమామనసోఽత శ్చక్షోః సూర్యోఅజాయత ।
ముఖాదిన్ద్రోశ్చాగ్నిశ్చక్షాణాద్వాయరజయత॥ (ఆ. ౧౪)

పదం॥ చన్ద్రమాః । మనసః । తాతః । చక్షోః । సూర్యః । అ

జాయత | ముఖాత్ | ఇన్ద్రః | చ | అగ్నిః | చ | ప్రా
ణాత్ | వాయుః | అజాయత ||

మం॥ ౧౪॥ నాభ్యాఅసీత్తర్కం శీఘ్రాఽద్యాస్సమవర్తత |

ప్రద్యాంభూమినిశః శ్రోత్రాత్తథాలోకా అకల్పయన్ ||

పదం॥ నాభ్యాః | అసీత్ | అర్కమ్ || శీఘ్రాః | ద్యాః | స
మ్ | అవర్తత | ప్రత్ | భ్యామ్ | భూమిః | దిశః | శ్రోత్రాత్ |
తథా | లోకా | అకల్పయన్ ||

మం॥ ౧౫॥ సప్తస్యాసన్పరిధయస్త్రిప్తసప్తమిధఃక్రతాః |

దేవాయద్యజ్ఞాతన్వానాఅబధ్నన్పురుషమ్ శుమ్ || (ఆ. ౭)

పదం॥ సప్త | అద్య | అసన్ | పరి || ధయః | త్రిః | సప్త | స
మ్ | ఇధః | క్తకాః | దేవాః | యత్ | యజ్ఞమ్ | త
న్వానాః | అబధ్నన్ | పురుషమ్ | సశుమ్ ||

మం॥ ౧౬॥ యజ్ఞేనయజ్ఞచయన్ దేవాస్తానిధర్మాణి సద్ధర్మాన్యా
సన్ | తేహనాకమ్మహిమానఃసచన్త యత్రాపూవేనా
ధ్యా క్షన్తి దేవాః || (ఆ. ౧౮)

పదం॥ యజ్ఞేన | యజ్ఞమ్ | అయతన్త | దేవాః | తాని | ధ
ర్మాణి సద్ధర్మాని | అనన్ | తే | హ | నాకమ్ | మ
హిమానః | సచన్త | యత్ర | పూర్వే | ప్రాధ్యాః | స
న్తి | దేవాః |

ఇతి ఋక్సంహితాయాం దశమమండలెన వతితమం

పురుషనూక్తిం.

శ్రీ

శుక్ల యజుర్వేదము.

అ. ౩౧. కం. ౧.—౧౬.

ఋషిః నారాయణః ఛందః ఆనుష్టుప్

మం॥ ౧ ॥ ప్రహస్రశీసాపురుష స్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ ।
సభూమింసర్వతస్త్వత్వాఽత్యతిష్ఠద్దశాజ్జులమ్॥ (ఆ. ౧)

మం॥ ౨ ॥ పురుషప్రవేదగ్నర్వం యద్భూతంయచ్ఛభావ్యమ్ ।
ఉతామృతత్వస్యేశానో యదన్నేనాతిరోహతి॥ (ఆ. ౨)

మం॥ ౩ ॥ ప్రతావానస్యమహిమా తోజ్యాయాంశ్చపూరుషః ।
పాదోఽస్యవిశ్వాభూతానితిపాదస్యామృతదీవి॥ (ఆ. ౩)

మం॥ ౪ ॥ త్రిపాద్ధూర్ధ్వఉదైత్పురుషః పాదోఽస్యేహద్భవత్పునః ।
తతోవిష్వజ్న్యకామ త్సాశనానశనేఅభి॥ (ఆ. ౪)

మం॥ ౫ ॥ తతోవిరాడజాయత విరాజోఅధిపూరుషః ।
సజాతోఅత్యరిచ్యత సశ్చాద్భూమిమథోపురః॥ (ఆ. ౫)

మం॥ ౬ ॥ తస్మాన్యజ్ఞత్సర్వహుతః సమృతమ్మృషదాజ్యమ్ ।
ప్రశూంస్తాంశ్చకేవాయవ్యా నారణ్యాగ్రామ్యాశ్చయే॥

మం॥ ౭ ॥ తస్మాన్యజ్ఞత్సర్వహుత ఋచస్సమానిజజ్జరే ॥
ఛన్దాంసిజజ్జరేతస్మాన్య జస్తస్మాదజాయత॥ (ఆ. ౧౦)

మం॥ ౮ ॥ తస్మాదశ్వాఅజాయన్త యెకేచోభయాదతః ।
గావోహదజ్జరేతస్మా తస్మాజ్జాతాలజంవయః॥ (ఆ. ౧౧)

మం॥ ౯॥ తం॒యజ్ఞ॑న్బు॒క్ హి॑షి॒పౌక్తు॑ న్పు॒రుష॑స్త్వత॒మఽగ్ర॑తః ।

తే॒న దై॑వా॒లయ॑జన్త॒ సా॒ధ్యా॒ఋ॒షయ॑శ్చ॒యే ॥ (ఆ. ౮)

మం॥ ౧౦॥ యత్పు॒రుష॑ం న్యదధుః॒ కతి॑ధా॒న్యక॑ల్ప॒యన్ । ము॒ఖంకి॑మ॒స్యా

స్తీత్ కిం॑ బ్రా॒హ్మ॒ణి॒మూ॒రూపా॑దా ఉ॒చ్యతే॑ ॥ (ఆ. ౧౧)

మం॥ ౧౧॥ బ్రా॒హ్మ॒ణోఽస్య॑ము॒ఖమా॑సీ ద్బ్రా॒హ్మ॒ణాజన్యః॑ కృ॒తః ।

ఊ॒రూత॑దస్య॒య ద్వైశ్యః॑ ప్రదా॒భ్యగ్ శూ॒ద్రో అ॑జాయత॥

మం॥ ౧౨॥ చన్ద్ర॑మ్నా॒మస॑సో॒జాత॑శ్చ త్నో॒స్సూ॒ర్యో అ॑జాయత ।

శ్రో॒త్రా ద్వా॒యశ్చ॑ప్రా॒ణశ్చ॑ము॒ఖాన్ గ్ని॑ర॒జాయ॑త॥ (ఆ. ౧౩)

మం॥ ౧౩॥ నాభ్యా॑ ఆ॒సీదన్త॑రి॒క్షం శీ॒ర్ష్ణో ద్యా॑స్స॒మవ॑ ర్తత ।

ప్రదా॒భ్యభూ॑భి॒ర్మిర్ది॑శశ్శో॒గ్రతా॑ త్త॒థాల్లా॑కాన్ అ॒కల్ప॑యన్॥

మం॥ ౧౪॥ యత్పు॒రుషే॑ణ హ॒విషా॑ దే॒వాయ॑జ్ఞమ॒తన్వ॑త ।

న॒నన్తోఽస్యా॑స్తీ॒దాజ్యం॑ గ్రి॒ష్మఇ॑ధ్మశ్చ రద్ధ॒విః॥ (ఆ. ౧౪)

మం॥ ౧౫॥ సప్తా॑స్యా॒సన్ప॑రి॒ధయ॑ స్త్రి॒సప్త॑స॒మిధః॑ కృ॒తాః ।

దే॒వాయ॑ద్యజ్ఞం॒తన్వా॑నా అ॒బధ్న॑న్పు॒రుష॑మ్ప॒శుమ్॥ (ఆ. ౧౫)

మం॥ ౧౬॥ యజ్ఞే॑న॒యజ్ఞ మ॑యజన్త॒దేవా॑స్తా॒నిధ॑ర్మా॒ణిప్ర॑ధ॒మాన్యా

సన్ । తె॒హనా॑కమ్మ॒హిమా॑నస్స॒చస్య॑త్ర॒పూర్వే॑స్తా॒ధ్యాః

సన్తి॑ దే॒వాః॥

ఇతి॑వా॒జస॑ నే॒యి పు॑రు॒షసూ॑క్త పా॒ఠస॑మాప్తః॥

(ఆ. ౩౧. కం. ౧.—౧౬.)

అథర్వవేదము.

౧౯. ౬. — అ.

సఖుః ప్రభిః ప్రద్భిదాన్యమం త్తా తద్ధావ్యక్రామద్విష్వజ్జ శనానశనెలను॥

సఖుః ప్రభిః ప్రద్భిదాన్యమం త్తా తద్ధావ్యక్రామద్విష్వజ్జ శనానశనెలను॥

॥ త్రిభిః ప్రద్భిదాన్యమం త్తా తద్ధావ్యక్రామద్విష్వజ్జ శనానశనెలను॥

తద్ధావ్యక్రామద్విష్వజ్జ శనానశనెలను॥

॥ తాననోః శనానశనెలను॥

॥ తామృతత్వస్యైశ్వర్యో యదన్యనాభవత్సహ॥ (ఆ. ౨)

సు॥ ౫ ॥ యత్పురుషం వ్యదధుఃక తిథావ్యకల్పయన్॥

ముఖంకిమస్యకింబౌహూ కిమూరూపాదాడ్యైతే॥ (ఆ. ౧౨)

సు॥ ౬ ॥ బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీ ద్బ్రాహ్మారాజన్యోఽభవత్

మధ్యంతదస్యయద్వైశ్యః ప్రద్యాంశూద్రోఅజాయత॥ (ఆ. ౧౩)

సు॥ ౭ ॥ ప్రస్థ్రీమూమనసోజాత శ్చక్షోఃస్సూర్యోఅజాయత॥

ముఖాదిస్థ్రీశ్చాచగ్నిశ్చప్రాణాద్వాయురజాయత॥ (ఆ. ౧౪)

సు॥ ౮ ॥ నాభ్యాఆసీదన్తర్ముం శీర్ష్ణోద్యాస్సమవర్తత॥

ప్రద్యాంభూమిదిశ్శోత్రాత్తథాలోకాంఅకల్పయన్॥ (ఆ. ౧౫)

సు॥ ౯ ॥ విరాడ్రైసమభవ ద్విరాజోఅధిపూరుషః॥

సజాతోఅత్యరిచ్యత ప్రశ్నాద్భూమిమధోపురః॥ (ఆ. ౫)

మం॥ ౧౦॥ యత్పురుషేణహవిషా దేవాయజ్ఞమతన్వత ।

ప్రసన్నోఅస్యాస్తీదాద్యం గ్రీష్మఇథ్మశ్శరద్ధవిః॥ (ఆ. ౬)

మం॥ ౧౧॥ తంయజ్ఞంప్రాప్తౌషా పౌత్రస్పురుషజ్ఞాతమగ్రశః ।

తే దేవాలయజన్త సాధ్యావసవశ్చయే॥ (ఆ. ౭)

మం॥ ౧౨॥ తస్మాదశ్వాలజాయన్త యేచకేచోభయాదతః ।

గావోహజజిరేతస్మా త్తస్మాజ్జాతాలజావయః॥ (ఆ. ౧౧)

మం॥ ౧౩॥ తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుత ఋచస్సామానిజజిరే ।

ఛన్దాంసిజజిరేతస్మాద్యజున్తస్మాదజాయత॥ (ఆ. ౧౦)

మం॥ ౧౪॥ తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుత సంభృతమ్ప్రషదాద్యమ్ ।

ప్రశూంస్తాంశ్చకేవాయవ్యానారణ్యాగ్రామ్యాశ్చయే॥ (ఆ. ౯)

మం॥ ౧౫॥ సప్తాస్యాసన్పరిధయ స్త్రిఃసప్తసమిధఃకృతా ।

దేవాయద్యజ్ఞంతన్వానా అబధ్నన్పురుషమ్ప్రశుమ్॥ (ఆ. ౮)

మం॥ ౧౬॥ మూర్ధ్నోదేవస్యబృహతో అంశవస్సప్త సప్తతీః ।

రాజ్ఞస్సోమస్యాజాయన్త జాతస్యపురుషాదధి॥

ఇత్యాధర్వణః పురుషసూక్త పాఠః సమాప్తః.

(కాం-౧౯-అ-౬)

ఈమూడుపాఠములలోనుండెడి మంత్రములచివర అంకెలు

మజ్జగారణ్యక పాఠక్రమము ననుసరించినపని డెలియందగును.

పు రు ష సూ క్త మ్.

స మా ప్త మ్.